Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRA FREDERIKSBORG AMT

Årbog 2012

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

FRA FREDERIKSBORG AMT

Årbog 2012

Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Fra Frederiksborg Amt
Årbog 2012
Frederiksborg Amts Historiske Samfund

Redaktion: Eva Stennicke
og Kirsten Baunegaard

Grafisk tilrettelæggelse og tryk:
Hillerød Grafisk

Bogen er sat med Syntax
og trykt på 130 gr. silk

Omslag:
Hus i Den Økologiske Landsby, Torup
Foto: Simon Zerlang

Oplag: 500
Løssalgspris: Kr. 200

ISBN 978-87-87415-00-2

FORORD

Formålet med denne årbog, der er udgivet af Frederiksborg Amts historiske Samfund, er at sætte fokus på nyere byggeskik i Nordsjælland i perioden fra begyndelsen af 1900-tallet helt ind i det nye årtusinde. En periode hvor parcelhusbyggeriet m.m. udviklede sig voldsomt og hvor forskelligheden prægede byggeriet.

Bestyrelsen i Frederiksborg Amts historiske Samfund vil gerne sige tak til årbogens forfattere, Bjørn Westerbeek Dahl, Kirsten Baunegaard og Leif Hierwagen, der med hver deres bidrag har gjort det muligt at få skabt et indblik i udviklingen af byggeriet af parcelhuse i byerne, ejendomme på landet, stationsbygninger m.m. i vores område.

Bjørn Westerbeek Dahl er kendt af foreningens medlemmer, da han har skrevet mange artikler til FAHSbladet bl.a. "Dette overmåde plaiserlige sted: Frederiksborg Slot som svensk residens 1658/59 (FAHS nr. 4 2010)og "Gustavus Johanssons besøg i Nordsjælland 1638" (FAHS nr. 3 2011).

Kirsten Baunegaard har skrevet en del lokalhistoriske publikationer, bl.a. "Hillerød 1945-2006" og artikler til FAHS bladet, bl.a. "Det Kongelige Frederiksborgske Salpeterværk", (FAHS nr 1, 2011) samt bidraget til Årbog 2007, "Frederiksborg Amt og kommunalreformen i 1970"

Leif Hierwagen, flyttede til Torup for 22 år siden, da byens 12 hektar jord var en bar kartoffelmark. Han har skrevet flere publikationer om Den Økologiske Landsby og driver nu landsbyens bageri.

Alle fotos til Bjørn Westerbeek Dahls artikel er taget af forfatteren selv, på nær billedet af "Kingosminde" i Slangerup, det er taget af Kurt Lundstrøm. Fotos i Kirsten Baunegaards artikel er taget af familien Hansen (privatfotos) og Leif Hierwagen har til sin artikel taget samtlige fotos selv.

INDHOLDSFORTEGNELSE

J. L. Ridter i Frederiksborg Amt
Tegninger i Aftenposten 1908-1915
af Bjørn Westerbeek Dahl ..... side 7

Da familien Hansen flyttede til Hillerød i eget hus
af Kirsten Baunegaard ..... side 73

Livsstil og byggeteknikker
i Den økologiske Landsby i Torup
af Leif Hierwagen ..... side 85

J. L. Ridter i Frederiksborg Amt

Tegninger fra Aftenposten 1908-1915

Af Bjørn Westerbeek Dahl

I årene mellem 1907 og 1916 udførte J. L. Ridter mere end 850 tegninger til det københavnske dagblad "Aftenposten". Denne avis var af underholdende karakter, beregnet for menigmand, og en del af tegningerne kan derfor siges, at være af almen oplysende art med præsentation af seværdigheder i en købstad eller naturskøn egn. Langt de fleste tegninger er dog præsentationer af tidens nyeste arkitektur, hvor ikke noget var for stort eller for småt til ikke at blive præsenteret for læserne med en tegning af Ridter og en større eller mindre text.

Særligt påfaldende er Aftenpostens præsentation af reformbevægelsen blandt yngre arkitekter, der i 1907 lanceredes under betegnelsen"Bedre Byggesæt", men som eftertiden har værdsat under navnet "Bedre Byggeskik". Bevægelsen havde til formål at erstatte den udbredte "stilløse" arkitektur, som man kunne finde rundt omkring i bl. a. stationsbyerne, med velproportionerede huse, bygget af gode materialer, og som samtidig var billige og kunne bygges af folk med beskedne indtægter. Avisen havde tætte kontakter til Arkitekternes Tegnehjælp og hvor menigmand kunne få råd og vejledning til at få tegnet et godt hus, og en række af tidens førende arkitekter stod til rådighed med hjæp hertil.

Aftenposten havde redaktion i København, og langt de fleste af Ridters tegninger til avisen viser naturligvis motiver fra hovedstaden og den nærmeste omegn: København var omkring år 1900 ved at udvikle sig til en international storby og især Indre By var genstand for omfattende ændringer, og projekterne var mange. I byens omegn opførtes tilmed talrige huse, der vakte samtidens interesse, og som Aftenpostens læsere derfor også blev orienteret om.

Men avisen var ikke strengt københavnsk og sørgede også for at fremdrage, hvad der fandtes af interessant uden for hovedstaden. Fra det gamle Frederiksborg Amt

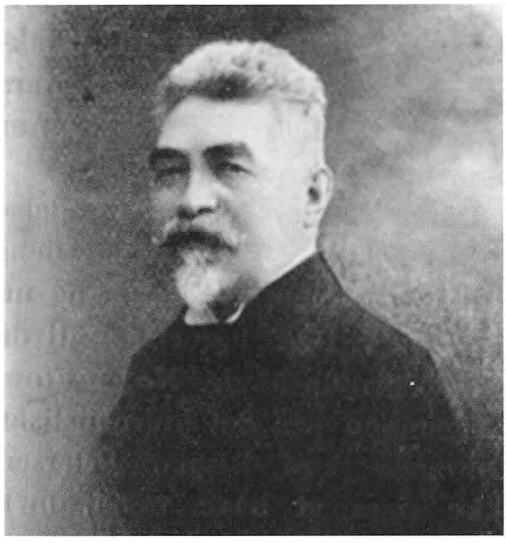

Der findes kun ét enkelt fotografi af J. L. Ridter. Det viser ham i 1912, 58 år gammel, på et tidspunkt, hvor han var i fuld vigør som tegner på „Aftenposten". Gengivet fra serien „Vore Dagbladstegnere" i „Journalisten" 1912.

findes ialt 31 tegninger, der tilsammen viser spændvidden i Aftenpostens præsentationer og Ridters tegninger. De fleste er exempler på byggerier fra Bedre Byggesæt.

Janus Laurentius Ridter var født i Åkirkeby den 14. august 1854 som søn af skrædder Jens Jørgensen Ridter og Cecilie Margrethe Larsdatter. Efter sin konfirmation i 1868 kom han i lære som kontorist og medhjælper på Bornholms Amtsstue, hvor han arbejdede i nogle år. Men så forlod han brat sin fødeø og rejste til København, hvor han den 1. juni 1875 begyndte som medhjælp i "C. H. Topps Boghandel" på Gråbrødretorv 16. I 1884 grundlagde han sammen med N. Olaf Møller firmaet "Ridter og Møller" i Skindergade 27, men han trak sig tilbage fra kompagniskabet allerede samme år for at hellige sig sine interesser for journalistik og malerkunst. Samtidig var han blevet gift med en bornholmerpige, Petra Johanne Kirsten Nielsen fra Markeregård i Poulsker Sogn. Parret fik i de følgende år flere børn, hvoraf kun en enkelt søn overlevede barneårene.

Det var et brat skifte i den da 30-årige bornholmers liv, og sandsynligvis lidt af en social deroute. I Kraks Vejviser optræder han som grosserer (1886-87), arkitekturtegner (1888-89) og (fra 1891) som kunstmaler. Vejviseren fortæller også, at han fra 1884 til 1896 boede på otte forskellige

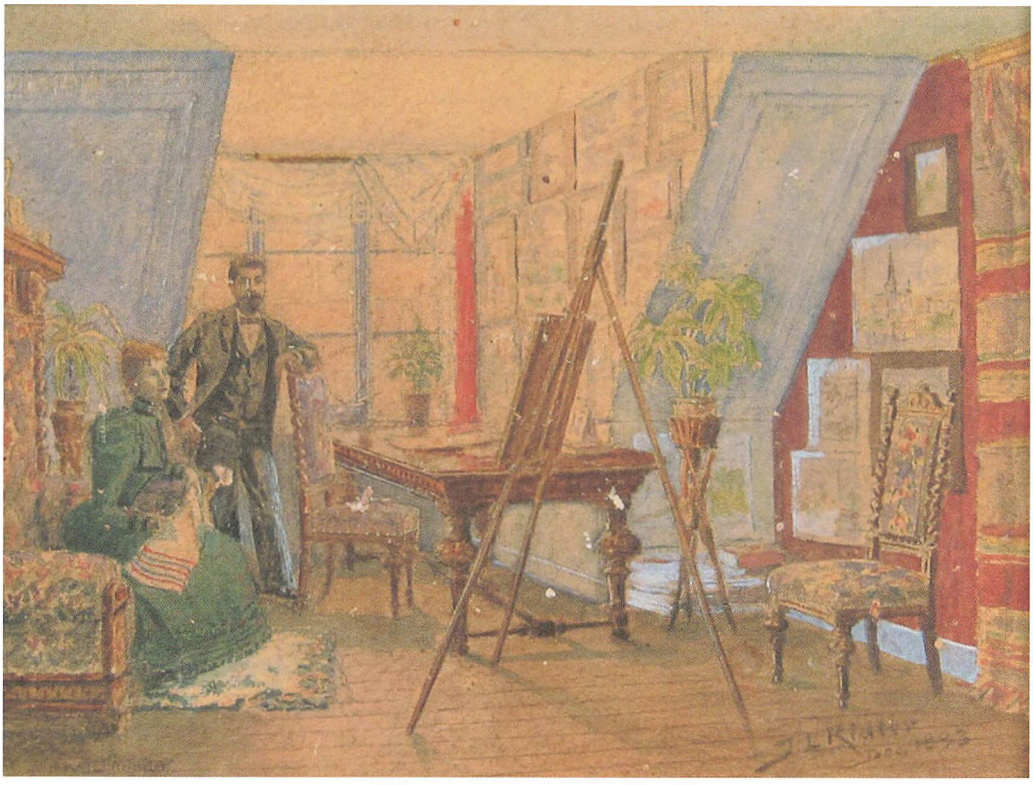

J. L. Ridter og hustruen Petra i hans atelier 1893. Væggene er fyldt med topografiske billeder, hvoraf nogle er motiver fra Bornholm. Parret boede da i en sidebygning til den senere nedrevne ejendom Amaliegade 3. Ulokaliseret akvarel i privateje.

adresser, der alle viser, at familien ikke hørte til de mest velstående. Skattebøgerne bekræfter en beskeden indtægt. Først omkring 1896 fik han et blivende hjem på adressen Nørre Voldgade 20, og fik vel her lidt mere styr på sin tilværelse.

I disse år fik J. L. Ridter i et vist omfang opgaver for større og mindre erhvervsvirksomheder. Vi ved, at han har tegnet forlæg for N. Malmgreens store billedværk "Danmarks industrielle Etablissementer i Billeder med Tekst", 1887-1889, hvoraf han har tegnet forlæg for 23 af værkets 97 litografier. Det var en genre, Ridter også senere arbejdede med, og han har vel kunnet skaffe sig lidt indtægt ved at udføre "virksomhedsportrætter" her og der.

Han udførte også reklameplakater, således findes en tysksproget plakat for "Kattegat-Bad Gilleleje Hôtel & Badepensionat" fra 1896. Dens motiv er som Ridters øvrige produktion topografisk: I forgrunden ses hotellet med den indbydende strand med badehuse og strandstole i baggrunden. Anledningen var åbningen af togforbindelsen til Gilleleje, og i forgrunden ses Gillelejebanens ældste tog køre lige forbi med en optimistisk røgfane op af skorstenen. Plakaten blev genudgivet i 100-året af Gilleleje Museum.

Fra 1890'erne stammer et stort antal akvareller af københavnske motiver, som han afbilledede med reporterens nøgterne blik. Han opsøgte særligt steder, hvor ældre bygninger skulle vige for nye, og Ridter har derfor fået ord for at være en smule tilbageskuende, omend uden sentimentalitet. Hans interesse for at kopiere ældre stik og fotografier synes at kunne bekræfte dette; derimod viser tegningerne i Aftenposten glæden ved alt det nye, der kom i stedet. Måske var det blot et udtryk for en vis fornemmelse for markedet, for familien Ridter har rimeligvis levet af de indtægter, han fik ved salget af akvarellerne. Hvorledes det er foregået og hvem der købte, vides dog ikke.

De fleste af Ridters akvareller er i dag endt på Københavns Bymuseum, hvortil de er erhvervet gennem årene, men også Øregårdsamlingen har en del af hans tegninger, samlet af Gyldendaldirektøren Frederik Hegel frem til 1920. Det ses heraf, at Ridter næsten ophørte med at udføre disse tegninger i 1906, netop det år, hvor han blev tilknyttet Aftenposten. Hans virksomhed som tegner her har vel betydet, at hans produktion kom i faste rammer, og sandsynligvis har han kunnet leve af de to til tre tegninger han udførte til avisen pr. uge.

Skattebøgerne fortæller, at han i disse år betalte skat af en indkomst på 1.200-1.250 kr. stigende til de 1.800-1.900 i årene 1911 og 1912.

I 1917 stopper hans tegninger i Aftenposten pludseligt. Hans indtægter dalede til 900 om året og en mindre formue, der i de gode år havde været oppe på 2.000 kr. forsvandt fuldkommen i de følgende år.

Ved afslutningen af sin aviskarriere var Ridter i begyndelsen af 60'erne. Man må formode, at han er blevet syg. Han døde som følge af et slagtilfælde den 30. november 1921, da han pludseligt faldt om ud for adressen Skindergade 27, den adresse, hvor han og N. Olaf Møller havde grundlagt deres boghandlervirksomhed i 1884. Ved ankomsten til Kommunehospitalet var han død.

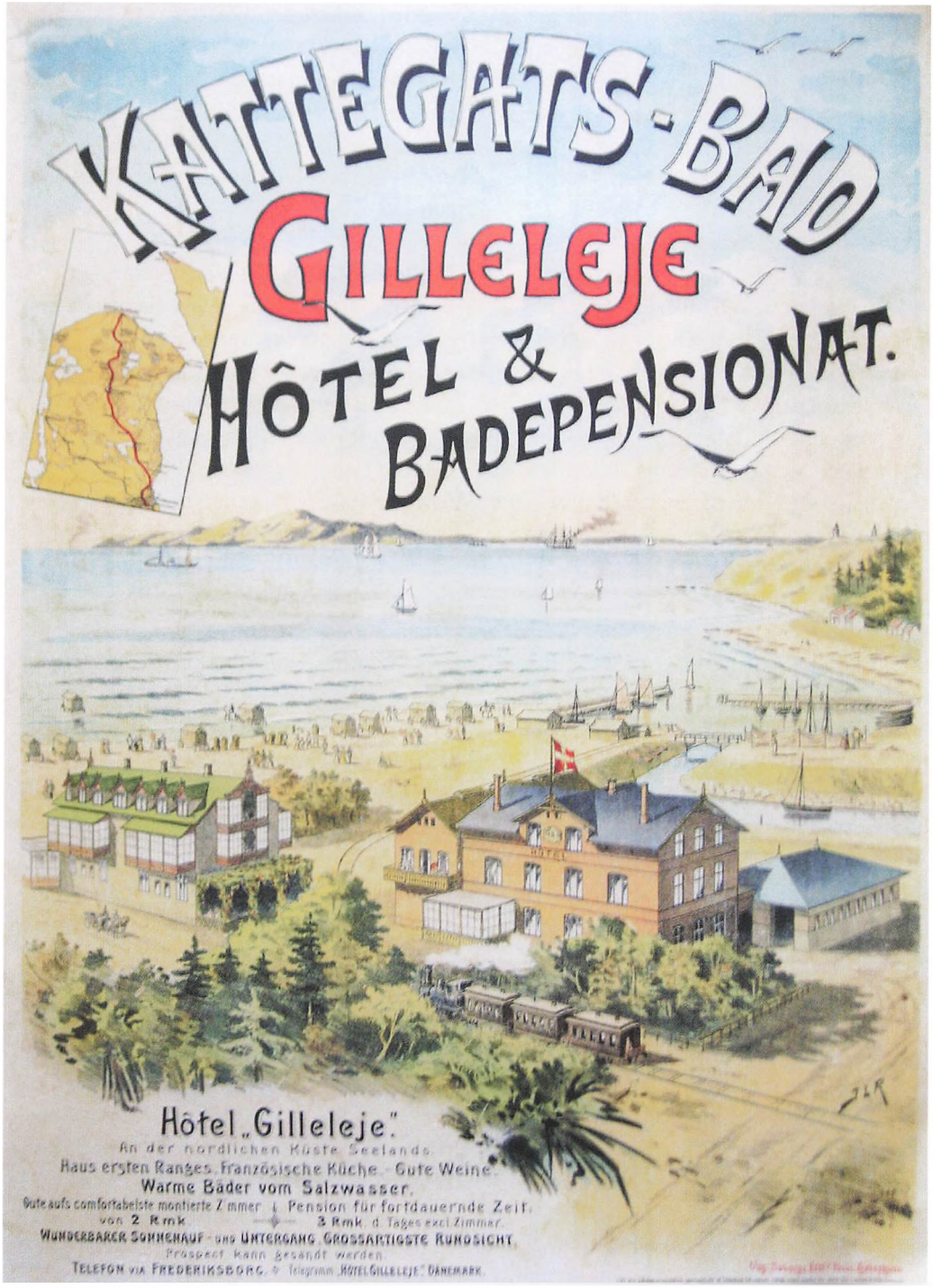
KATTEGATS-BAD
GILLELEJE
HÔTEL &
BADEPENSIONAT.
Hôtel „Gilleleje".
An der nordlichen Küste Seelands.
Haus ersten Ranges. Französische Küche. Gute Weine.
Warme Bäder vom Salzwasser.
Gute aufs comfortabelste montierte Zimmer à Pension für fortdauernde Zeit.
von 2 Rmk. — 3 Rmk. d. Tages excl. Zimmer.
Wunderbarer Sonnenauf- und Untergang. Grossartigste Rundsicht.
Prospect kann gesandt werden.
Telefon via Frederiksborg. Telegramm „Hotel Gilleleje" Dänemark.

Nekrologerne var venlige, men skjulte heller ikke, at "hans Kunstnerdrømme aldrig gik i Opfyldelse, og Døden kom som en Befrielse" som der stod at læse i Socialdemokraten. Hans gamle avis omtalte dødsfaldet i meget nøgterne vendinger i betragtning af, at han havde været tilknyttet avisen i godt 10 år.

Ridter blev hurtigt glemt som kunstner, men hans akvareller gav ham en vis anseelse som en "moderne Fattig-Holm", og mange har været hyppigt gengivet i den historisk-topografiske litteratur, hvor hans lidt naive, men ganske troværdige gengivelser har vist deres force.

Derimod blev tegningerne fra Aftenposten hurtigt glemt: Forlæggene er gået tabt, og de er derfor ikke som tegningerne fra før 1906 dukket op på auktioner og i private samlinger, og dermed have holdt erindringen om ham i live. Derfor var det en stor overraskelse, da to lokalhistorikere på Østerbro i København omkring år 2000 kunne registrere 850 tegninger fra Aftenposten fra hans hånd, der vidnede om en utrolig flid fra den næsten glemte avistegners side.

Desværre var reproduktionsteknikken fra Ridters år ved "Aftenposten" ikke den bedste for gengivelsen af tegnede forlæg: Originalerne synes alle at være udført som farvelagte akvareller i lighed med de mange kendte tegninger fra før 1906, men for at reproducere dem i avisen skulle de fotograferes og billedet forsynes med raster. Her sparede Aftenposten tilsyneladende på udgifterne: Rasteren er undertiden meget grovkornet og gengivelsen synes nærmest forvrænget i forhold til originaltegningen. Men det er den eneste repræsentation af tegningerne, der findes, og med dem må man i dag lade sig nøje.

Det er kun rene tilfældigheder, der afgør om man kan finde frem til de forlæg, som Ridter har benyttes sig af: I en del tilfælde omtales det dog i ledsagetexten, at "vores tegner" har kopieret en tegning, som han har fået forevist af en arkitekt eller måske af en bygherre, der gerne vil vise sit byggeri frem, og det må i hvert fald være sket, hvor det, der skulle gengives, enten var under opførelse eller endnu kun et projekt.

I et enkelt tilfælde kan det konstateres, at Ridter har kopieret et fotografi. Det gælder således det sæt på fire sommerhuse, som Chr. Olrik opførte i 1915 i Liseleje. De er gengivet på samme ark og ses på tegningen med samme vinkel som et prospektkort, der angiveligt skal være udgivet samme år.

Den topografiske gengivelse af Helsinge fra 1911 synes derimod at være tegnet på stedet, hvis man da skal tro, at texten er skrevet af Ridter. Fra andre turistmål – og sådan skal Helsinge her opfattes – ses han at have gengivet sine indtryk i text og billede fra sommerrejser, som man kan følge i billedernes datering. Men udelukkes kan det jo ikke, at han kan have brugt fotografier og postkort som forlæg for også disse tegninger.

Texterne er sjældent særligt dybsindige – og aldrig kritiske. Aftenpostens almindelige læsere skulle følge med, og avisen så det ikke som sit formål at skabe debat ved utidig kritik af dette eller hint.

Arkitekturgengivelserne er ofte ledsaget af en beskrivelse af husenes indretning, som

kunne fås ved studiet af en grundplan. Og man savner ikke den indirekte reklame for bygmester og håndværkere i angivelsen af, hvem der har opført det og til hvilken oftest overraskende lav pris. Gengivelsen i Aftenposten var åbenlyst et led i agitationen for at udbrede tankerne i Bedre Byggeskik blandt menigmand.

Kun få af artiklerne er signeret. Det gælder således for fire ud af de 30 texter fra Frederiksborg Amt. Signaturerne er "J-s", som det ikke har været muligt at opløse, men det angiver i hvert fald, at disse artikler ikke er skrevet af Ridter selv. Hvorledes det stiller sig med de usignerede artikler, vides ikke, men det er sandsynligt, at samme "J-s" også står for dem. De tegninger, som Ridter har udført på sine rejser, man må formode, at han selv har stået for. Deres mere blomstrende sprog synes at antyde det.

Texterne kan læses og forstås uden problemer, men de er her forsynet med kortfattede oplysende kommentarer til de enkelte motiver.

Egedal Kommune

23.6.1911, s. 4: Praktisk Byggesæt: To nye Landsbyskoler. Usign. 16,1 x 19,6. Der bygges stadig nye Skoler omkring i Danmark, i Hovedstaden og Købstæderne kommer de i første Række som en naturlig Følge af Befolkningstilvæxten, i Landkommunerne, hvor Befolkningen ikke tiltager saa stærkt, synes det snarest at være Bestræbelsen for at give Skoleundervisningen bedre Vilkaar, der kalder de nye Skoler frem, om end Pladsmangel ogsaa her mange Steder gør sig gældende.

Det er i høj Grad rosværdigt, naar den byggende Kommune henvender sig til en god Arkitekt, for at lade ham udføre Tegningen, den opnaar derved saa godt som altid at faa en praktisk indrettet Bygning til det specielle Øjemed og det bedst muligt ud af de Pengemidler, som foreligger.

Paa denne Maade har det sjællandske Sogneraad, som staar i Begreb med at bygge den paa vort Billede som Nr. 1 viste Skole, handlet. Det er en Forskole for de yngste Børn i Stenløse. Den bygges, som Billedet viser, i T-Form; Partiet til Højre er et Skolelokale, 12+10 Alen, og en Forstue samt Entre til Lærerindens Lejlighed, der optager Fløjen til Venstre og bestaar af 2 Værelser, Køkken og Vadskerum. Desuden kan der indrettes Værelser i Tagetagen. Til Bygningen hører et Udhus og et Læskur ved Legepladsen. Byggesummen er beregnet til 7000 Kr.

Tegning Nr. 2 er et Forslag til en større Skole, ligeledes i Nordsjælland. Den indeholder 2 Klasseværelser, Lærer- og Lærerindebolig samt Gymnastikhus. Da dens Opførelse endnu er under Overvejelse skal vi foreløbig ikke nævne, hvilken Kommune Talen er om. Men efter Billedet at dømme vil dette Bygningskomplex blive en Pryd for sin Egn. Arkitekt for begge skoler er Hr. Strøm Tejsen, hvis smukke Skole i Heininge vi fornylig har gengivet her i Bladet.

Kommentar

Stenløse Nye Skole eller Forskole blev opført i 1912 af Stenløse Sogneråd, der havde gjort det, som Aftenpostens redaktion

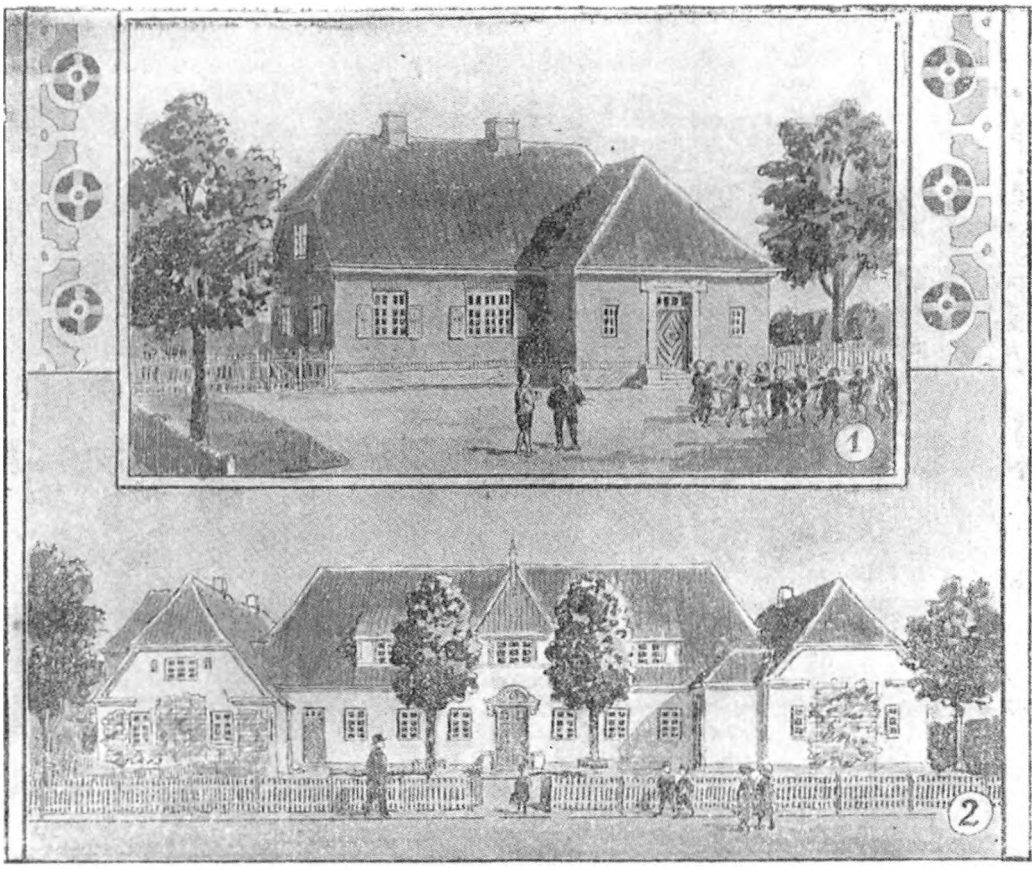

Praktisk Byggesæt: To nye Landsbyskoler.

agiterede så kraftigt for: Henvendt sig til en professionel arkitekt for at få det bedste resultat ud af sin byggeopgave. Arkitekten var Johannes Strøm Tejsen (1878-1950), der i 1910 havde opført en tilsvarende skole i Gundsømagle. Han fulgte den gode tradition for velproportionerede skoler fra de store skoleudbygninger i København, hvor arkitekt Ludvig Fenger i særlig grad havde gjort sin indflydelse gældende. Og med en materialebehandling, der levede fuldt op til rådhusarkitekten Martin Nyrops krav fik man tillige en meget smuk skole.

Stenløse Nye Skole stod færdig i 1912, da Elise Møller blev udnævnt som førstelærer fra skoleårets begyndelse den 1. maj samme år. Skolen lå på Stenløse Byvej og existerede frem til 1972, da hele området blev nedrevet i forbindelse med opførelsen af Stenløse Centeret. Som et kuriosum kan det nævnes, at en del af skolen existerer endnu: Det relief, der ses over indgangsdøren blev nænsomt taget ned og er siden opsat i Stenløsehallen.

Tegningens anden skole synes ikke at være blevet opført, så Aftenpostens tilbageholdenhed med at oplyse om kommunens navn, har været på sin plads. Det viser en trelænget skolebygning i bedre Byggeskik-Stil, og den har en vis lighed med Kirke

Sonnerup Skole vest for Roskilde, som Strøm-Tejsen fik bygget i 1915, men denne er mindre og stod oprindelig uden pudsning.

Halsnæs Kommune

31.7.1915, s. 3: Fra Frederiksværk-Hundestedbanen. Projekterede Stationsbygninger. JLR Juli 1915. 10,0 x 16,3.

Anlæget af den nye nordsjællandske Privatbane, der skal gaa gennem Halsnæs fra Frederiksværk til Hundested, skrider godt fremad, og i disse Dage er Tegningerne til Stationsbygningerne blevet færdige fra Arkitekternes Side.

Efter Tegningerne bringer vi ovenstaaende Billede, paa hvilket man ser Hundested og Melby Stationer saaledes som de vil præsentere sig, naar de er færdige. Foruden disse to Stationer, kommer der en Station i Dyssekilde af samme Type som Melby. Til disse to mindre Stationsbygninger er Motivet hentet fra den gamle Accisebod ved Torvegade paa Christianshavn; man vil genkende de kvadrede Hjørner og det udhængende Tag. Hundested Station bliver, som man ser, ret anselig. Det fremspringende Parti med Indgangen til Stationen er lagt ved Bygningens ene Ende, fordi denne Del af Bygningen kommer til at ligge foran en Hulvej, der fører ned til Stationen. Som det vil ses af Billedets nederst tilvenstre, er der herved fremkommet et særdeles heldigt Perspektiv.

Paa det andet Billede forneden er vist et „Trinbrædt", hvoraf der kommer to ved Banen. Medens disse paa

Fra Frederiksværk-Hundestedbanen.

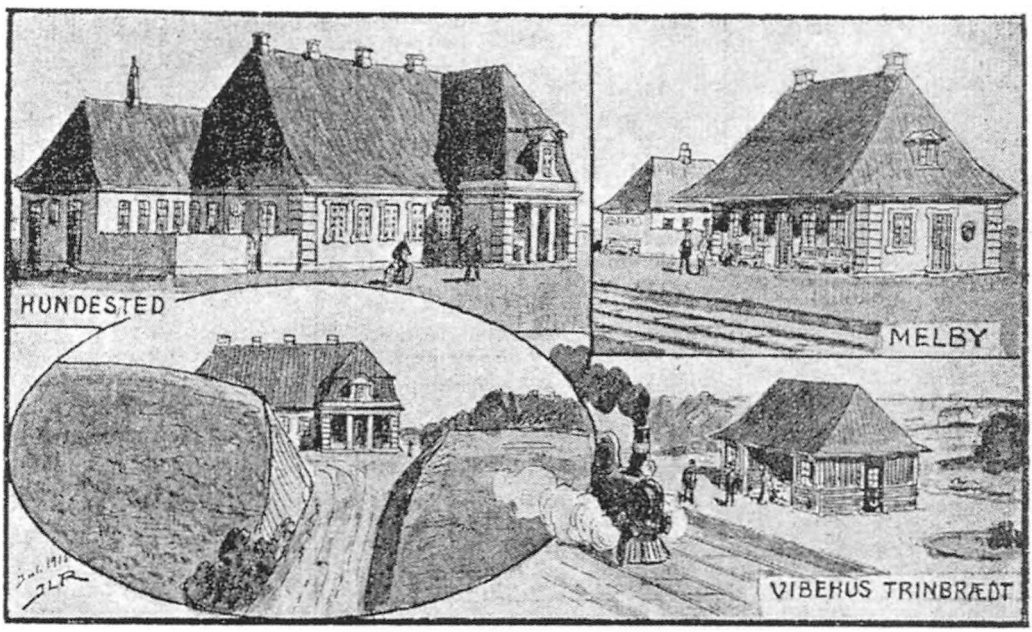

Projekterede Stationsbygninger.

Hundested Station, 2008.

andre Baner i Reglen er nogle grimme Skure, fremtræder Hundestedbanens som smaa, fixe Bjælkehuse, der, malet med kraftige Farver, ogsaa vil pynte i Omgivelserne.

Baneanlægget er projekteret af Driftsbestyrer Kuhlman og Ingeniør Winkel, og Bygningerne tegnede af Arkitekterne E. Ambt og A. Preisler.

Kommentar

Blandt de mange bemærkelsesværdige stationsbygninger, der opførtes i årene efter den store jernbanelov i 1908, hørte også forlængelsen af Hillerød-Frederiksværkbanen, der var åbnet i 1897. Som arkitekter på de nye stationsbygninger, der skulle opføres, valgtes Einar Ambt (1877-1928) og Axel Preisler (1871-1930), der i et par år havde arbejdet sammen om stationsbygninger til bl. a. Nørre Nebel-Tarm banen og banen mellem Ryomgård og Gjern. Begge steder havde de opført stilfulde bygninger i klassisk stil. Til Hundestedbanen tog de udgangspunkt i den bevarede vagtbygning fra 1724 på Christianshavn, der blev direkte kopieret til Melby og Dyssekilde Stationer. Den oprindeligt militære funktion for bygningstypen passede fint til jernbaneformålet: Under de høje tage kunne stationsforstanderne bo med sin familie og under det store tagudhæng, der oprindelig skulle beskytte soldater på vagt, kunne passagererne søge ly for regnen. I Hundested opførtes en lidt større station ligeledes med tydelige motiver fra den militære tradition, og hovedfacadens loggiaforsynede parti blev lagt effektfuldt for enden af en hulvej. Vejen, der ganske betegnende hedder Jernbanevej, er senere blevet udvidet og bebygget, så denne arkitektoniske virkning er nu gået tabt.

Stationerne existerer endnu og står med deres gule mursten og høje røde tage som ved opførelsen, selvom både Dyssekilde og Melby er lukket som stationer.

Melby Station, 2008.

Vibehus trinbræt, der i ligmed med Hanehoved, Østerbjerg og Ullerup var opført som læskure af træ, er imidlertid for længst forsvundet.

Allerød Kommune

19.7.1909, s. 4: Arkitektforeningens Tegnehjælp: Gartnerbolig paa Sjælland, efter Tegning af Arkitekt Thorkild Henningsen. JLR. 1909. 8,8 x 20,4.
Det er glædeligt at iagttage, hvor stor Indflydelse den Hjælp, som Akademisk Arkitektforening yder de byggende paa Landet, har udviklet sig i den senere Tid. Tegnehjælpen søges nu langt oftere end tidligere, og den staar altid rede til at bistaa ved Opførelse af Bygninger hvor som helst i Landet.

Vi bringer i Dag en Tegning af et smukt Gartnerhus paa Sjælland, som efter Henvendelse til Tegnehjælpen er udført af den unge arkitekt Thorkild Henningsen (en Søn af Prof. Franz H.). Som man vil se, omfatter Tegningen et Beboelseshus med tilhørende Udhuse, og Bygningen opføres for Tiden i Lillerød af Garner Fritz Rathsack.

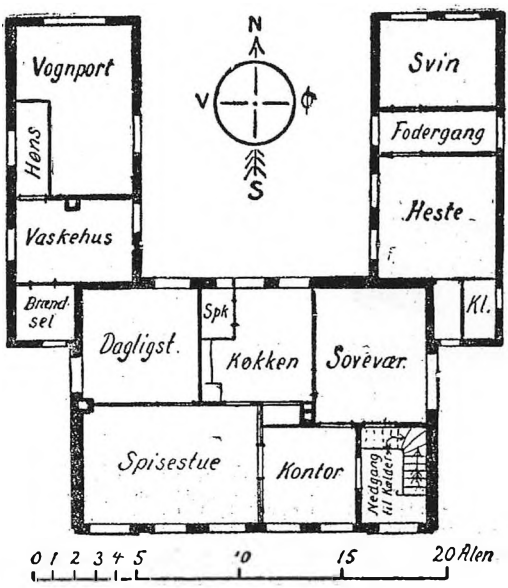

Huset er vist fra to Sider - til venstre ser man Hovedfacaden, til højre Facaden mod Gaarden. Bygningerne udmærker sig ved deres stilfulde og hyggelige Præg, og de ejer tillige en anden Egenskab, der har megen betydning. Arkitekten har nemlig i Stedet for en samlet Længe til Udhus og Stald indrettet to mindre Sidebygninger, der i Forening med Stuehuset omslutter en lille Gaardsplads.

Det viste sig som sædvanligt, hvor Tegnehjælpen yder Bistand, at Bygningerne kunde opføres lidt billigere, end Bygherren havde beregnet. De opføres af flammede Steen, Facaderne vandskures og kalkes gule med Undtagelse af de kvadrede Partier omkring Havedøren og Indgangsdøren, disse Partier kalkes hvide. Gesimsen males med hvid Oliefarve, Døre og Vinduesrammer rødbrune, og Soklen tjæres sort. Taget tækkes med almindelige røde Teglsten.

Kommentar
Selvom artiklen i Aftenposten så entydigt nævner Lillerød som byen, hvor Fritz Rathsack byggede sit hus, lå det dog i Lynge, omend i den del af sognet, der ligger tættest på Lillerød.

Det er et prydeligt lille bygningsværk, der gør sin anonyme bygherre og sin arkitekt stor ære: Det er rummeligt og velproportioneret og hovedfacaden pynteligt dekoreret med to kvaderfugninger omkring indgangen. Thorkild Henningsen (1884-

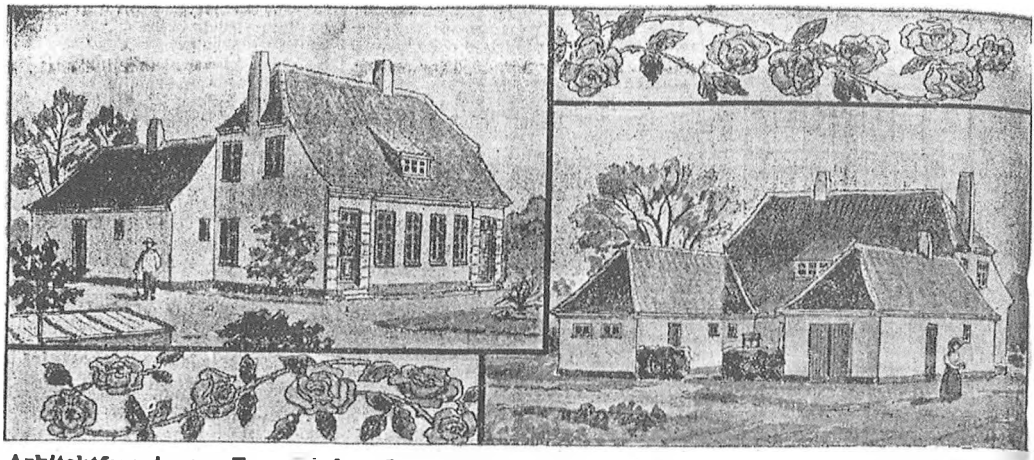

Arkitektforeningens Tegnehjælp: Gartnerbolig paa Sjælland, efter Tegning af Arkitekt Thorkild Henningsen

1931) var stærkt socialt interesseret og kom til at virke inden for boligbyggeriet for mindre bemidlede, særligt i Københavns Almennyttige Boligselskab, KAB. Blandt hans hovedværker står Bakkehusene fra 1923 i Københavns Nordvestkvarter, der med deres enkle stil dog ikke tiltrak de mindre bemidlede, de var tiltænkt. Dette problem ville næppe være opstået i forhold til det prydelige hus i Lillerød, der foregreb Henningsens senere kritik af den nyklassicistiske bølge, der hærgede 1920'ernes danske arkitektur.

En smukt farvelagt originaltegning til huset, dateret 17. maj 1909, findes i Samlingen af Arkitekturtegninger på Danmarks Kunstbibliotek (tidligere Kunstakademiets Bibliotek). Det er ikke usandsynligt, at Ridter har brugt Henningens tegning som grundlag for sin præsentation til "Aftenposten", men han har vist huset fra nogle andre vinkler for at gøre det mindre stift end den ellers smukke arkitekturtegning.

Det smukke hus existerer ikke mere: Det lå, hvor Ravnsholthallen i dag ligger, på adressen Søparken 1 i postdistrikt Allerød hvis arealer i det store hele dækker det område, hvor gartneriet i 1909 bredte sig.

16.6.1914, s. 3: Gennem landet "Ny Allerødgaard" ved Lillerød. Juni 1914. 14,1 x 10,5.
Den venlige, nordsjællandske Egn ved Lillerød er blevet beriget med en smuk dansk Bygning, som vi her har fornøjelsen af at præsentere. Det er Beboelsesbygningen til Gaarden „Ny Allerødgaard", Syd for Lillerød Station, som tilhører Teglværksejer F. Joh. Friedrichsen. Hvad der særlig interesserer ved Bygningen er forøvigt det, at det er en Ombygning af en ældre, med Bibeholdelse af de Mure, Vinduer m.m, som fandtes i Forvejen.

Det er jo altid lettere for en Arkitekt at tegne en stilfuld bygning fra ny og faa den til at harmonere med det omliggende Landskabs Karakter, Egnens Tradition og hvad der eller bør tages Hensyn til, baade ved smaa og store Huse. Vi har jævnlig bragt Prøver paa gode Beboelseshuse til Landejen-

Gennem Landet.

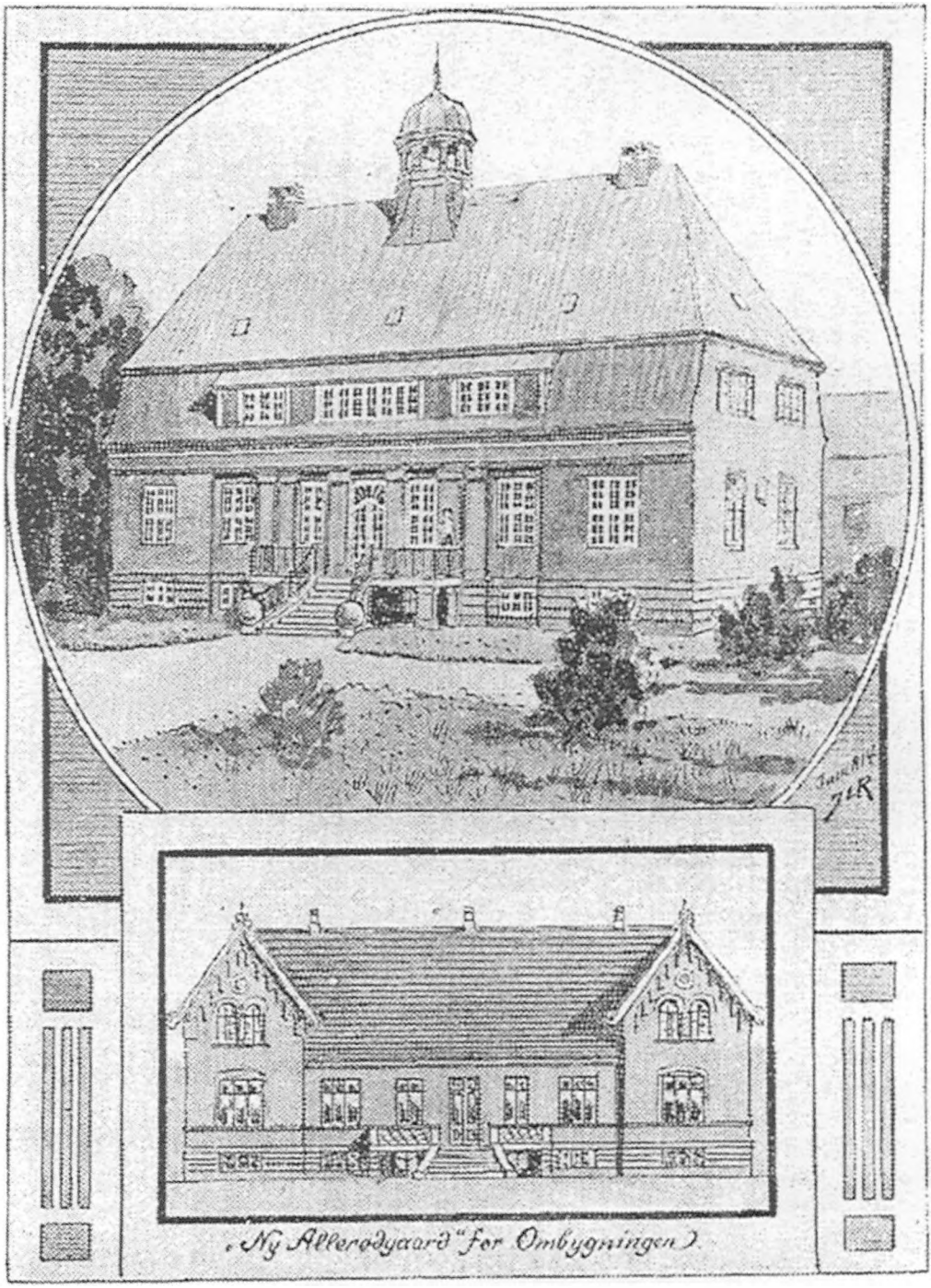

„Ny Allerødgaard" ved Lillerød.

domme, opførte for Ex. paa Brandtomter - „Sejersgaard" paa Bornholm (Arkitekt Espersen), „Søborggaard" paa Sjælland (Arkitekt G. B. Hagen), for at nævne et Par af de bedste – med ved „Ny Allerødgaard" var Arkitekten bundet af det, der stod, og saa meget beundringsværdigere er Resultatet, naar man sammenligner den gamle Bygning, som er vist nederst paa Tegningen, med den nye. Selvfølgelig har Bygherren ikke taget altfor smaalig Hensyn til, hvad det kostede at faa Bygningen saa stilfuld som vort Billede viser, men man ved jo af Erfaring, at det ingenlunde altid er Bekostningen, som går Udslaget. Nogen nærmere Forklaring behøver vi for øvrigt ikke at give, enhver kan strax se, hvad der er gjort for at naa det heldige Resultat. Et Par Enkeltheder skal vi dog pege paa.

Gesimsen er løftet godt 1 Alen, men da den maatte være lige fortløbende, medens den gamle Facade, som man ser, havde et Fremspring paa hver Side, er det tilbagegaaende Parti udfyldt med en Række Pilastre, der bærer Gesimsen. Taget, der har et Mansardtag, er blevet højere end det gamle og er dækket med Tegl, medens det gamle havde Skifer. Spiret er kobberdækket, vinduerne har faaet smaa Ruder, Døren er blevet mere stilfuld, ligeledes Trappen.

Hr. Friederichsen fortjener Anerkendelse, fordi han ved sin Bygning har givet et smukt Eksempel til Efterlignelse. Arkitekter er Hr. Rolf Schroeder, af hvis Hovedstadsbygninger Prof. Jens Schous Klinik ved Sankt Jørgens Sø, „Grundtvigs Hus" i Studiestræde og

Ny Allerødgård, 2008.

Belysningsvæsnets Hus i Gothersgade vil være vore københavnske Læsere bekendte.

Kommentar

Rolf Schroeders (1872-1948) ombygning af Ny Allerødgård er et glimrende exempel på en ændring af et mere beskedent ældre hus, der omdannede det til et lille landligt palæ i nybarok stil, med alt hvad der hørte til et sådant: Pilastre, mansardtage, palæruder og en dekorativt udformet havedør med en svungen trappe foran. Et lille lanternespir manglede heller ikke.

Bygherren ville tydeligvis lægge afstand til det oprindelige lidt stilløse hus, som "Aftenposten" ville have udtrykt det, og som ikke havde nogen prætentioner om at lade sig indskrive i arkitekturhistorien. Et stort og solidt hus kom ud af ombygningen.

Det existerer endnu som domicil for en del af Sjælsø-Gruppen på adressen Sortemosevej 15 i Blovstrød Sogn. Firmaet lod i 2003 arkitektfirmaet 3D-Arkiteker ombygge gårdens længer og indpasse den gamle hovedbygning i nye tidssvarende kontorlokaler. Resultatet blev yderst vellykket.

I Frederiksborg Amt har Rolf Schroeder desuden opført et sommerhus for Dagmar Bendix i Tisvilde, og i Weilbachs Kunstnerleksikon er han desuden krediteret for Lillerød Skole (1910), Villa Snekkerstenhus på Snekkersten Strandvej 112 (1911) og Lillerød Brugsforening (1915). Han var desuden arkitekt på Askov Højskole ved Vejen, der ligger i forlængelse af hans arbejde med Grundtvigs Hus i Studiestræde i København.

20.6.1914, s. 3: Praktisk Byggesæt Arbejderhjem i Lillerød. Juni 1914 JLR. 14,4 x 16,5. - Perspektivisk tegning og plan samt to romantiske mor og barn motiver.
Fabrikker uden for Storbyerne er som Regel tvungne til at opføre Boliger for deres Arbejdere, for at de kan bo nogenlunde nær Virksomheden. Ogsaa til disse Bygninger stiller man det Krav, at de, foruden at afgive et praktisk og sundt Hjem for de paagældende Familier, tillige skal have et pænt Ydre, saaledes at de forskønner Landskabet i Stedet for, som det ikke sjældent er Tilfældet, at gøre den modsatte Virkning.

Til de Exempler paa gode Arbejderboliger, som vi flere Gange har bragt frem her i Bladet, føjer vi i Dag de ovenstaaende 4, som i Løbet af Sommeren skal opføres i Lillerød af Fabriksejer Fritz Hansen, den bekendte leverandør af Møbelstel.

Boligerne er, som det fremgaar af Tegningen, fordelt i 2 Enkeltmandshuse og et Dobbelthus. Bygherren kan ikke lide de større, samlede Arbejderboliger med lange Rækker af ensartede Huse. De pynter sjeldent i Landskabet, og der kommer nemt noget kedsommeligt og trist over dem.

Ved fremtidig Opførelse af Boliger til sine Arbejdere, vil Hr. Hansen derfor søge at sprede dem i mindre Grupper i Fabrikkens umiddelbare Nærhed, hyggeligt arrangerede paa de respektive Byggegrunde og lidt forskellige i Udseende, som Tilfældet er med dem, vi bringer i Dag.

Bygningernes Placering og Delingen af Grunden i fire særskilte Haver forekommer os at være praktisk og god. Enkeltmandshusene har i Stuen 2 Værelser og Køkken, Dobbelthuset et Værelse og Køkken, og til hver af de fire Lejligheder hører der et Gavlværelse i Tagetagen. Iøvrigt er Køkkenerne temmelig store og beregnede til at benyttes som Spisestuer.

Bygningerne faar en lys Kalkfarve og røde Tegltage. Bygningssummen er ikke opgivet. Tegningerne til Husene, der er udførte af Arkitekt Rolf Schroeder, vil komme frem paa den store Arkitektudstilling, der i en nær Fremtid skal afholdes paa Charlottenborg.

Kommentar

Da den københavnske møbelsnedker Fritz Hansen i 1896 købte en stor grund i Lillerød, begyndte her en omfattende og succesfuld virksomhed, der skulle blive en af Danmarks mest betydningsfulde inden for møbelfremstilling.

Praktisk Byggesæt.

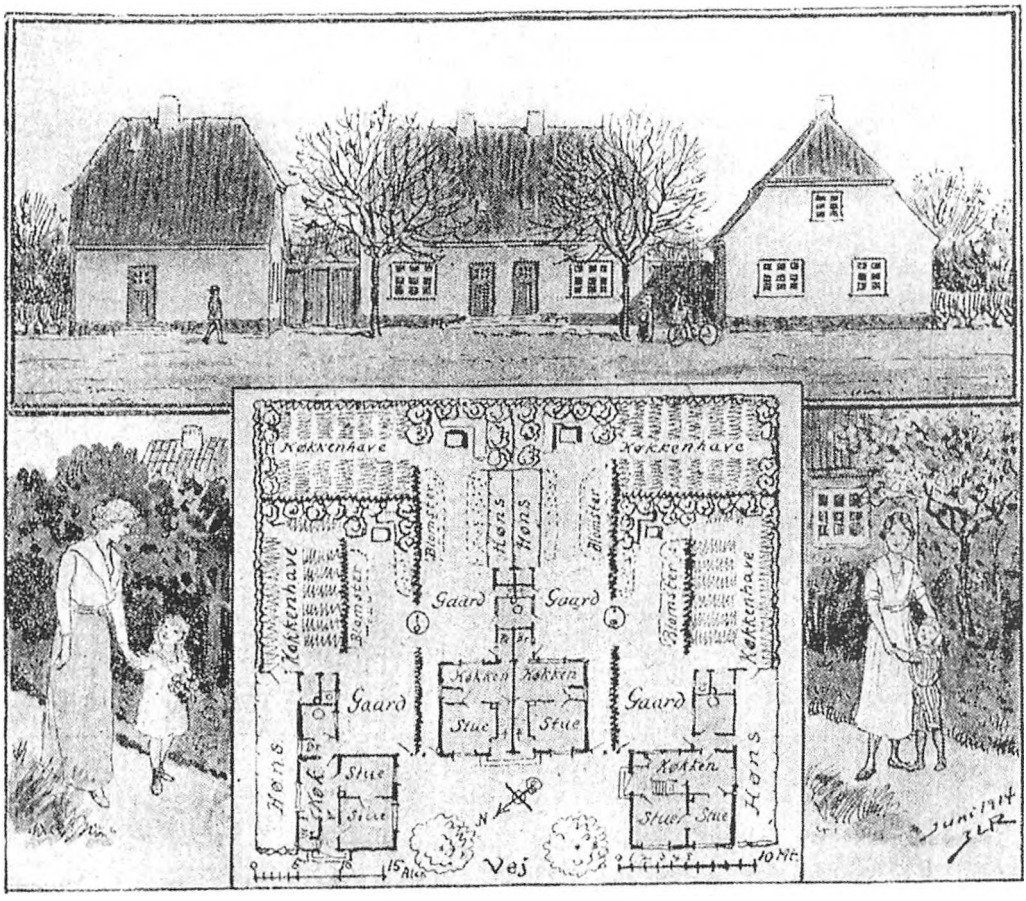

Arbejderhjem i Lillerød.

Når Fritz Hansen havde købt en grund i en egn, der endnu var præget af landbrug, skyldtes det nærheden til egnet møbeltræ, og to år senere anlagdes et savværk med henblik på egen produktion og forarbejdning af træ til møbler. Virksomheden var endnu i nogle år præget af håndværksdrift, og først Fritz Hansens søn Christian E. Hansen omlagde produktionen i en mere industriel retning. Således fandt han i 1915 en metode til at dampbøje træ.

Beliggenheden i Lillerød langt fra storbyen krævede opførelsen af boliger til arbejdere og funktionærer, og det er baggrunden for det projekt, som Aftenposten i den 20. juni 1914 kunne præsentere. Det er udfærdiget af arkitekt Rolf Schroeder, der her forlod sin mere monumentale stil fra Københavns Belysningsvæsens hovedkvarter i Vognmagergade, og som i fuld overensstemmelse med stilen i Bedre Byggeskik forestillede sig en række småhus i grupper à 3 omkring en åben gård. Det var langt fra de dengang almindelige arbejderboliger, der i byerne havde en tendens til at blive meget ensformige, og så tilstræbte man tilmed en variation grupperne imellem.

Planen af husene kan ikke skjule, at der var afset uhyre lidt plads til familierne: Køkken og to stuer kunne det blive til, omend udenomsbekvemmeligheden med hønsegård og køkken- og blomsterhave ville have kunnet hjælpe på pladsen.

En god uge efter præsentationen af arbejderboligerne i Lillerød blev ærkehertug Franz Ferdinand dræbt i Sarajevo, og efter en kort politisk krise udbrød 1. Verdenskrig med dens dyrtid og mangler på byggematerialer. Det var vel grunden til, at de nydelige huse ikke kom længere end til tegnebrættet.

Fredensborg Kommune

16.4.1912, s. 4: Praktisk Byggesæt: En smuk og praktisk Villa i Humlebæk. JLR 1912. 15,0 x 13,2.
Denne Bygning opføres for en københavnske Forretningsmand lige overfor Humlebæk Station ude ved de høje Skrænter, med pragtfuld Udsigt over Sundet og langs Kysterne mod Nord og Syd. Den indeholder i Stueetagen Forstue, hvorfra Trappen fører ovenpaa, Spisestue og Kabinet. Fra Spisestuens Karnap er Udgang til en aaben Loggia mod Øst. Endvidere findes i Stueetagen Køkken og Spisekammer samt et lille Værelse, benyttet til Dagligophold for Pigen, naar ikke Arbejdet i Køkkenet optager hende.

For at indskrænke Antallet af Ture mellem Køkkenet og Viktualierummet i Kælderen nedenunder er der i Spisekammeret anbragt en lille Elevator til Madvarer. Disse kan saaledes strax sænkes ned i det kølige Rum, og hvad der bruges i Dagens Løb, kan anbringes i Elevatoren i Kælderen om Morgenen. Paa første Sal findes en rummelig Forplads, 2 Soveværelser, Soveværelse for Pigen og Badeværelse med W. C. Kogegas og Elektricitet installeres. De udvendige Mure bliver gulkalkede, Gesimserne hvide og Tagene dækkede med røde Falstegl fra Humlebæk Teglværk.

Tegningerne til Villaen er udførte af Arkitekt E. Marston.

Kommentar
Villaen ligger i vore dag på adressen Kystvejen 15 i Humlebæk, og er en stor og veludstyret ejendom, der i modsæt-

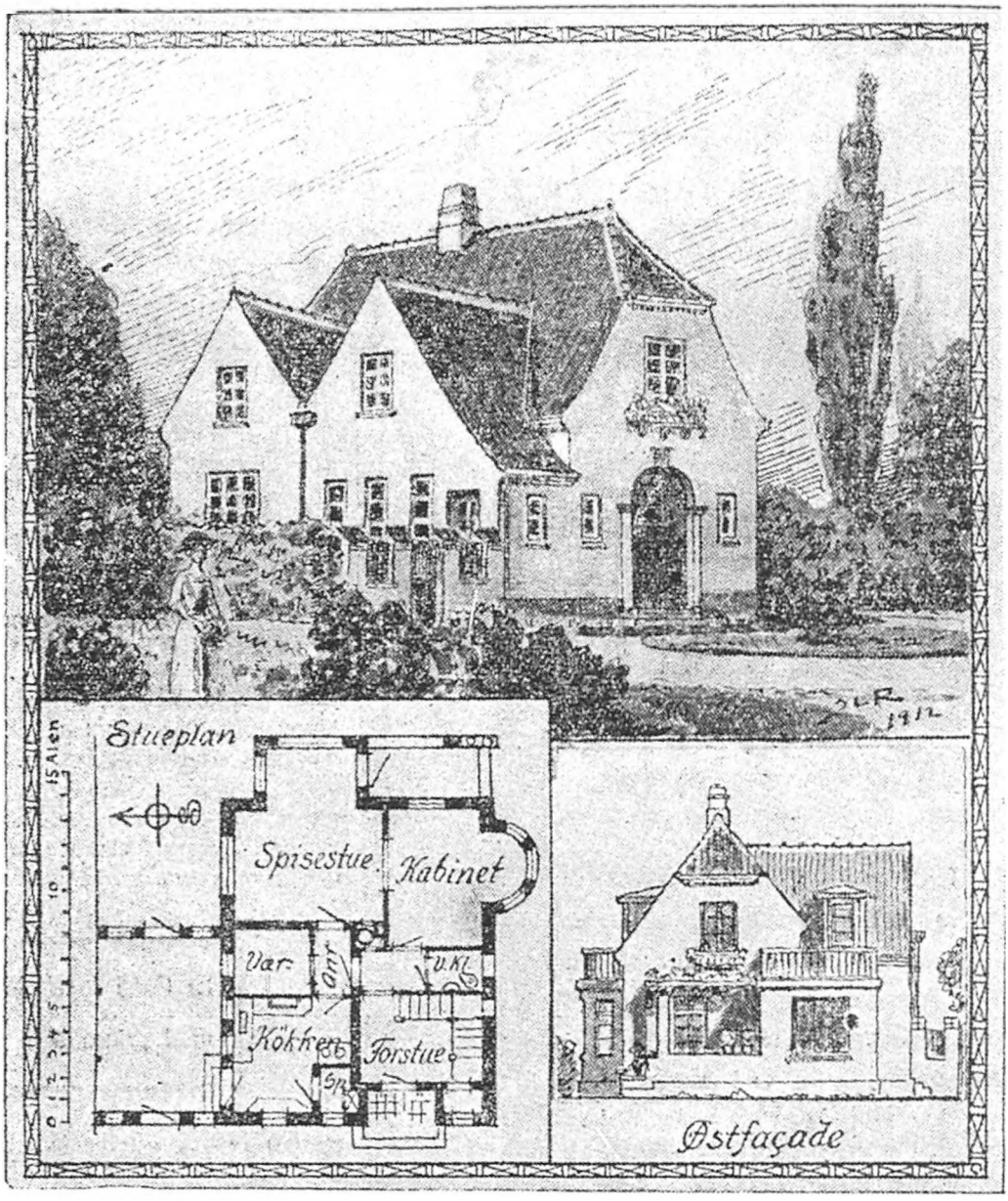

Praktisk Byggesæt: En smuk og praktisk Villa i Humlebæk.

ning til flere af Aftenpostens øvrige huse ikke er opført ved hjælp af henvendelser til Tegnehjælpen i København. Bygherren var som det fremgår "en københavnsk forretningsmand", der selvom han ikke er identificeret, sagtens kunne klare en byggesag på egen hånd med assistance fra arkitekt Edmund Wormald Armitage Marston (1875-1953). Arkitekten med dette imponerende navn (delvis opkaldt efter en fadder fra Leeds) var ikke ukendt for Aftenpostens læsere, der jævnligt havde

Kystvej 15, Humlebæk, 2008.

fået en præsentation af huse fra hans hånd siden 1909. Han koncenterede sig særligt om villaer og mindre industrivirksomheder. Allerede i 1909 var han ansat i Stadsarkitektens Direktorat i Københavns Kommune, og det har rimeligvis anonymiseret hans øvrige produktion.

Hans hus i Humlebæk er i to etager med fremspring og loggia med balkon ud mod Sundet og med to gavludbygninger mod nord, der sikrede husets rummelighed. Ligeledes mod nord lå en blomsterhave med mure mod øst og vest, men ellers var huset en typisk repræsentant for Bedre Byggeskik med sine enkle murflader og sparsomme udsmykning. Det var dog i modsætning til de fleste andre huse huse i denne stil beregnet til at blive pudset, for oftest lod man de røde mursten stå blanke og spille i dannebrogsfarver med hvide vinduesrammer i en skjult nationalreference.

Selvom villaen ved opførelsen var forholdsvis stor, er huset gennem årene blevet udvidet til næsten ukendelighed. Særligt mod syd og mod øst er husets oprindelige mure blevet sløret ved opførelsen af nye bygninger. I takt med udvidelserne er husets karakter blevet svækket, og kun få detaljer afslører det som et hus i Bedre Byggeskik. Tagets røde teglsten er erstattet af sortglaserede sten og ombygningerne har tilmed forrykket balancen i E. Marstons velproportionerede hus.

Samme år tegnede Marston et hus i lidt mere beskedent format på nuværende Strand Allé 5.

27.10.1912, s. 4:Praktisk byggesæt: Villa til 7.500 Kr. af Arkitekt E. W. Marston. JLR. 17,0 x 13,6.
Det landlige Hjem, vi præsenterer i Dag, er opført paa en af de høje Bakker i Humlebæk af Murermester Jens Chr. Møller, Sletten, efter Tegning af Arkitekt E. W Marston, den skal være Sommerbolig for en københavnsk Forretningsmand, men er forøvrigt indrettet til helaarlig Beboelse.

Som det ses af Planen, er Daglig- og Spisestue slaaet sammen til en "Storstue", der optager henved Halvdelen af Stueetagen, Forstuen er indrettet som en "Hall" efter engelsk Mønster med Kamin og Hjørnet ved den hyggelige Indgang danner et Garderobeskab. Tagetagen, som er trimpelbygget, har ialt 4 Værelser, foruden Toiletrum og diverse faste Skabe, den bekvemme Opgang, faar Lys fra Kvisten. Under Køkken og Spisekammer er Kælder med et Viktualierum i direkte Forbindelse med Spisekammeret ovenover.

Af Ydre er den lille Villa ligesaa smuk som den er hyggelig indrettet. For en

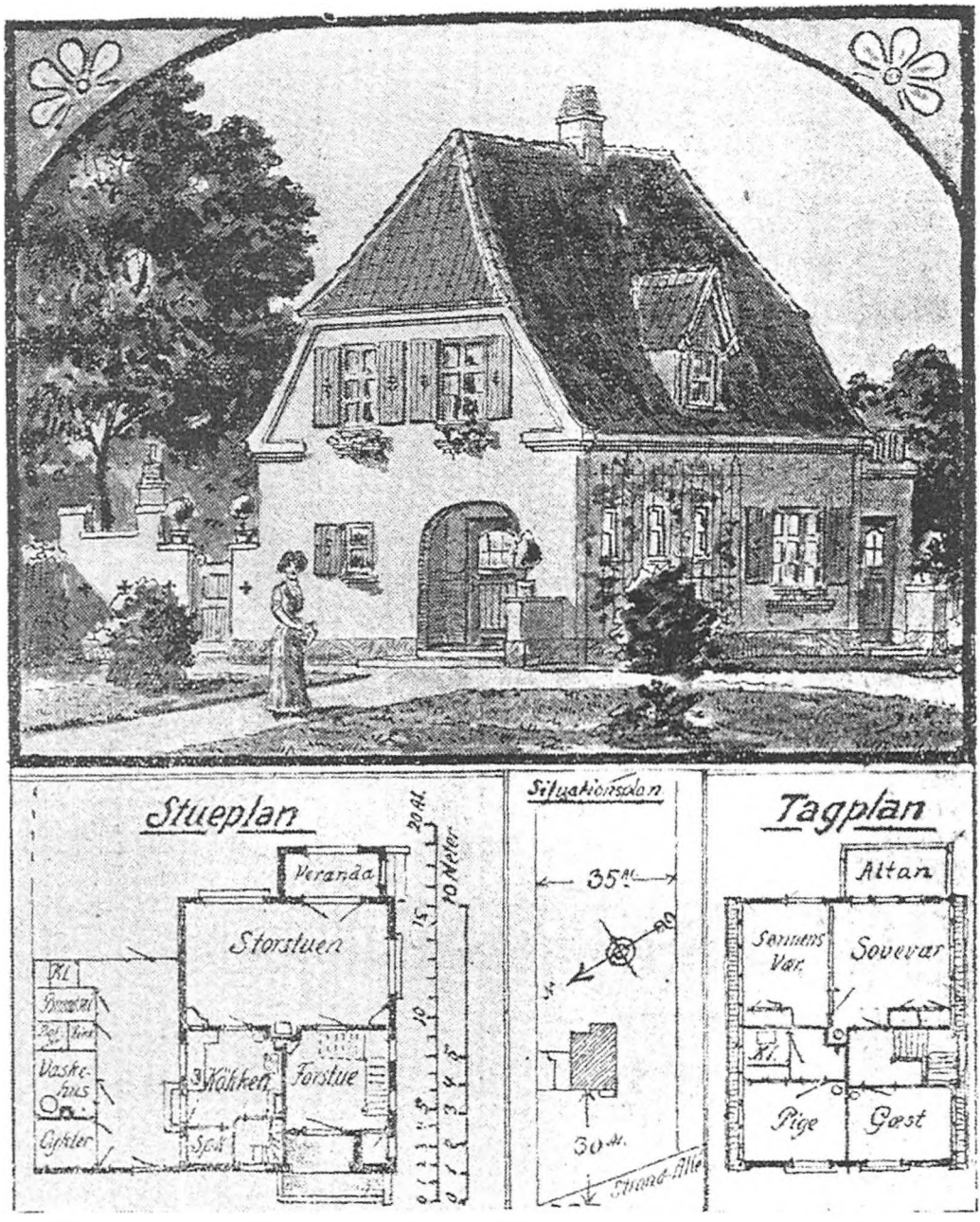

Praktisk Byggesæt: Villa til 7,500 Kr. af Arkitekt E. W. Marston.

Fuldstændigheds Skyld skal vi tilføje, at Murene bliver gulkalkede med røde Underrammer og hvide Gesimser, Taget faar røde Teglsten. Byggesummen er omkring 7500 Kr.

Kommentar:
Den lille villa er et skoleexempel på et hus i Bedre-Byggeskik, omend det med sine to etager er mere rummeligt end så mange andre af samtidens huse. Bygherren var en

anonym københavnsk forretningsmand, der som mange andre benyttede den bekvemme forbindelse med Kystbanen ind til København, og som dermed blev grundstammen i den udflytterkreds, hvoraf Ny-Humlebæk opstod.

Huset blev vitterligt opført om ikke på "en af de høje bakker", så dog ved den bratte kyst i den sydlige ende af Humlebæk på den senere adresse Strand Allé 5 med vid udsigt ud over Øresund. Huset existerer endnu i temmelig uændret skikkelse og bærer det romantiske navn "Strandstuen". Arkitekten er igen E. W. Marston, der samme år tegnede det noget større hus på Kystvejen 15 i Humlebæk.

8.3.1915, s. 3: Fra Fredensborg: En ny moderne Forretningsejendom. U. sign. U. dat. 7,1 x 10,1; Slotsuhrmagerens Hus, der nu forsvinder. JLR. ...[ulæselig datering]. 5,3 x 10,1
Vi præsenterer i Dag en moderne Forretningsejendom, der kan betegnes som den første i sit Slags i Fredensborg, saaledes som den er projekteret af Arkitekt M. J. Erlangsen. Den kommer til at ligge i Jernbanegade, og Bygherrerne er to kendte Borgere i Byen, d'Hrr. Uhrmager og Optikus C. Nielsen-Jenné og Konditor Cilius Knudsen. De har i disse Dag afsluttet Kontrakt om Opførelsen med Bygmester M. Madsen i Espergærde

Strand Allé, 2010.

for en Sum af 45,000 Kr., og man er i den lille By glad for, at de to Mænd trods Krigen og de vanskelige Pengeforhold tør sætte dette forholdsvis store Arbejde i Gang, som jo vil blive til Gavn for mange Mennesker i Byen. Bygmester Madsen har forpligtet sig til, saa vidt muligt at benytte lokale Haandværkere.

Det fortjener yderligere Anerkendelse, at Bygherrerne har havt Forstaaelse af, hvad de skylder deres smukke By. Som Billedet viser, bliver deres Bygning særdeles god, kunstnerisk og nationalt set. Naboejendommen, af hvilken der ses en Del til venstre paa det nederste Billede, er det smukke, i 1905 opførte Rekreationshjem „Hegelsminde", og Arkitekten har søgt at komme i Harmoni med denne saavel i Stilen som med Hensyn til Bygningsmaterialet.

Billedet forneden gengiver det i Fredensborg gammelkendte Hus, som nu forsvinder for at give Plads for den nye Bygning. Det købtes i 1882 af Uhrmager Johan Johanson, Islænder af Fødsel, som i 40 Aar havde været Slotsuhrmager paa Fredensborg Slot / J-s.

Kommentar

Ganske usentimentalt gengiver Aftenpostens JS den byfornyelse, der fandt sted i Jernbanegade 26 i Fredensborg i 1914-15, da arkitekt M. C. Erlangsens (1881-1955) store forretningsejendom rejste sig på den grund, hvor slotsurmagerens ganske idylliske hus havde ligget i sin lille have. Kan man i dag beklage, at det gamle hus forsvandt, så erstattes tabet af et hus, der med sin arkitektoniske kvalitet og sine håndværksmæssige detaljer beriger bybilledet i Fredensborg.

Erlangsen boede i Korsør, men havde i Fredensborg udført bygninger til "Fredensborg Handelsgartneri", og på den måde blev de to bygherrer opmærksomme på Erlangsen. I Korsør opførte han på samme tid en bygning til Klub-Hotellet, der har stor ydre lighed med huset i Fredensborg. Stilen kan nærmest betegnes som nationalromantisk med lette anstrøg af jugendstil.

Huset står i sit ydre som ved opførelse og er tilmed smukt restaureret for få år siden.

Frederikssund Kommune

22.3.1909, s. 5: Bedre Byggesæt: Gaard paa Sjælland, efter Tegning af Arkitekt G. B. Hagens. JLR. 1909. 10,6 x 20,7.
Til en Afvexling fra Husmandshjemmene bringer vi i Dag et større Landbrug, nemlig en Gaard, der for Tiden er under opførelse paa Sjælland, efter Tegning af Arkitekt G. B. Hagen (1873-1941) i København.

Den paagældende Landejendom er „Lindholmgaard" ved Slangerup, som brændte i Slutningen af Oktober Maaned f. A. De nye Bygninger opføres til Dels paa de gamle Fundamenter. Hovedbygningen og Udbygningen opføres af fuld Mur, der pudses og hvidkalkes. Udbygningerne er forsynede med 3½ Alen høj Trimpel. Paa Hovedbygningen dækkes Taget med røde Falstagsten, hollandsk Model. Paa Udbygningerne lægges Tagpap, der stryges med en Blanding af Tjære og rød Tagfarve. Hovedbygningen er indrettet alene til Beboelse for Familien med Pigekamre

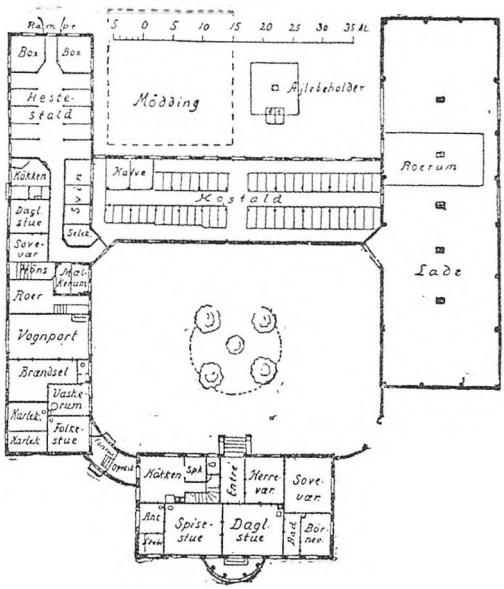

paa Loftet, medens Karlekamrene, Folkestue og Opvadskerrum staar i Forbindelse med Hovedbygningen.

I Udbygningerne er der indrettet Plads til 10 Heste, 2 Følboxe, desuden er der Plads til 40 Køer, 13 stykker Ungkvæg, 2 Kalveboxe og 3 Svineboxe, endvidere Bolig for en Fodermester, samt Hønsehus.

Bygningen forsynes med en Vindmølle, der benyttes til Oppumpning af Vand til en Vandbeholder, der ligger paa Loftet, ovenover Mælkestuen. Desuden skal Vindmøllen benyttes til Tærskemaksine, til Hakkelsesmaskine, samt Brændesav.

Af Ydre præsenterer Gaarden sig overordentligt smukt, og hvad Indretningen angaar, vil vore sagkyndige Læsere sikkert ogsaa finde den tidsvarende og praktisk.

Kommentar

Aftenpostens læserskare var, hvad man med et forældet udtryk kunne opfatte som "den brede almue", og mange af J. L. Ridters tegninger havde da også det sigte, at vise hvor godt småfolk kunne bygge for beskedne penge. Det var for ingenting midt i husmandsbevægelsens store tiår.

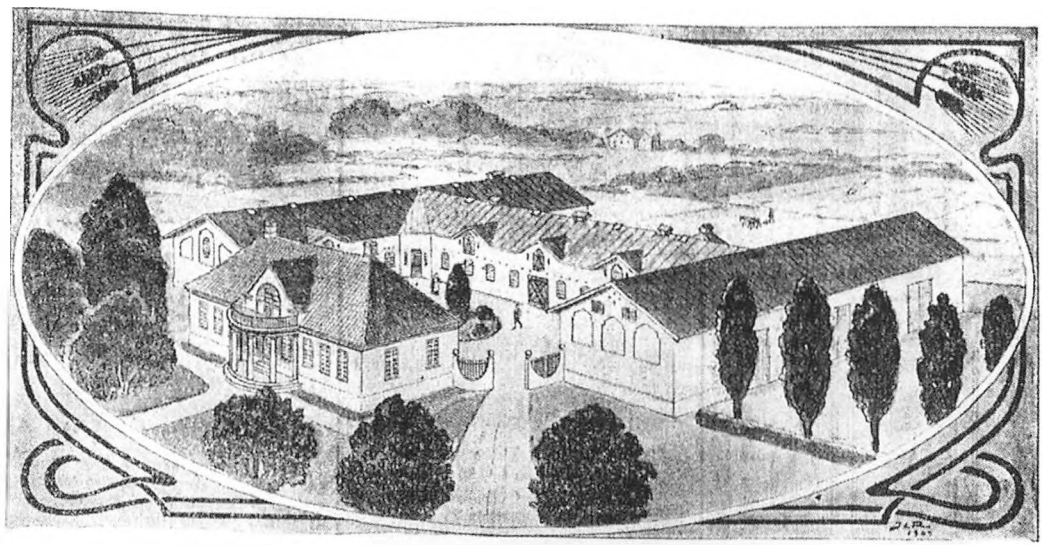

Nedre Byggeaar: Gaard paa Sjælland, efter Tegning af Arkitekt G. B. Hagen.

Lindholm var imidlertid en proprietærgård under Edelgave Gods og hørte til de større gårde. Her blev bygningerne fornyet i 1909 efter en brand, og i stedet for at bruge en lokal murermester valgte ejerne at henvende sig til G. B. Hagen i København.

Hagen havde netop vundet 1. præmien om opførelsen af en ny administrationsbygning for Københavns Belysningsvæsen, som i de følgende år opførtes (i samarbejde med Rolf Schroeder). I det gamle Frederiksborg Amt har han desuden opført bygninger ved Sauntegård. I Lindholm opførte han en statelig, let klassicerende hovedbygning til bestyreren af gården, omgivet af et komplex af staldlænger, der helt usædvanligt var sat i direkte forbindelse med hovedbygningen ved en buet gang. I forhold til Ridters gengivelse blev udbygningen opført mindre prætensiøst, og man nøjedes med en enkelt gavl på den nordlige fløj. Hovedbygningen og forbindelsesfløjen står som i 1909, hvorimod de øvrige længer er kraftigt ombygget. I 1930 var der 56 malkekøer og 8 ungkreaturer og mælken blev som andetsteds ført ind til København. Landbruget er nu solgt fra og Lindholm bruges nu som privat beboelse. Desuden er der stutteri i de gamle udlænger.

15.3.1913, s. 5: Praktisk Byggesæt. Moderne landejendom paa Sjælland. U. sign. U. år. 6,0 x 19.6.
Under vort Virke for godt Byggesæt har vi Aarenes Løb af og til berørt den Fare for Landets Skønhed, der frembyder sig efterhaanden som de gamle, hyggelige Huse og Gaarde af Bindingsværk og Straatag afløses af mere moderne Byggeformer: Mursten og Paptag i lige Plader, som det almindeligvis bliver til, ser uhyggeligt kedeligt og karakterløst ud. Fra et Par af vore Arkitekter har vi da bragt Prøver paa, hvor smukt en Landejendom kan komme til at se ud, ogsaa med Nutidens billige Materialer, naar man tager sagkyndig Hjælp til Bebyggelsen.

Søborggaard, 2009.

Som et Led i denne Række kan vi i Dag føje "Søborggaard" i Skænkeløv ved Ølstykke paa Sjælland. Gaarden nedbrændte i fjor ved denne denne Tid, og Ejeren, Proprietær Mourier har herefter ladet den opføre efter Tegning af Arkitekt G. B. Hagen; som det ses af Billedet, er der kommet et venligt, landskabeligt Præg og meget af den Stemning og Hygge af det, som der var ved de gammeldags straatækte Landbygninger.

Hovedbygningen, som ses til Venstre er af røde, haandstrøgne Sten med Kampestenssokkel og Teglstenstag. Bygningen i Midten, som har en Fløj bagud, der ikke kan ses paa Billedet, indeholder Heste- og Svinestald, Vognport m.m. Bygningen til Højre er Kostalden; disse Bygninger har berappede og hvidkalkede Mure med Betonsokkel. Det er forstaaeligt, at Bygherren efter en Brand var bleven fjendtlig stemt mod Straatage og ikke vilde benytte dem igen paa de nye Bygninge. Der er da ved de to Staldbygninger anvendt Kopal-Tagpap fra J. Willadsens Fabrik i København.

Som man ser, er det knækkede Tage, de saakaldte Mansardtage, der afgiver god Plads til Foder. I passende Inddelinger er der paa Længdesiderne opført mindre Gavle med Lemme til Loftet, den ene af disse Gavle paa Kostalden er indrettet til Duehus.

For en Fuldstændigheds Skyld skal vi tilføje, at to større Ladebygninger paa Gaardspladsens fjerde side, som ikke ses paa Billedet blev uberørte af Branden og derfor ikke ombyggede.

Kommentar

Udskiftningen af ældre landbrugsejendomme skete hyppigt som følge af brande, og ejeren af Søborggård, opførte på tomten af sin tidligere gård en helt usædvanlig gård. Ét er at længerne blev placeret i passende afstand fra hinanden og opført af gode og brandsikre materialer under anvendelse af en behandlet tagpap i stedet for stråtag, ét andet er hovedbygningens karakteristiske udformning. Den blev opført i to etager og forsynet med et næsten herregårdsagtigt tårn. Mod haven, der lå mod syd (t.v., ses ikke på Ridters tegning) opførte Hagen en smuk tagbalkon. Huset var også usædvanligt ved at være forsynet med elektricitet, vand og wc fra opførelsestidspunktet.

Gården drives fortsat som landbrug og den er blevet udbygget i nordlig retning ved opførelsen af tre stor bygninger. Men Hagens oprindelige 3 fløje står sammen med den 4. fløj af anlægget, som Ridter ikke har tegnet med, ligger der stadigvæk, som en af de få rester af den oprindelige Skenkelsø landsby, og de er i en lokalplan fra 2006 beskrevet som bevaringsværdige.

Hagen har tillige opført Lindholm ved Slangerup, gården Solvang i Farum og bygninger i og omkring Sauntegård.

11.10.1913, s. 5: Gennem Landet: Et Menighedshus i Slangerup. Sept. 1913 JLR. 12,2 x 13,5.
Menighedsraadet i Slangerup fattede forrige Efteraar den Tanke at opføre et Menighedshus, der skulde bære Navnet "Kingos Minde", og hvortil de Menighedsarbejder kunde henlægges, der ikke hørte den egentlige Kirkebygning til.

Der blev strax iværksat en Indsamling, og snart efter blev Grunden købt og Arbejdet paabegyndt. Det er Arkitekt Mandrup-Poulsen (1865-1952), København, som har udført Tegningen, medens Opførelsen er sket ved Tømrermester Bech fra Bagsværd, og Murermester Madsen fra samme By. Bygningen nærmer sig nu med stærke Skridt sin Fuldførelse, og der kan skønnes, at det bliver en smuk og værdig Bygning, en virkelig Pryd for den gamle Købstad. Men selv om Bygningen nu er rejst, er man dog ingenlunde ude over det vanskelige Penge-Spørgsmaal, og Sognepræsten, Hr. Chr. Lynge, modtager med Tak enhver Haandsrækning, som man vil yde det smukke Foretagende.

Kommentar

Med Thomas Kingos tilknytning til Slangerup kan man ikke undre sig over, at han måtte lægge navn til det ny menighedshus, der blev opført ved byens gamle kirke i 1913 efter en indsamling. Arkitekten var Chr. Mandrup-Poulsen, der havde været ansat ved Stadsingeniørens Direktorat i

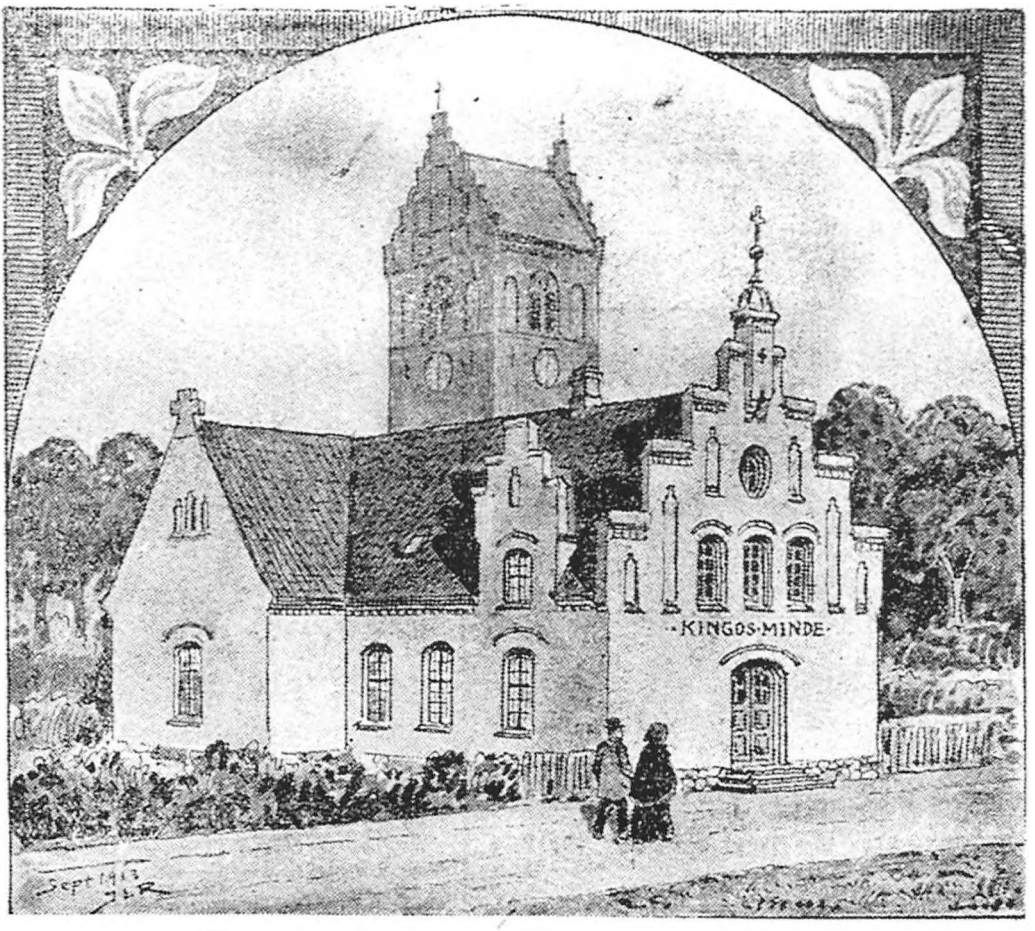

Gennem Landet: Et Menighedshus i Slangerup.

Kingos Minde, Slangerup, 2013.

København fra 1887-1898, hvorefter han drev sin egen tegnestue. Som særligt fremtrædende arbejde havde han opført fabriks- og kontorbygninger, samt et par skoler, og hvorledes man i Slangerup har fundet frem til ham, må guderne vide.

Hans menighedshus var opført som en tofløjet bygning i en enkel stil med gavlornamenter, der var tilpasset den smukke gamle kirke. Stilen var dog mere gotisk-romansk end præget af kirkens renæssance. Husets tilstand var i mange år meget dårlig, og huset blev endeligt revet ned til grunden i 2010. Heldigvis opførtes huset igen i den gamle stil, lettere udvidet, og nu indrettet som sognecenter.

Ridter har manipuleret med baggrunden på sin tegning ved at flytte kirketårnet, så det kom til at stå midt for det ny menighedshus, og dermed gav tegningen en bedre balance.

20.8.1915, s. 3: Frederikssunds nye Elektricitetsværk. JLR Juli 1915. 15,1 x 10,5.
Til de Købstæder, der har fulgt Udviklingen i „Elektricitetens Aarhundrede", er nu ogsaa kommet Frederikssund, som i Løbet af forrige Aar har faaet anlagt det Elektricitetsværk, hvoraf vi ovenfor bringer Billede. Tegningerne til Komplexet, der af Ydre er særdeles

tiltalende, skyldes Arkitekt Gerhard Rønne; dets Beliggenhed er mellem Byen og Kirken, der, som bekendt, ligger i landlige Omgivelser ved Byens Østside. Den frie Beliggenhed har tilladt, at Værket kunde omgives med et kønt Parkanlæg.

Ingeniørfirmaet Degn og Johansen har projekteret Værket. Opførelsen var lagt i Hænderne paa to solide Frederikssundshaandværkere, Tømrermester G. Christensen og Murermester A. Petersen.

Frederikssunds nye Elektricitetsværk.

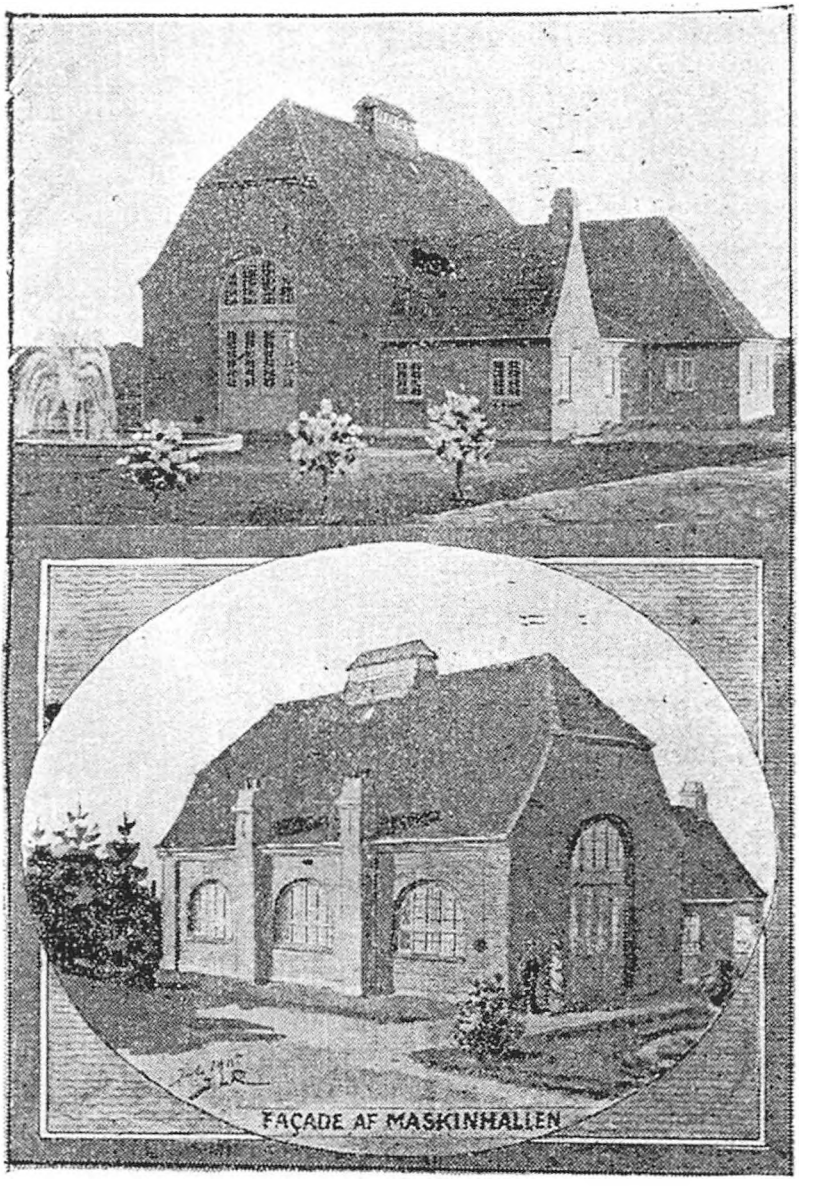

Medens der til Byens Gadebelysning, som hidtil, vil blive anvendt Gasglødelys, har Tilslutningen af Lamper til privat Brug været ret livlig, og navnlig har Værket været velkomment for adskillige større og mindre Industridrivende, som strax er gaaet bort fra deres tidligere Gasmotorer for at anvende Elektricitet. Af Byens større Virksomheder er der et Maskinsnedkeri, som udelukkende anvender den kommunale Elektricitet, og en Maskinfabrik, som har installeret Kraft til Reserve. Nogle Gaarde, som ikke før har havt Drivkraft, drager ogsaa nu Nytte af Elektriciteten.

Prisen er 4 Øre pr. Hwtt. for Lys og det halve for Kraft - Normalprisen i størstedelen af de danske Provinsbyer.

Til Bestyrer af Værket, hvorunder ogsaa hører Bestyrelsen af Kommunens Gas- og Vandværker, ansattes Hr. E. A. Christiansen, tidligere Maskinmester hos Driftsbestyreren ved Gas-, Vand- og Elektricitetsværkerne i Kallundborg / J-s.

Kommentar

Elektricitetens gennembrud i årene omkring 1900 medførte en kraftig kommunal byggeaktivitet i købstæderne, hvor man nu skulle opføre tekniske værker til den ny energiform. I Frederikssund valgte man at iklæde det ny elektricitetsværk en passende arkitektonisk dragt af den københavnske arkitekt Gerhard Rønne (1879-1955), der få år tidligere havde opført et tilsvarende værk i Bandholm.
Rønne udførte her i Frederikssund en bygning i fuld overensstemmelse med principperne for Bedre Byggeskik med vægt på murstensfacader med enkle, men virkningsfulde detaljer. Senere blev Rønne

Frederikssund Elværk, 2008.

funktionalist og opførte i 1932 Shellhuset i København (ødelagt ved det berømte bombardement i 1945). Hans øvrige arbejder, der alle ligger uden for Frederiksborg Amt, var overvejende fabrikker, skibsværfter og tekniske anlæg.

Elektricitetsværket i Frederikssund blev taget ud af brug, da Frederikssund blev koblet på et større elnet, og bygningen har siden 1994 efter en mindre ombygning været anvendt som kulturhus.

Furesø Kommune

28.10.1908, s. 4: "Bedre Byggesæt paa Landet": Stuehus til en Bondegaard i Farum. JLR. 1908. 13,7 x 20,2.
Vi har ved tidligere Lejligheder fremhævet det ønskelige i, at de, der skal bygge på Landet, selv om det kun er mindre Hus, søger, akademiske Arkitekters Assistance, enten ved direkte Henvendelse til en saadan, eller hvis Midlerne er smaa, til Arkitektforeningens Tegnehjælp. Et godt Eksempel på, hvad man ad denne vej opnaar, er det Stuehus til en almindelige Bondegaard, som vi i Dag bringer et Billede af. Det er Gaardejer Knud Ericksen i Farum, som – da han skulde have dette Stuehus bygget – henvendte sig til Arkitekt Knud A. Ludvigsen i København, og Billedet viser, at han ikke har havt Grund til at fortryde det. Opgaven er simpel nok, som man ser: En Facade med fire Fag Vinduer, en Dør og et Par Kviste, det er alt, men vi mindes ikke længe at have set en landlig Bygning, der havde en saadan Charme ved sig som denne.

Af Grundplanen fremgår det, at Bygningen har 2 Beboelseslejligheder; den ene er beregnet på Udlejning til Landliggere om Sommeren. Til Planen er forøvrigt at bemærke, at den foruden de Rum, der vises på Tegningen, har 4 Soveværelser og 2 Pigekamre paa Loftet. Bygningen er hvid, med sorte glaserede ... Teglsten, og den vil, naar den er færdig, ... i ca. 8000 Kr. Hovedentreprenøren for Bygningens Opførelse er Tømrermester A. Christensen i Farum.

Kommentar
Den store brand i Farum landsby i 1908 begyndte i Akaciegården og spredte sig til Solvang og siden til Fuglsang og ødelagde gårdene fuldstændigt. Alle tre blev genopbygget med stor bevidsthed for deres arkitektur, men kun Solvang og Fuglsang fandt vej til Aftenpostens spalter. Af disse existerer kun Fuglsang i vore dage. Gården blev genopført af ejeren Knud Eriksen, der brugte arkitekten Knud Andersen Ludvigsen (1866-1930) til at tegne sin ny hovedbygning. Hvorledes Eriksen har fået forbindelse med den ellers ret ukendte Ludvigsen, der sammen med kollegaen Jul. Hansen mellem 1903 og 1906 havde opført Ting- og Arresthuset i Århus, fortaber sig i det uvisse.

Ludvigsen havde dog et godt udgangspunkt som medarbejder i Martin Nyrops tegnestue under dennes opførelse af Københavns Rådhus. I 1908 tegnede han interiører til tre københavnske apoteker og i 1915 projekt til et "storstadshus" i Kalundborg. Han var ellers født i Svendborg og havde ved sin død tegnestue sammesteds. Valget af ham markerer dog, at man i landdistrikterne nu var bevidst om at bruge faguddannede arkitekter til større byggeopgaver.

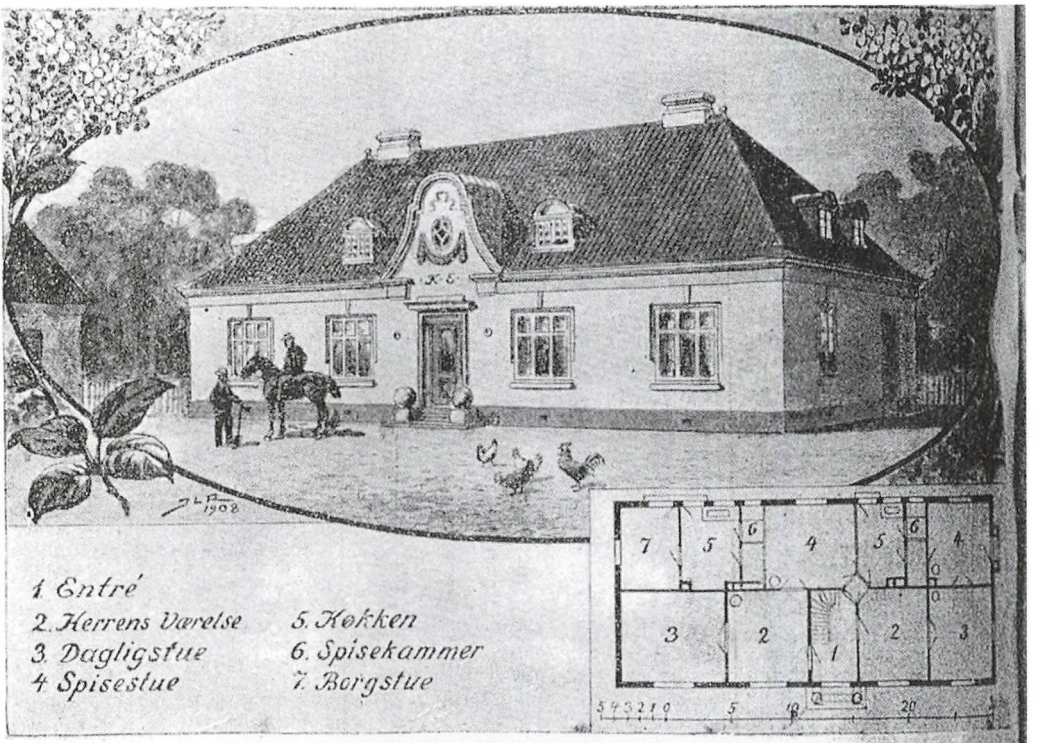

„Bedre Byggeskik paa Landet“: Stuehus til en Bondegaard i Farum.

Fuglsang, 2008.

Knud A. Ludvigsen opførte et let klassicerende hus med nybarokke træk med en karakteristisk gavlkvist med blomsterguirlander og bygherrens initialer.

Gårdens traditionelle landbrug blev omlagt til gartneri og frugtavl i 1931, og også det ophørte i 1967. Siden 1978 har hovedbygningen huset Fritidshjemmet "Fuglsang" under Sct. Georgs Gilderne i Farum og er rammen om dagligdagen for 72 børn. Legepladsen ligger, hvor staldlængerne i sin tid lå.

15.11.1909, s. 5: Bedre Byggesæt: En nyopført Gaard paa Sjælland. U. sign. U. år. 10,4 x 20,4.
Ved en Ildebrand forrige Sommer lagdes fire store Gaard i Farum i Aske. En af dem var den Proprietær Larsen tilhørende Gaard „Solvang", der nu er genopført efter Tegninger af en akademisk Arkitekt, og da det altid har sin Interesse at se, hvorledes en saadan Gaard bygges efter Nutidens Krav, bringer vi her et Billede og en lille Beskrivelse af den. Placeringen af Bygningerne var i Forvejen delvis bestemt ved, at der var Fundamenter, som kunde benyttes. Den gamle Gaard bestod som sædvanligt af fire straatægte Længer, ved Opførelsen af de nye Bygninger dannedes to Gaarde, idet man undlod den ene Længe paa den gamle Gaards Plads og i Stedet for opførte en Vinkelbygning længere bagude – Derved er der fremkommet en Forgaard og en Baggaard, hvoraf den sidste optages af en overdækket Mødding.

Hovedbygningen indeholder en rummelig Beboelseslejlighed og er af Ydre særdeles smuk. Den er opført af røde Mursten med rødt Tegltag, medens de andre Bygninger er hvide, har sort Paptag og Træværket strøget med finsk Tjære. Bygning Nr. 2, Mellembygningen, der adskiller de to Gaarde, indeholder Stald til 6 Heste, foruden 2 Boxe, Vognporte, Huggehus og Karlekammer. Paa Loftet i Bygningens ene Ende er en Vandbeholder i Monierkonstruktion, hvorfra Vandet ledes til Stalde og Hovedbygning. Vandet pumpes op ved en Vindmotor. Den brede Vinkelbygning længst tilbage indeholder Kostald til 42 store Kreaturer, Mælkerum osv. - Endvidere en Lade, 55 Alen lang og 20 Alen bred. Den er konstrueret saaledes, at Tagtrykket er fordelt langs Væggene, saa at ingen Stolper i Rummet staar i Vejen for at køre ind og vende i Laden. Der er lagt Vind paa at gøre alle Rum saa brandsikre som muligt. Arkitekten er Hr. B. G. Hagen [i. e. G. B. Hagen] af København.

Kommentar
Den store brand i Farum i 1908 ødelagde, som tidligere nævnt, også gården Solvang, der lå lige ved side af Akaciegården, hvor branden opstod. Solvang lå centralt i Farum landsby og førte uheldigvis ilden over til naboen "Fuglsang" i øst. Gårdene blev dog hurtigt genopført, og Solvangs ejer Knud Larsen brugte arkitekten G. B. Hagen (1873-1941), der samme år også opførte Lindholmgård ved Slangerup, til at genopføre sin ejendom.

Knud Larsen var ikke en helt almindlig gårdejer, men aktiv i adskillige foreninger, herunder bestyrelsesmedlem i Frederiksborg Amts Historiske Samfund. Han var selv en flittig lokalhistoriker og har efterladt sig flere manuskripter om Farum bys historie.

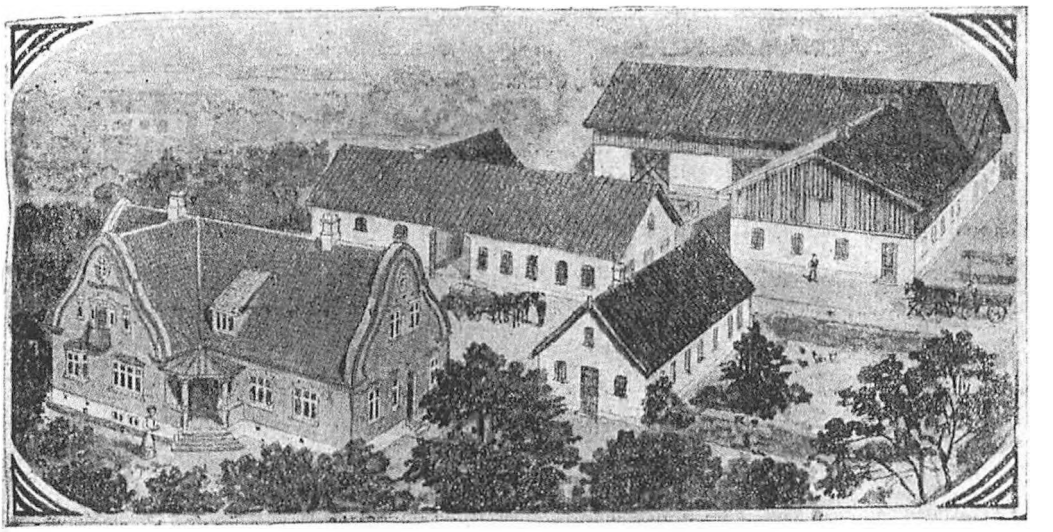

Bedre Byggeskik: En nyopført Gaard paa Sjælland.

Aftenposten ønskede at vise sine læsere et exempel til efterfølgelse på, hvorledes en nyopført almindelig gård kunne udformes mest hensigtsmæssigt. Hagen har udformet hovedbygningen med svungne gavle i en jugendinspireret stil og med et fremspringende midterparti med en altan og et indgangsparti i vinklen mellem hovedbygningen og midterpartiet. Materialet var røde mursten, langt fra de pudsede mure på Lindholmgårds klassicisme og de nyopførte naboer mod øst og vest, Fuglsang og Akaciegården.

Gården var på knapt 50 tønder land og havde en stor kvægbesætning. I 1930 var der således 30 malkekøer og 24 ungkreaturer, alle af rød dansk malkerace, og den havde derfor en stor produktion af mælk, der blev sendt til mejeriet "Taga" i København. Gården lå ud til Farum Hovedgade og blev nedrevet i 1966. Stedet mindes i gadenavnene "Solvænget" og "Solbakken". I Frederiksborg Amt har Hagen desuden tegnet Sauntegård med stalde og husmandsboliger (1914-16).

Gribskov Kommune

8.12.1909, s. 5: Gennem Landet: Den nye Esrom Kro. JLR 1909. 9,2 x 19.9.
I Juni Maaned 1907 brændte Esrom Kro, hvis idylliske Beliggenhed har lokket saa mange Sommerrejsende til sig. Den Gamle Kro bestod oprindeligt af en meget gammel Bygning, der med sine lave Mure og sit meget høje Tag var en Seværdighed, senere var der kommet nogle moderne Bygninger til, men saavel det gamle som det nye var saa grundigt tilintetgjort efter Branden, at ikke en Stump kunde bevares.

Kroejer Jørgen Nielsen fra Sletten købte Brandtomten med Tilliggende og henvendte sig til Arkitekt C. Harrild i København for at faa rejst en ny Kro efter Nutidens Krav, og Resultatet er da blevet det særdeles smukke Bygningskompleks, som vi gengiver ovenfor.

Hovedbygningen indeholder foruden Værtens Lejlighed Selskabslokaler,

Spisesal, stor Gæstestue foruden Kælderstue. Desuden er der en Del Gæsteværelser, idet man har indrettet sig på at kunne huse Feriegæster foruden de almindelige Tilrejsende.

Bygningen tilvenstre er en stor Festsal med tilstødende Værelser og en Veranda, og Bygningen tilhøjre indeholder Rejsestald, Hestestald og Rum for Cykler, Toiletrum m.m. I en fjerde Bygning bagved, som ikke kan ses paa Billedet, er Ejerens private Stald, Vaskehus, Rulle- og Strygerum, Iskælder og Vognport. Endelig er der ved Kroen bygget et lille Gasværk.

Fundamenteringen af Bygningerne frembød betydelige Vanskeligheder, da en Del af Grunden var Opfyldning i Vand, der var Steder, hvor man maatte 4 Alen ned under Jordoverfladen. Den gamle, prægtige Krohave er ved Kroens Genopførelse saa godt som bevaret, skønt de nye Bygninger tog adskilligt mere Plads end de gamle.

Paa Billedet vil det ses, at Bygningen tilvenstre (den store Sal) er lagt bag ud og ikke parallelt med Staldbygningen tilhøjre, hvad der ellers kunne synes rimeligere, da man derved havde faaet en Gaard ud af det. Arrangementet er sket af Hensyn til Haven. For øvrigt synes Byggeplanen, Rummenes Fordeling og Adgangsforholdene at være fortrinlige.

Følgende Haandværkere har udført Arbejdet: Murermester Lars Jørgensen og Søn og Tømrermester Søgaard, begge af Helsingør, samt Snedkermestrene, Brødrene Petersen, Græsted. Arkitekt Harboe har været Konduktør. Byggesummen, delvis indbefattet Montering, har beløbet sig til ca. 75.000 Kroner.

Kommentar

Ved branden i 1907 forsvandt den gamle Esrum landevejskro, og blev et par år senere erstattet af en moderne krobygning, beregnet for bl. a. ophold for turister, der til fods eller på cykel besøgte den smukke egn.

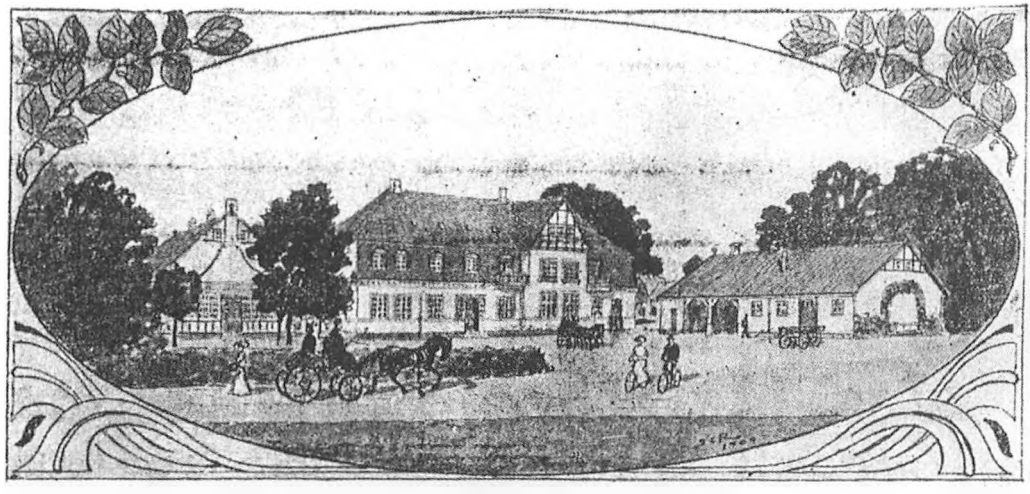

Gennem Landet: Den nye Esrom Kro.

Esrom Kro, nu Friskole, 2008

Kroen blev tegnet af arkitekten Carl Harild (1868-1932), der opførte et moderne komplex, der med sine bindingsværksudsmykninger havde rod i dansk bondekultur. Kroen blev et søgt sted med forlystelser i haven eller den store sal i bygningen til venstre. Men bilismen kunne ikke holde liv i kroen: I 1988 blev bygningerne overtaget af Esrum Kost- og Friskole, der her har en fortrinlig ramme for sine ca. 25 elever, der bor i den ombyggede rejsestald.

Den store sal er nu forsvundet, men ellers står den gamle krobygning i det ydre som ved opførelsen.

Harilds hovedværker ligger i forlængelse af hans funktion som chefarkitekt for Carlsberg Bryggerierne i København. I Frederiksborg Amt har han bygget Egelund Slot for dronning Louise (1917) og sit eget sommerhus Harildsted i Humlebæk.

13.3.1911, s. 4: Praktisk Byggesæt. Landsted med Straatag. Arkitekt Rolf Schroeder. JLR. 14,4 x 17,0.
Vore Arkitekters Bestræbelser for at bringe de moderne Bygninger i Harmoni med det Landskab, der omgiver dem, har sat sine Spor, ikke blot i de egentlige Landbygninger, men ogsaa i de mer eller mindre herskabelige Huse, der gaar under Navnet "Landsteder".

Vi har tidligere her i Bladet fremdraget et Par saadanne, der tog de gamle, hyggelige Bønderhuse til Model og

opførtes med Bindingsværk og Straatag. I Dag føjer vi et til i Rækken, som maa siges i høj Grad at tale til Anbefaling for denne Byggemaade. Det er et Sommerhjem, bygget i Tisvilde paa Sjælland for Kunstnerparret Professor Victor og Fru Dagmar Bendix efter Tegning af Arkitekt Rold Schroeder. En almindelig Hellerup Villa vilde have staaet uheldigt i denne ejendommelige, naturskønne Egn, men Arkitekt Schroeders Hus er et Pluds til Idyllen her.

Bygningen er forøvrigt rummeligere end den ser ud til. Foruden de tre Værelser og Køkkenet, som ses paa Stueplanen er der ovenpaa 2 Værelser, 2 Pigeværelser, Gæsteværelse og Badeværelse. Materialet er gule, flammede Mursten, der er hvidtede. De brede Kviste med Bindingsværket ser godt ud, og Blomsterkasserne paa Kvistene og Verandaen forhøjer den maleriske Virkning.

Kommentar

Det er ikke ganske korrekt, når Aftenposten skriver, at huset blev opført af pianistparret Victor Bendix og dennes hustru, Dagmar Bendix, idet grunden ved parrets giftermål i 1905 blev overladt hende som særeje, og her opførte Dagmar Bendix tre

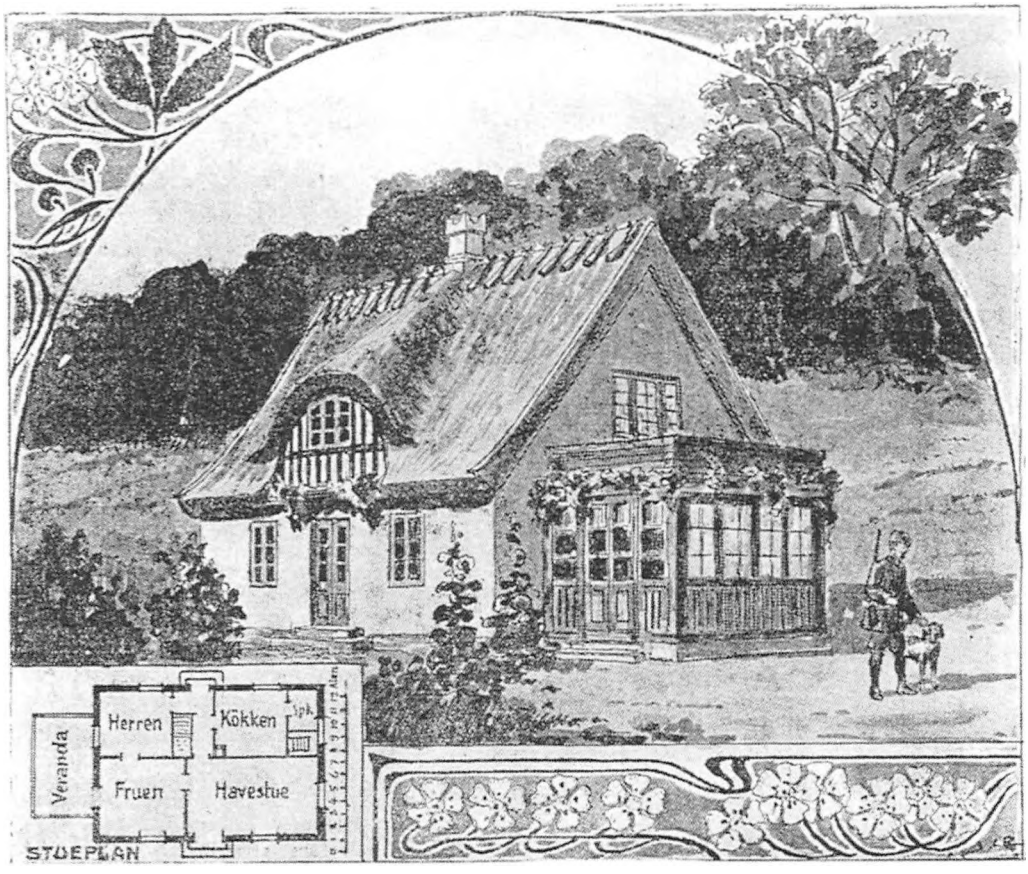

Landsted med Straatag. Arkitekt Rolf Schroeder.

Dagmar Bendix' sommerhus i Tisvilde, 2008.

år senere huset, som hun kaldte Birkebo. Arkiteken var Rolf Schroeder (1872-1948), der i årene før 1914 særligt var under indflydelse af den danske højskoleromantik, som var grundlagt af Martin Nyrop og Hans J. Holm. I Frederiksborg Amt ombyggede han i 1911 et gammel toldsted på Strandvejen 112 i Snekkersten til "Villa Snekkerstenhus". Året efter kunne J. L. Ridter præsentere hans ombygning af Ny Allerødgård, og i 1915 opførte han en brugsforening i Lillerød. Tidligere havde han opført Lillerød Skole

"Birkebo" ligger på Rigmor Stampesvej 10 i Tisvildelunde, og står næsten uændret i det ydre. Huset er dog nu kalket gult og de oprindelige blå skodder er forsvundet. Pianistægteparet boede i huset frem til hans død i 1926 og fire år senere flyttede Dagmar fra stedet. Hun stod dog som ejer frem til 1941.

28.6.1911, s. 4: Gennem Landet. Gadeparti fra Helsinge i Nordsjælland. Helsinge 25/6.1911 JLR. 9,9 x 20,5.

Af de sjællandske Landbyer indtager Helsinge en fremragende Plads, beliggende i en frugtbar og folkerig Eng paa et Sted, hvor Landevejen fra Hillerød støder til Landevejen Helsingør-Frederiksværk. Byen er Thingsted for Kronborg Vestre Birk og har derfor et Thinghus, og da der er et Par Mil til den nærmeste Købstad, Hillerød, har den en ret betydelig Handel. Paa den gamle Markedsplads ved Kirken afholdes 8 aarlige Markeder med Kreaturer og Landbrugsprodukter.

Et Skub fremad fik Landsbyen yderligere, da der blev lagt en Sidelinie fra Helsingør-Gilleleje-Banen ind til den. Stationen fik Plads Øst for Byen,

og ad denne Kant rejse sig naturligvis den sædvanlige Stationsby med nye Huse, der dog ikke alle er lige kønne. Apotheket og den lige over for liggende Lægebolig samt et Par nye Købmandsgaarde har Stil og Karakter, og for Resten er baade den gamle og den nye Del af Byen interessante og maleriske med de bugtede Gader, de gamle Træer og det store Gadekær med de bølgende Siv.

Et stort historisk Navn er knyttet til Helsinge, nemlig Christian Pedersens. Efter hvad der formodes, var Saxos berømte Oversætter født i Svendborg omkring 1480. Efter at have tilbragt en Tid som Kannik i Lund studerede han i flere Aar i Paris. Ved sin flersidige litterære Virksomhed og sin Kærlighed til det danske Sprog betegnes Christian Pedersen som Grundlæggeren af den nyere danske Litteratur. Hovedværket, hans Udgave af Saxos „Danmarks Krønike", er et Storværk af uvurderlig Betydning for alle Danske. De sidste 10 Aar af sit Liv tilbragte han i Helsinge hos sin Slægtning Præsten Peder Andersen, og her boede han til sin Død den 16. Januar 1554.

Statsraad Thor Lange i Moskow, der har gjort saa meget for at bevare danske Minder, lod i 1895 indsætte en Mindetavle over Christian Pedersen i Kirkemuren efter Tegning af Arkitekt Martin Borch. Digteren Jørgen Pedersen-Friis var Præst i Helsinge fra 1718-1740. Om ham berettes det at hans Ansøgning til Kongen var paa Vers og lød som følger:

Hjælp naadigste Monark, nu gælder det at rime.
Lad Lykken træffe mig, thi nu i denne Time
Er død i Helsinge en Præst, som kaldtes Griis,
Gør Verset rimeligt, saa hjælpes Jørgen Friis.

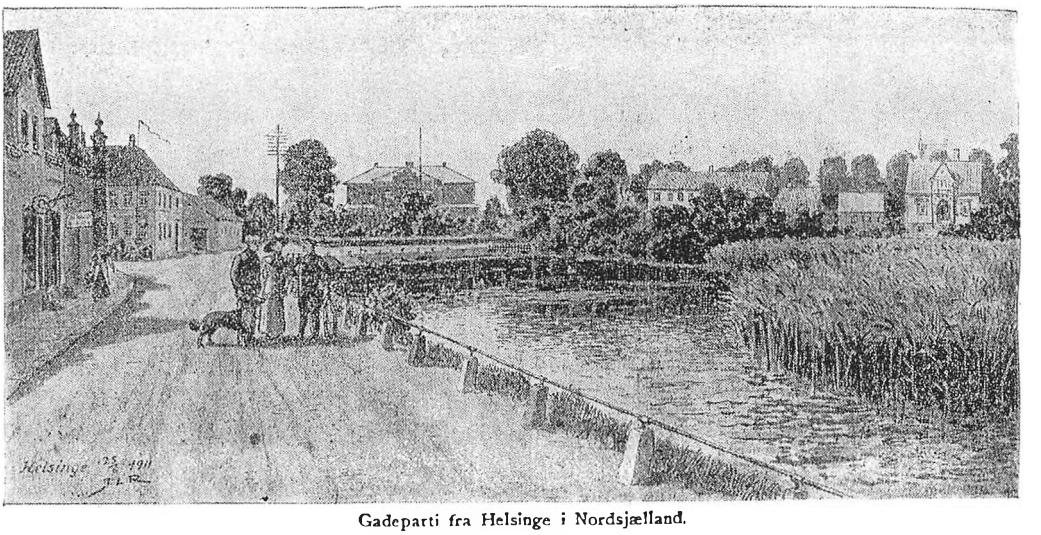

Gadeparti fra Helsinge i Nordsjælland.

Vort Billede gengiver et Parti af den gamle By, hvor Landevejen løber forbi Gadekæret, til Venstre er Helsinge Kro, der nu er en moderne Restauration med Fortovspladser som i Hovedstaden; i Midten ses Thinghuset, der er opført 1857, en kopi af det i Frederiksborg.

Kommentar

Blandt Aftenpostens tegninger hører serien "Gennem Landet", der skulle oplyse læseren om dette og hint interessante sted, som man nu fandt på at fremvise. Man kan tro, at avisen og Ridter selv fandt disse steder under private ferier og ophold. Udvalget har tilfældighedens præg og nogen anledning til at omtale Helsinge her i 1911 var der ikke. Textforfatteren kæmper for at finde på noget at skrive. Han savner tydeligvis stil- og karakterfulde huse i byen, men medgiver dog, at Helsinge har sine interessante og maleriske huse med bugtende gader.

Ridters billede viser gadekæret, der forbløffende nok ligner sig selv i vore dage, selvom Helsinge har udviklet sig til en næsten købstadslignende bebyggelse.

25.7.1914, s. 3: Praktisk Byggesæt. Malermester J. C. Schlichtkrulls Hus ved Esrom. Juli 1914 JLR. 13,4 x 10,4. Dette Kunstnerhjem er opført i Haregab ved Esrom Sø. Det er et solidt, pænt dansk Hus, tegnet af Arkitekterne P. Holsøe og Jesper Tvede. Det bygges med 12 Tm. hul Mur, som kalkfarves udvendigt. Taget lægges af Tegl. Over Atelieret er Loftet hævet 1' 6", saaledes at Højden her bliver 5' 6", medens den i de andre Værelser er 4'. Som Følge af dette Arrangement er der et Par Trappetrin op til det over Atelieret byggede Sovekammer. Den lille Tilbygning paa Hjørnet er af Træ og skal benyttes som Brænderum og Spisekammer. Overslagssummen er opgivet til 6000 Kr.

Kommentar

J. C. Schlichtkrull har næppe glædet sig over billedtexten under præsentationen af hans nye hus, for han var kunstmaler og ikke malermester. Han havde slået sit navn fast, og havde – inden han flyttede ind i sit nye hus i Haregab ved Esbønderup – boet i Kunstnersamfundets ejendom i Gothersgade 143 i København.

Flytningen var et voldsomt brud i hans liv: I et brev til sin kollega Viggo Johansen fra 1916 skrev han, at han nu havde trukket sig tilbage fra byen og fra sine kunstnervenner. "Ideen med at bygge" skrev han videre, "fortryder jeg ikke. Det var i grunden nødvendigt", da hans helbred havde været dårligt. Men da han efter sin mors død havde arvet nogle penge, kunne han bygge et hus ude på landet. Han havde i forvejen tilknytning til egnen omkring Grib Skov. I Nødebo Kirke blev han gift i 1908, og i 1912 vides det, at han om sommeren boede i Esrum. Grunden i Haregab erhvervede han i maj 1913. I det omtalte brev til Viggo Johansen glædede han sig over arbejdet med haven og over de smukke omgivelser, der endog havde fået ham til at genoptage maleriet, som han havde måttet lade ligge efter moderens død.

Schlichtkrull var portræt- og landskabsmaler. Netop i 1914 malede han professor Poul la Cour til Askov Højskole, men ingen af hans landskabsbilleder fra denne

Praktisk Byggesæt.

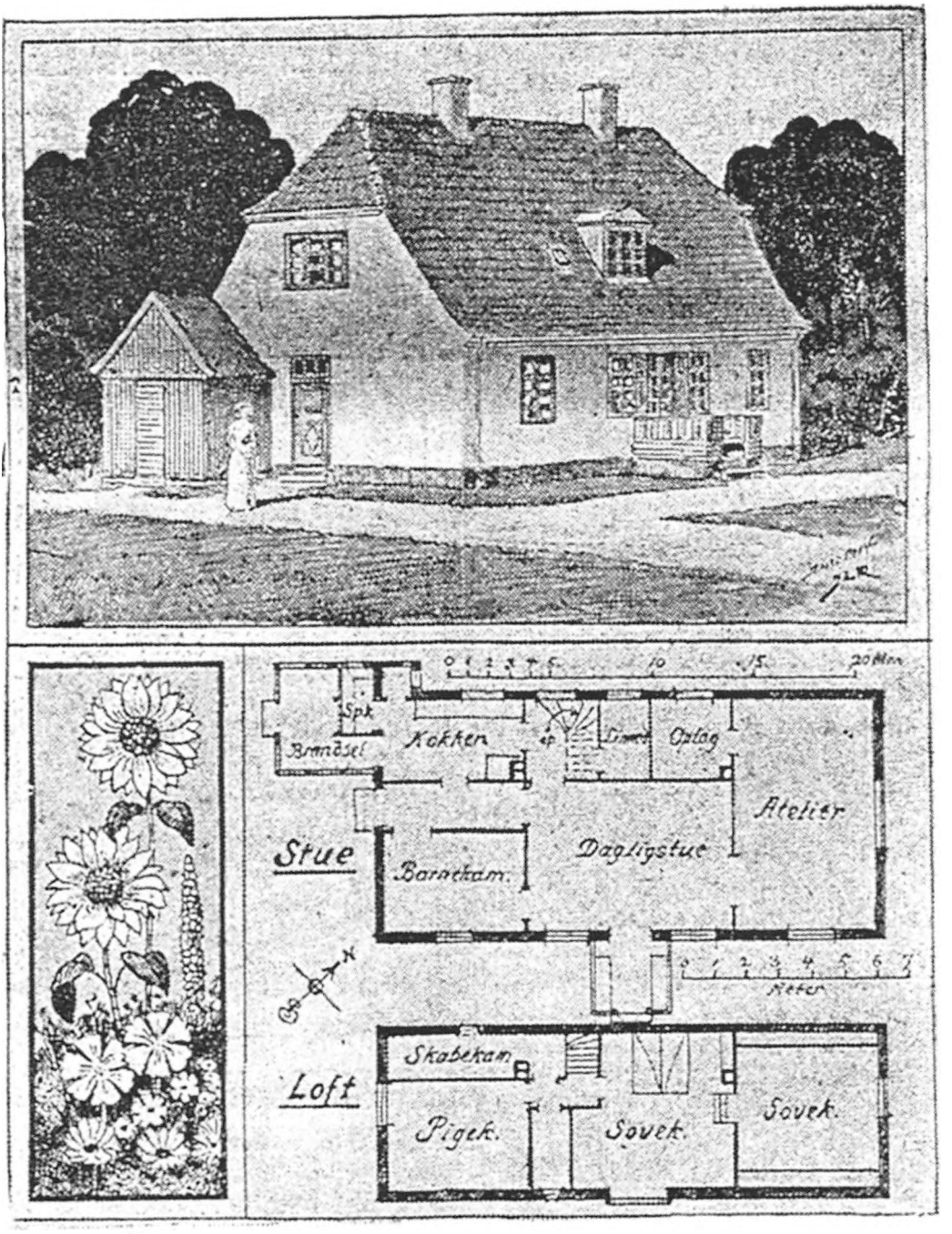

Malermester J. C. Schlichtkrulls Hus ved Esrom.

tid er i øvrigt kendt. I 1918 flyttede han fra Haregab til Hammer Bakker nord for Nørresundby og helligede sig beskrivelsen af denne del af landet. Han døde i 1945. Huset i Haregab blev overtaget af kunstnerkollegaen Poul Bille-Holst, hvis billeder af forstmænd og skovarbejdere hører til den dennes mest personlige arbejder.

Schlichtkrull lod sit hus opføre af makkerparret Poul Holsøe (1873-1966) og Jesper Tvede (1879-1934), og er som venteligt fra deres hånd et skoleeksempel på et hus i "Bedre Byggeskik"-stil: Enkelt i formerne og med anvendelse af gedigne materialer – og tilmed rimeligt i pris.

Huset existerer endnu på adressen Munkebakke 10 i Haregab. Verandaen er for længst fjernet, og den nuværende ejer har foretaget enkelte ændringer i det ydre: Den lille udbygning til brænde- og spisekammer, som ses til venstre er blevet fjernet, det store gavlvindue er blevet erstattet af to vinduer og kvisten er omdannet til balkon, men ellers ligner huset sig selv, omend den oprindeligt store have er blevet beskåret af den ny Frederiksværkvej (bag huset).

26.1.1915, s. 3: Praktisk Byggesæt: En smuk og praktisk engelsk Villa i Raageleje. JLR Jan 1915. 10,3 x 16,0.
Der var en Tid, da man herhjemme yndede at bygge Villaer i italiensk Stil. De passede naturligvis ikke særlig godt i et dansk Landskab, og, hvad værre var, de passede ikke til vort Klima. I de senere Aar er man heldigvis kommet ind paa at vælge nationale Forbilleder for de landlige Hjem, og i de Tilfælde, hvor en Arkitekt har komponeret et Hus uden egentlig Forbillede i Landet, har han i alle Tilfælde tilpasset Stilen efter Landskabets Karakter og det Krav, man stiller til et Hus i vort urolige Klima.

Skal man endelig søge Motiver udenfor Landet, ligger det jo nærmest at tage dem fra Sverrig og Norge, men ogsaa fra England kan der hentes smukke og praktiske Forbilleder til Huse, som godt kan anvendes her i Danmark.

En saadan engelsk Villa bringer vi i Dag. Den falder paa Grund af sin Størrelse og hele rige Udstyrelse lidt udenfor Rammen for vort Blads „Praktiske Byggesæt", men Bygningen er saa karakteristisk og præsenterer sig saa fortryllende, hvor den ligger, at vi har fundet, at den burde fremdrages her i Bladet.

Villaen er fornylig bygget til Sommerhjem for en her i Landet boende Englænder, Direktør J. Vincent, efter Tegning af Arkitekt Thorvald Gundestrup. Beliggenheden er lige ud mod Havet paa de saakaldte „Jydske Bakker" i Raageleje, som i de sidste Aar særlig har været søgt af Englændere.

Villaen, der foruden de paa Stueplan viste Rum, paa 1. Sal har 3 Soveværelser, 2 Gæsteværelser og 2 Pigeværelser samt Bad og Toiletterum og endvidere har en mindre Kælder, er hvidtet med stærke Farver paa Træværket, samt tækket med ægte, engelske, røde Tagsten (tiles).

Opførelsen af Villaen havdes i Entreprice [!] af Tømmermester Carl Pe-

tersen, Græsted, som, efter hvad der meddeles os, har udført et i alle Maader fortrinligt og omhyggeligt Arbejde.

Kommentar

Bygherren til den engelske villa var mangemillionæren Joseph Vincent, der var direktør for Maypole Dairy, som importerede bl. a. Medova the til England. Gennem sit giftermål fik han tilknytning til Danmark, og han kunne uden skelen til udgifterne skaffe sig en velbeliggende grund i et skønt landskab ved vandet og bygge et helt usædvanligt hus. Som Aftenpostens text antyder, havde det kostet langt mere at opføre end de huse, som avisen normalt præsenterede sine læsere for. Prisen er andetsteds anført til 40.000 og det var femseks gange så meget, som de huse avisen i øvrigt omtalte i denne periode.

Man kan forestille sig, at J. L. Ridter eller en anden fra Aftenpostens redaktion under et besøg i Rågeleje har set huset, der var blevet opført allerede i 1910, eller måske er det den stolte arkitekt Thorvald Gundestrup (1869-1931), der har vist Ridter tegningerne til sit engelsk inspirerede landsted.

Villaen var udtryk for den største luxus, som tiden kunne fremvise: I spisestuen i nederste etage var der smukke tapeter, gulve i egeparket og paneler af egetræ, der stammede fra Scandinavia-Amerikaliniens Frederik VIII, og på første sal et stort antal soveværelser, alle udstyret med smukke franskimporterede porcelænsvaske med rosenmotiver omgivet af hollandske kalker i delfterblåt.

Huset blev navngivet Heatherhill efter lyngbakkerne i området, og Joseph Vincent

Praktisk Byggesæt.

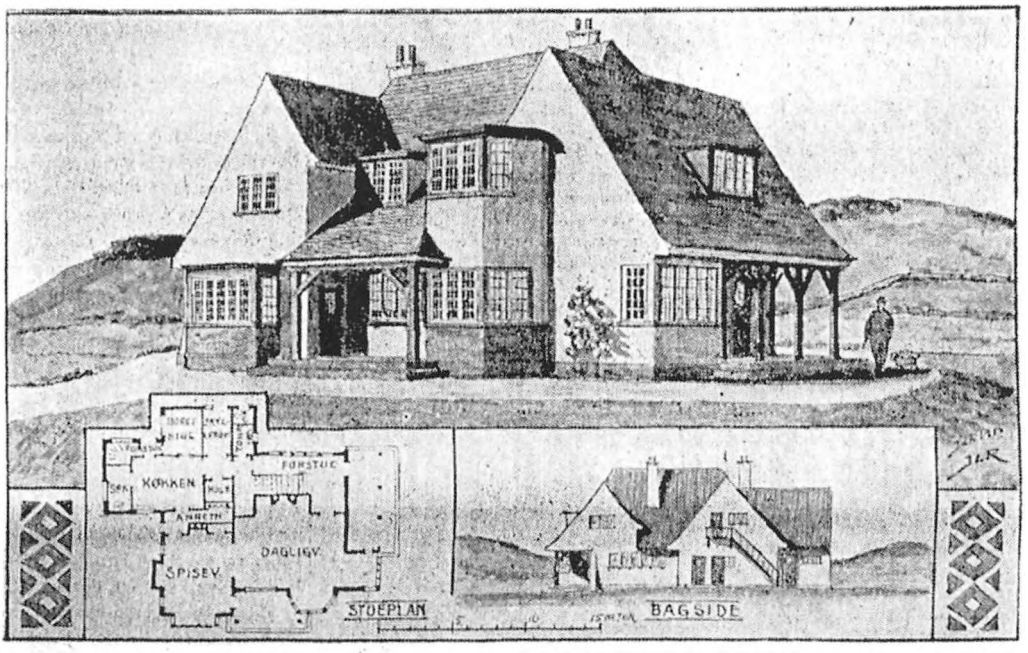

En smuk og praktisk engelsk Villa i Raageleje.

og hans hustru Marie brugte hyppigt huset og imponerede egnen ved deres extravagante levevis og ved royale besøg. Hans helårsbolig lå på Søgårdsvej 11 i Gentofte. I 1933 forærede han huset i bryllupsgave til sin datter, der imidlertid boede i England og som derfor sjældent benyttede det. Forfaldet indtrådte hurtigt og da huset endog blev skadet som følge af øvelsesskydninger i nærheden, var det i 1958 så forfaldent og ødelagt af hærværk, at det blev erhvervet af Vejby-Tibirke Kommune med henblik på nedrivning. Det skete året efter, og hele arealet blev fredet i 1960 som et af de få steder, hvor kysten var fri for bebyggelse.

Thorvald Gundestrup har opført en række beboelses- og erhvervsejendomme i København, men er ikke registreret for anden bebyggelse i Frederiksborg Amt end det nu forsvundne "Heatherhill".

28.3.1915, s. 3: Architektforeningens Tegnehjælp: Maler Arnold Petersens Hus i Græsted. JLR. Marts 1915. 15,2 x 10,5.
Under vort Virke for at vække Sansen for det gode Byggesæt i Landet har vi oftere havt Lejlighed til at omtale „Akademisk Architektforenings Tegnehjælp", hvis opgave det er at levere gratis Tegninger til ubemidlede Byggende, og vi ved, at mange af „Aftenposten"s Læsere i Aarenes Løb med et godt Resultat har henvendt sig til den.

Idet vi atter henleder Opmærksomheden paa denne nyttige Institution - dens Adresse er: Vestre Boulevard 18, København B - bringer vi i Dag en ny Prøve paa et af dens Arbejder.

Manden, en Haandværker i Nordsjælland, som agtede at bygge, indsendte et Amatørfotografi af Byggegrunden med Omgivelser samt et Rids af Planen, saaledes som han havde tænkt sig den. Huset ønskedes 10 Al. langt og 13 Al. bredt, og det maatte ikke gerne koste over 4000 Kr.

Stueplanen, der i det væsentlige er lagt efter Bestillerens Opgivende, er vist paa Tegningen. I Tageetagen er endvidere 2 Kamre, et i hver Gavl, og i Midten Tørreloft. Endelig er der Kælder under hele Huset. Da Byggegrunden falder stærkt mod Vest, er Gavlen paa denne Side, som ikke ses paa Tegningen, godt 2 Alen højere end Østgavlen, saaledes at Gulvet i den 3½ Al. høje Kælder, hvori der er Malerværksted, her ligger i Højde med Jorden. I et lille udhus er Rum for Høns, Gris og Kloset m.m.

Hvorvidt Huset er bygget for den opgivne Sum, kan Institutionen ikke oplyse, da Bygherren var sin egen Entreprenør og efter Tegningernes Modtagelse selv sluttede Akkord med de stedlige Haandværkere / J-s.

Kommentar
Malermester Arnold Petersens pyntelige hus lå ikke i Græsted, men i Udsholt med adresse Toftevænget 1 i Blistrup Sogn. Arnold Petersen var kommet til Udsholt i 1913 som nyudlært malersvend og blot 24 år gammel, og her etablerede han sig som malermester. Året efter blev han gift med Margrethe Oline Rosswald, og i 1915 opførte han så det hus, han og familien boede i frem til hans død 69 år gammel i 1958. Græsted Lokalhistoriske Arkiv har en

Architektforeningens Tegnehjælp.

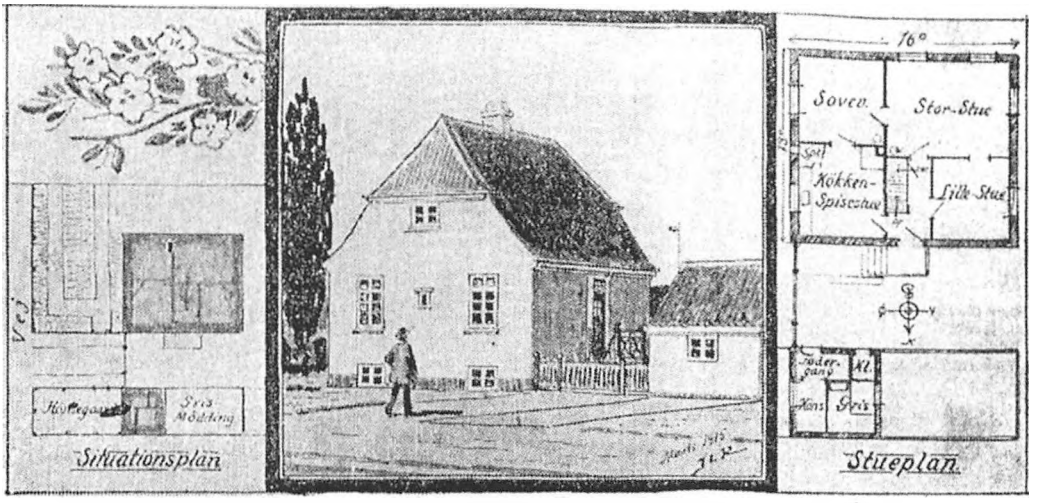

Maler Arnold Petersens Hus i Græsted.

del personlige papirer om Arnold Petersen, bl. a. et skøde på grunden, der viser, at han erhvervede den for 430 kr. Desuden ses et gældsbevis på 1.000 kr. fra juni 1915, der sikkert er blevet brugt til at finansiere opførelsen af huset.

Aftenpostens anvisning af, at tegningerne til huset var blevet til ved at bygherren indsendte et fotografi af sin grund og et rids af den påtænkte grundplan, var helt i overensstemmelse med Tegnehjælpens ønsker.

Huset var meget rummeligt: Ikke blot var der en fuldt udbygget kælderetage, som blev brugt som malerværksted, men derover var der to fulde etager. Husets officielle navn var Toftehuset, men blev i daglig tale omtalt som Uranienborg, fordi det havde så mange etager og rum.

Huset står nogenlunde som ved opførelsen: Dog har den nuværende ejer foretaget nogle opfyldninger mod øst for at hindre fugt og regnvand i at trænge ind i huset, Det lille udhus eksisterer stadigvæk og bruges som stald for geder, der springer rundt i en eng ned mod en lille sø, der ligger mod nord. Mærkeligt nok er dets tagryg vendt 90 grader i forhold til Ridters tegning, men om det er oprindeligt, vides ikke.

Halsnæs Kommune

19.3.1913, s. 4: Praktisk Byggesæt: Hus til 2200 Kr. i Lsleje [i. e. Liseleje] Et Hus af en interessant Konstruktion og tillige meget billigt, er det her gengivne, som bygges i Liseleje paa Nordsjællands Kyst til Sommerbolig for en Embedsmand paa Frederiksberg efter Tegning af Arkitekt N. Hatting-Jørgensen.

Hvad Detaillerne angaar, da er det opført af gule Mursten, med 12 Tommers hul Mur og har fast Inventar - Borde, Bænke, Sovesofa, Skabe - samt muret

Kamin, og hele Byggesummen er dog kun blev 2700 Kr. Brønden har kostet 300 Kr. yderligere.

Foruden Rummene i Stuen, som ses paa Planen, er der i første Etage Sove- og Badeværelse samt Skabsværelse, og i anden Etage Pige- og Gæstværelse. Under Forstuen er endelig et lille Kælderrum.

Som man ser, er det lille Hus godt udnyttet, ligesom det i al sin Simpelhed ser overordentlig net ud og passer godt til Egnen, hvor det ligger.

Væggene bliver hvilkalkede, Vinduerne hvide, andet udvendigt Træværk grønt og Taget [bliver lagt med] røde Tagsten. Huset er bygget solidt og smukt af stedlige Haandværkere.

Kommentar

Niels Hatting-Jørgensen (1881-1964) har opført godt 20 sommerhuse i Liseleje, og af disse er huset her et af de ældste. Det blev bygget lige ud til kystskrænten med en vid udsigt over Kattegat.

I det ydre er huset et typeeksempel på et hus i Bedre-Byggeskik-stil med glatte vægge og en såre beskeden dekoration, der er begrænset til en let profilering af murkronen, forlængelse af taget ud over indgangen med lidt udskåret træværk, småsprossede vinduer samt skodder. Den skarpt afskårne gavlprofil varsler senere tiders funktionalisme. Indretningen med faste møbler er også tidstypisk.

Huset ligger i vore dage på adressen Hyllingebjergvej 56, og på nær en tilbygning om-

Hyllingebjergvej 56, Liseleje 2008.

kring den tidligere åbne loggia ligner huset sig selv fra Ridters tegning. Farveholdningen er dog ændret, så ydermurene står i gult, og træværket er malet mørkerødt.

Husets beskedne størrelse afslører dets funktion som sommerbolig, selvom der lige blev plads til en pige i den 2. etage helt i kippen på huset.

Den "frederiksbergske embedsmand" er ikke identificeret, men i 1923 ejedes huset af en kontorchef i firmaet Lange & Andersen. Det blev da kaldt "Badehuset". Senere tider omdøbte det til "Diodoro".

Niels Hatting-Jørgensen opførte en del beboelsesejendomme på Frederiksberg, bl. a. for Frederiksberg Kommunes Funktionærers Boligforening på adressen Ved Grænsen og Finsensvej. Senere blev Hatting-Jørgensen funktionalist og har bl. a. tegnet et hus til sig selv på Hoffmeyersvej 22 i København (1934). I 1942-43 tegnede han et meget smukt klubhus til Roklubben Kvik i Svanemøllebugten i København.

25.5.1914, s 3: Praktisk Byggesæt. Journalistforbundets Sommerhus, Arkitekt H. C. Andersen. JLR Maj 1914. 6,5 x 10,5

I Lighed med Civiletaternes Sommerhuse ved Skelskør, som vi har bragt Billede af her i Bladet, agter „Journalistforbundet" at bygge et Sommerhjem for sine Medlemmer, foreløbig dog kun et enkelt Hus til skiftevis Afbenyttelse.

Vi bringer ovenfor et Billede af Huset, saaledes som Arkitekt Hr. H. C. Andersen har tegnet det til Forbundets Medlemsblad. Stedet, hvor det efter den sidst tagne Bestemmelse skal ligge, er Kysten ved Liseleje paa Nordsjælland.

Huset bygges af Træ paa Betonsokkel, tækkes med røde Teglsten samt males med Farver i gammel dansk Almuestil. I Huset skal være 2 Værelser og en Dagligstue samt Køkken og et lille Udhus med Kloset. Ved Køkkengulvet graves en mindre Fordybning som Kælderrum. Udenfor Værelserne kommer en Veranda eller Loggia. For Forstuen fører en Trappe op til Tagetagen, hvor der er 1 større og 2 mindre Soveværelser. Bohavet tænkes udført med delvis faste Møbler, der ligesom Huset skal være i Almuestil.

Bygningen tænkes at kunne opføres for 3600 à 3800 Kr. foruden Inventarium, der vel vil komme på 6 á 800 Kr. samt Udgifter til Brøndboring m.m. Endelig maa der medtages andre Udgifter, der ikke kan forudberegnes, saa at Byggesummen foruden Grunden sandsynligvis kommer op paa ca. 6000 Kr.

Huset ventes at staa færdigt i Juli Maaned.

Kommentar

Liseleje blev opdaget som fritids- og sommerhusområde lige efter år 1900. Blandt de første, der byggede var Journalistforbundet, der dengang kunne købe en grund lige ved skrænten ned til sandstranden. Det skulle fungere som medlemmernes fælles hus, der kunne lejes på ugebasis, så så mange som muligt kunne få fornøjelse af huset. Det fik navnet "Blækhuset" og var fuldt møbleret.

Praktisk Byggesæt.

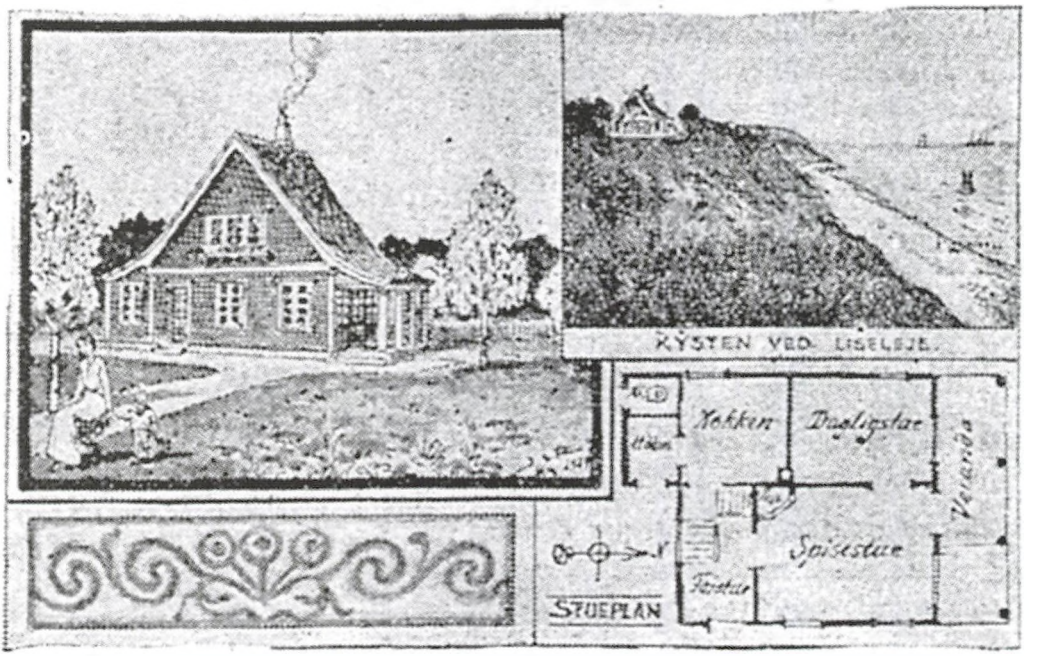

Journalistforbundets Sommerhus, Arkitekt H. C. Andersen.

Journalistforbundets sommerhus, Liseleje 2008.

Huset fungerer stadigvæk som sommerhus for journalisterne og ligger i dag lige som ved opførelsen som et pejlemærke på kysten, som det på smukkeste vis er tilpasset.

Arkitekten Hans Carl Andersen (1871-1941) har i Frederiksborg Amt desuden opført skibsreder A. P. Møllers sommerhus i Rågeleje, der som et udtryk for bygherrens maritime interesser havde et sejlskib i gavlen. Ellers har han i et vidt omfang virket for, at almindelige mennesker kunne få en passende sommerbolig og for Illustreret Familiejournal udførte han typetegninger til en gård, husmandssteder og parcelhuse for selvbyggere. Hans interesse for billige sommerhuse kom også til udtryk i Civiletatens sommerhuse ved Skælskør, som han tegnede i 1908.

14.5.1915, s. 3: Praktisk Byggesæt: Projekteret Sommerhus i Liseleje. Af Arkitekt Niels Gotenborg. JLR Maj 1915. 12,6 x 10,4.
Et meget tiltalende Udkast til et Sommerhus er det, som vi bringer i Dag. Det er projekteret af Arkitekt Niels Gotenborg til Opførelse i Liseleje paa Nordsjælland.

Byggematerialet er almindelige, gulflammede Sten, berappede og hvidtede samt Straatag. I den store Stue Bjælkeloft, i de øvrige Rum pudsede Lofter.

Vinduerne har lave Brystninger og er indrettede med Slaglister, saa at hele Aabningen bliver fri, naa de er lukkede. Midterpartiet af Huset optages af et stort Værelse, i Gavlene ligger de mindre Rum og Køkken. I en lille Sidefløj bl. a. Rum for Cykler og tæt op mod Hovedbygningen to, ved en Mur for Træk adskilte Loggiaer, hvorfra man kan nyde henholdsvis Solopgang og Solnedgang.

I den store Stue er en „Pejs" til Opfyring med Brænde, naar det er koldt, hvad man jo helst maa være indrettet paa i en dansk Sommer. Trækket fra Pejsen er, ved en særlig, af Arkitekten paa Erfaringer bygget Konstruktion, indrettet saaledes, at Kaminen virkelig kan varme, og Nedslag af Røg ikke finder Sted.

Foran Huset er i det bakkede Terræn dannet en Forsænkning, som faar Græs paa Skraaningerne, hvor man i Læ kan nyde Hvile, og Grus i Bunden, hvor der kan dyrkes Krocketspil eller lignende / J-s.

Kommentar
I 1910'erne byggedes en lang række sommerhuse i Liseleje, og der blev lavet flere projekter. Således synes dette karakteristiske hus ikke at være nået videre end til tegnebrættet hos Niels Gotenborg (1878-1964).

Det hører til Aftenpostens serie af Praktisk Byggesæt, som man brugte som samlebetegnelse for anbefalelsesværdige byggerier rundt om i landet, men det afviger noget fra de øvrige i serien ved at søge tilbage til en forestilling om ældre tiders byggestil på landet: Stråtaget og bjælkelofterne, ligesom de faste bænke i stuen. Loggiaen ud til haven med dens særlige plads til spil og behageligt ophold var derimod bondekulturen ganske fremmed. Dermed var huset også lidt fremmed for Niels Goten-

Praktisk Byggesæt.

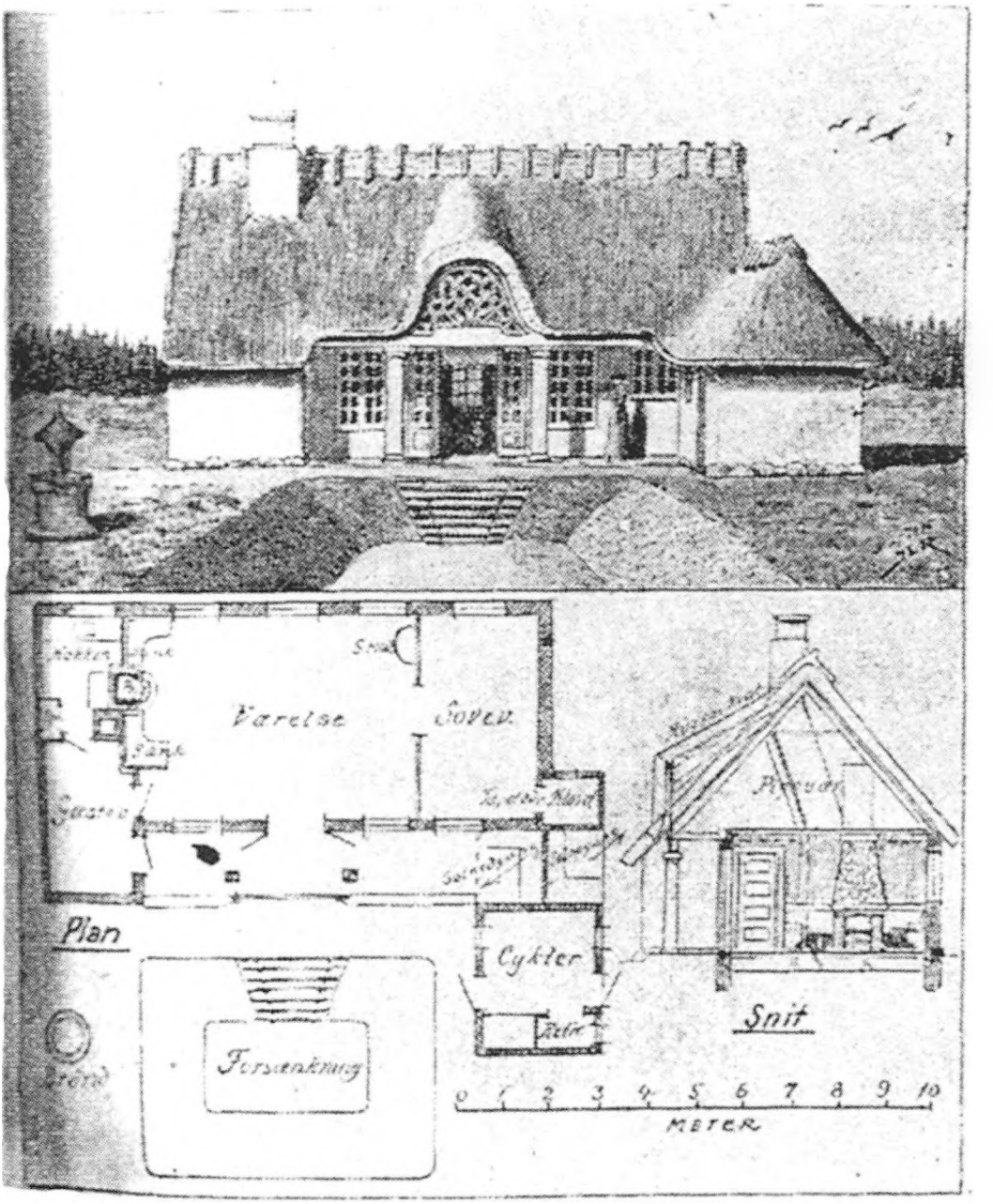

borgs andre værker, der var holdt i en mere karakteristisk Bedre-Byggeskik-stil, indtil også han gled over i klassicisme og funktionalisme i 1920'erne og 1930'erne.

Husets dimensioner er små, og hele huset er indrettet til sommerbolig for en anonym bygherre. Om huset er blevet opført er vel tvivlsomt – i hvert fald synes det ikke at have efterladt sig nogle spor i nutidens Liseleje.
2.6.1915, s. 3: Praktisk Byggesæt: Sommerhus af Arkitekt Chr. Olrik. JLR Maj

---

2.6.1915, s. 3: Praktisk Byggesæt: Sommerhus af Arkitekt Chr. Olrik. JLR Maj 1915. 11,4 x 16,0.

Ovenstaaende 4 Sommerhuse, der af Fagmænd roses baade for god Indretning og smuk Udstyrelse, er byggede i Liseleje paa Nordsjælland efter Tegninger af Arkitekt Chr. Olrik. - Nr. 1 for Postmester Otto Larsen, Nr. 2 for Murermester A. W. Andersen, Nr. 3 for Fru Charlotte Gedde og Nr. 4 for Arkitekt Olrik selv.

Byggematerialet er Tømmerværk paa Betonsokkel med dobbelt Træbeklædning og Isoleringspap imellem. Taget Icopal-Tagpap fra Jens Villadsens Fabrik. Husene er rødmalede med hvide Gesimser, Vinduer og Søjler. De tre største Huse har foruden de Rum,

Praktisk Byggesæt.

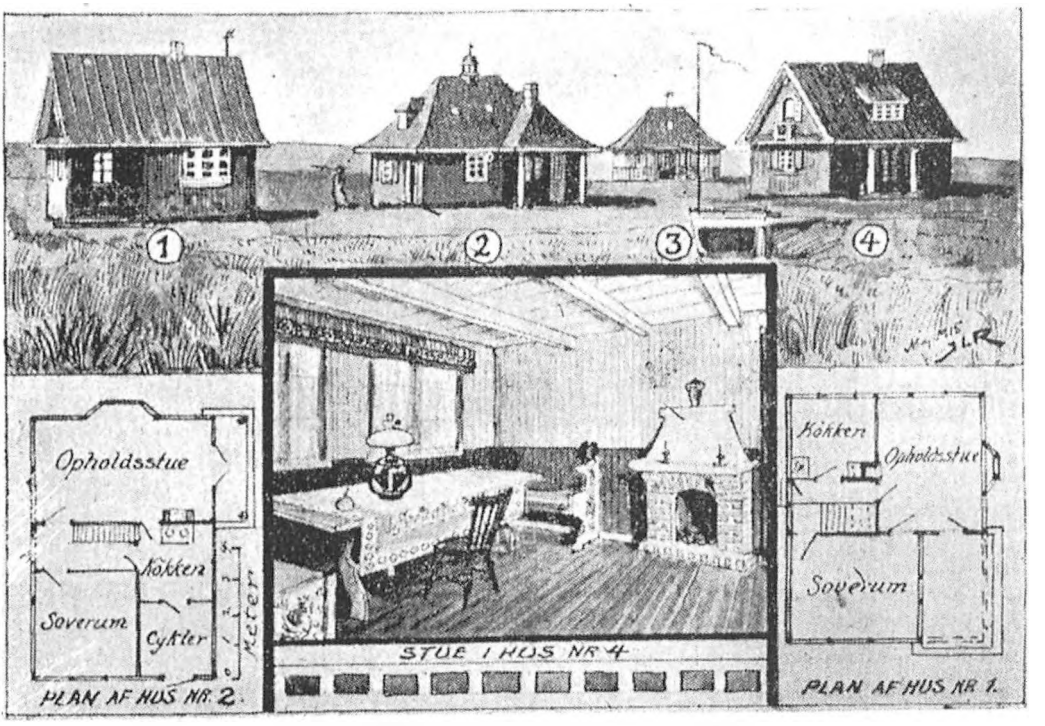

Sommerhuse af Arkitekt Chr. Olrik.

der ses på Stueplanen 3 Værelser i Tagetagen. En muret Pejs i Stuen til Opvarmning, hvis Temperaturen gør det ønskeligt, bidrager til at gøre „Opholdsstuen" hyggelig.

Byggesummen for Husene 1, 2 og 4 kom paa 3½ à 4000 Kr. og for Nr. 3 til omtrent det halve.

Kommentar

Blandt Liselejes ældste sommerhusbebyggelse hører tre af oprindeligt fire sommerhuse, der i 1914 blev opført ved den lave skrænt mod Kattegat lidt vest for det gamle Liseleje. De var opført som beskedne træhuse med let svungne gavle, små verandaer og loggiaer og pyntelige detaljer i træ, hvoraf det ene var forsynet med en lille lanterne. Farveholdningen var nationalromantisk: Væggene var rødmalede med hvide vinduer og gesimser m.v.

Bygherren var tømrermester A. W. Andersen fra det nærliggende Tollerup vest for Melby. Han beholdt selv det ene af husene (1). Arkitekten var Chr. Olrik (1881-1944), der overtog hus nr. 4. Olrik opførte senere villaen Stubbedamsvej 22 i Helsingør (i 1928), men er ellers kendt for sine industrianlæg og fabriksbyggerier.

Vanen tro i Liseleje fik husene karakteristiske navne: Majastuen (1), efter en senere ejers hustru, Svalebo (2), Fløjen (3) og Klitrose (4).

Husene var enkle, og hverken forsynet med rindende vand eller wc, og det lidt primitive blev understreget af husets placering på en fælles naturgrund. Til sin tegning har Ridter sandsynligvis benyttet et fotografi, der siden blev trykt som postkort. Det har – som husene selv – skullet vise hvor smukt og billigt, man kunne udforme et sommerhus i samklang med naturen.

13.8.1915, s. 3: Praktisk Byggesæt: Hus for en Familie i Nordsjælland. JLR. Aug. 1915. 12,2 x 10,4.
Ovenstaaende Hus, der opføres i Liseleje i Nordsjælland for Forretningsbestyrer Aagaard, bygges af gule Sten og hvidtes. Taget paa Huset og over Verandaen bliver af røde, vingeformede Sten. Vinduerne males blaa, Dørene faar en dyb mørk Tone og vinduesskodderne samt de doriske Søjler, der bærer Verandataget, ferniseres.
I Spisestuen kommer Bjælkeloft og høje Paneler. I Dagligstuen en muret Kamin. I Verandaen lægges Gulv af Mursten i Mønster.

Foruden de Rum, der er vist paa Stueplanen, bliver der i Tagetagen et større og et mindre Soveværelse samt et Baderum. Den lille Gaard hegnes af en lav, tegldækket Mur.

Overslagssummen for det kønne lille Hus er 6000 Kr., heri indbefattet alt, undtagen Byggegrunden. Arkitekterne er Hr. Chr. Reimer, Stubbekøbing / J-s.

Kommentar

Selvom huset ved omtalen i Aftenposten var under opførelse, er det ikke blevet lokaliseret. Heller ikke den lidt indforståede præsentation af "forretningsfører Aagaard", er tilstrækkelig til en entydig identifikation: Måske er der tale om den ene af de to københavnske grosserer Holger eller Vilhelm Aagaard. Med til mystifikationen hører også valget af den arkitekt Chr. Reimer

Praktisk Byggesæt.

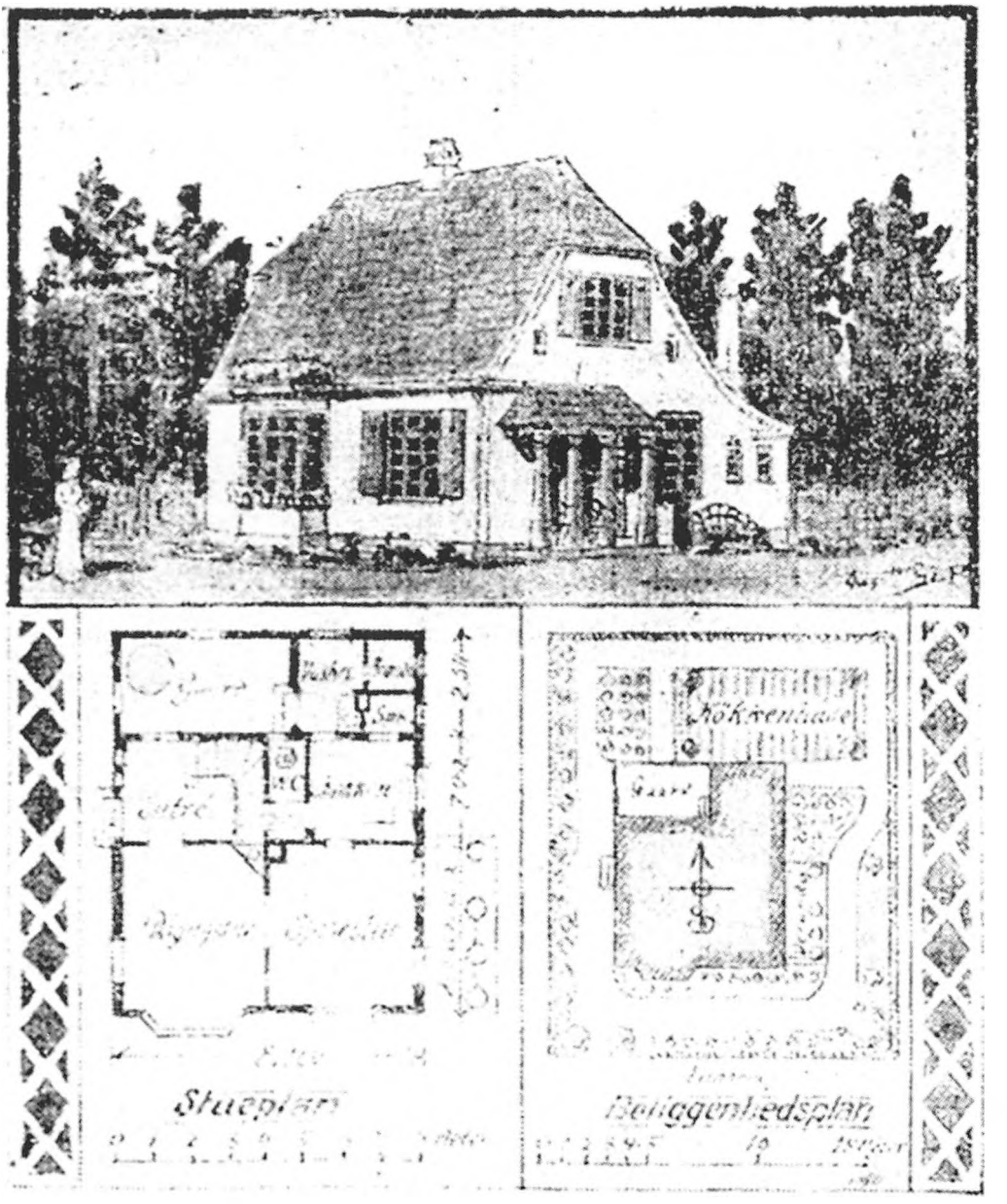

Hus for en Familie i Nordsjælland.

(?-?) fra Stubbekøbing, som Aftenpostens læsere havde stiftet bekendtskab med den 4. august 1913, da der præsenteredes et hus på Nordfalster. I texten hertil nævnes det, at han i øvrigt havde bygget en del "gode villaer omkring Stubbekøbing".

Det karakteristiske hus med hvidkalkede mure og blå vinduesindramninger, mørke døre og ferniserede søjler har været et prydeligt hus og også ganske rummeligt i forhold til flere af de sommerhuse, der ellers blev opført på samme tid i Liseleje. På beliggenhedsplanen er det angivet, at det ligger ud til en "landevej".

Ridters tegning blev desuden gengivet i tidsskriftet Landet 25.6.1916, nr. 26, med en stort set identisk text.

Helsingør Kommune

11.1.1911, s. 4: Det projekterede Havneanlæg Nord for Kronborg. JLR 1910. 9,9 x 20,5.
Det Forslag, der fremkom sidste Efteraar, om at anlægge en stor Havn ved Helsingør, paa Kronborgpyntens Nordside, har maaske nu flere Muligheder for at blive virkeliggjort, end det havde ved sin Fremkomst. I Mellemtiden er det blevet fastslaaet, at Helsingør skal af med sin Garnison, og hvis Havnen kan gavne byen, er det jo rimeligt, at Staten giver den en Erstatning for Tabet ved at støtte Havneanlæget.

Med for øvrigt kan Havnen siges at være ønskelig for andre end just Helsingørs Beboere. Under Isforhold vil en Havn paa dette Sted være overordentlig nyttig, og som Nødhavn vil den altid være paa sin Plads. En Kommission angaaende Helsingørs Havn udtalte allerede for 40 Aar siden, at en Havn Nord for Kronborg vilde have Betydning som Nød- og Tilflugtshavn og som Lossehavn for København under vanskelige Forhold, og dernæst ville den ved sin Beliggenhed egne sig som Kulstation og Reparationshavn for Dampskibe, der passerer til Østersøen.

Det Forslag, der nu er fremkomet, er Resultatet af en Indstilling fra Helsingørs Havneraad til Ministeriet, som i Marts 1909 gav Tilladelse til en foreløbig Projektering.

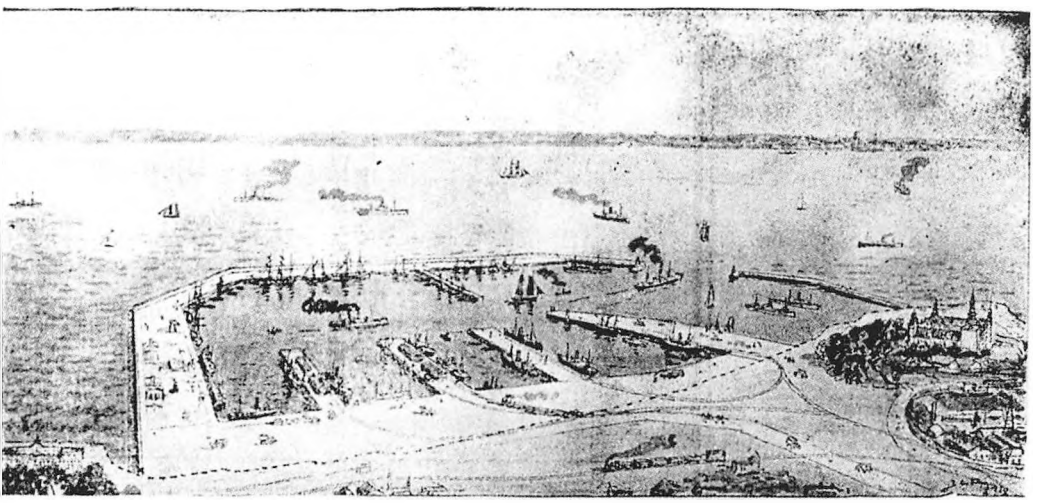

Havnen bliver efter Forslaget temmelig stor, idet den vil gaa lige fra Kronborg-pynten til Kurhuset ved Marienlyst. Vandarealet vil blive 52 Hektarer (En Hektar er lig 1 4/5 Td. Land). Yderhavnen tager heraf de 21 Hektarer, saa at de største Skibe kan opankre her. Man maa jo nu regne med Skibe, der har en Længde af 160 Mt. og en Dybde af indtil 9 Mt., mens tidligere Projekter regnede med Skibe paa 350 Fod (110 Mt.) og en Dybde af 22 Fod (6,9 Mt.).

Den største Dybde i Havnen er sat til 9,5 Mt. Københavns Frihavn er 9,2. Indløbet er lagt paa en Dybde af 19 Meter.

Paa ovenstaaende perspektiviske billede af Havnen ser man Kurhuset med Marienlyst Søbad nederst til venstre og Kronborg Slot samt et lille Parti af Skibsværftet nederst til højre, man vil heraf kunne danne sig en Forestilling om, hvor stor Havnen vil blive. Den yderste, østlige Mole er 1200 Mt. lang, og dens Afstand fra Land ca. 700 Mt. Den punkterede Linie angiver den nuværende Kystlinie. I Baggrunden ses den nærliggende svenske Kyst med Helsingborg

Inderhavnen er delt i 4 Bassiner, af disse tænkes det nærmest Kronborg liggende overladt Skibsværftet til Flydedok m.m

Efter en kalkulatorisk Beregning vil Havnen koste 10.600.000 Kroner, men dette Beløb behøver jo ikke at medgaa strax, idet man kan vente med at anlægge de forskellige Varehuse, Jernbanespor, Pierer etc., til der efterhaanden bliver Brug for dem.

Kommentar

Tanken om at bygge en nordhavn i Helsingør som supplement til den gamle havn syd for Kronborg fremkom så tidligt som i 1866, hvor man tilmed forestillede sig, at der blev gravet en 34 m bred kanal fra det gamle havneområde vest om Kronborg, så de to havne kunne danne ramme om en ideel vinterhavn. Man tør slet ikke tænke på, hvad realiseringen af denne plan ville have medført af kulturhistoriske ødelæggelser! Heldigvis blev planen opgivet, og man nøjedes i første omgang med at udvide den existerende havn.

I 1908 fremkom Helsingør Havneråd med en plan til et nyt havneanlæg, der skulle være fem gange så stor som den existerende havn, og det skulle strække sig fra pynten ved Kronborg i øst til Marienlyst Hotel i vest. Hele Grønnehave ville dermed blive inddraget til havn og industri, og kysten ændret til ukendelighed.

Prisen ville løbe op til 10 millioner kr. og var så enorm, at projektet alene af den grund måtte opfattes som urealistisk. Først i 1932-34 anlagdes Nordhavnen, som en beskeden udgave af det store projekt fra 1908 – og uden ødelæggelser af kulturværdier.

13.11.1912, s. 4: Praktisk Byggesæt: Hus til 8.300 Kr. JLR 1912. 18,3 x 13,5. Den gamle Ejendom „Bergmansdal" der ligger tæt Syd for Helsingør, er bleven udstykket. Standvejen gaar her umiddelbart ved Øresund med en smuk lille Forstrand, hvor der er anlagt en Promenade for Spadserende. Det er et at de ganske faa Steder langs Kysten, hvor Udsigten over Sundet er bevaret og ikke kan ødelægges. Terrænet

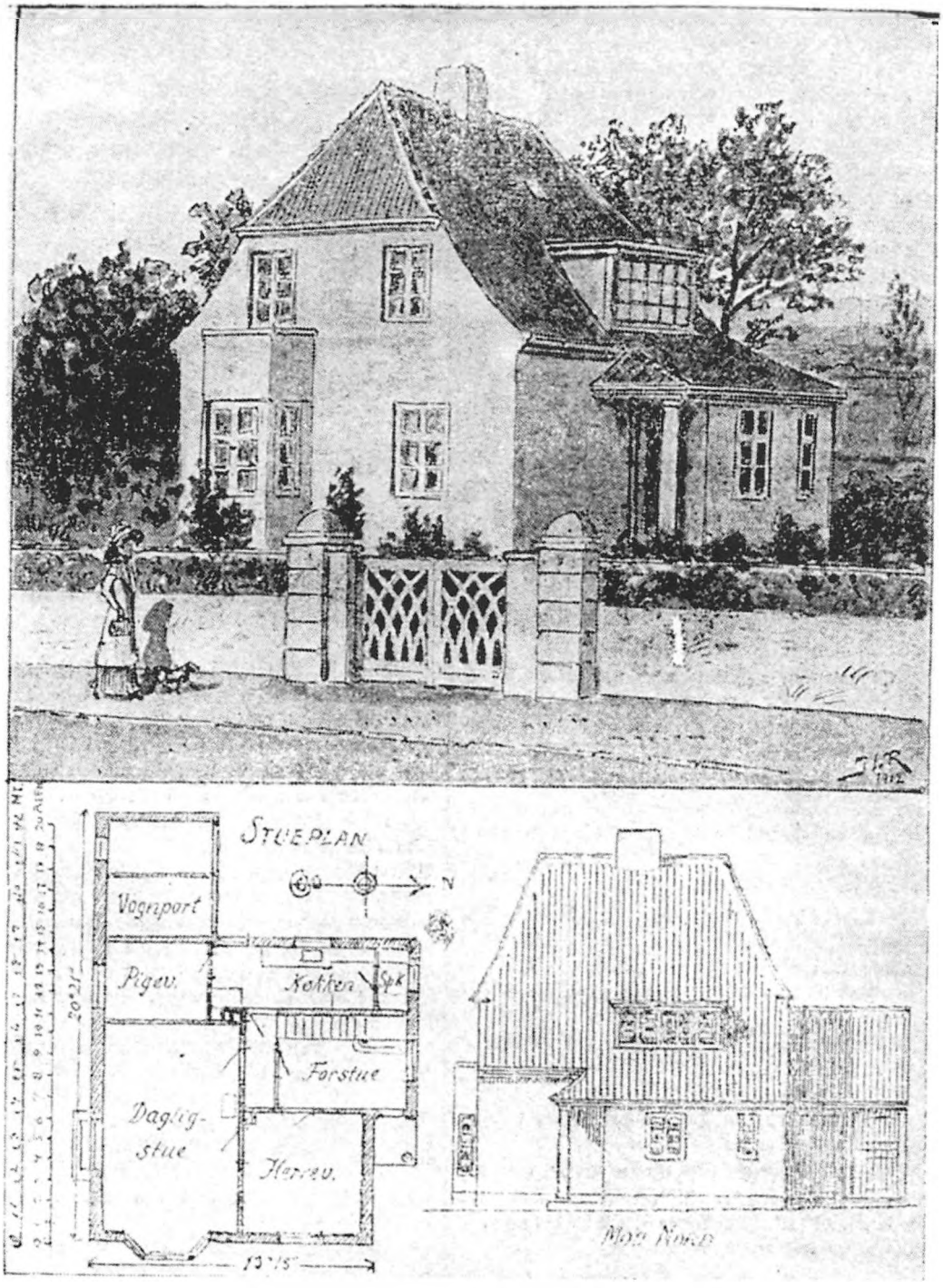

Praktisk Byggeset: Hus til 8,300 Kr.

er stærkt kuperet, og fra Højderne har man en pragtfuld Udsigt over Helsingør By med „Kronborg", Helsingborg og den svenske Kyst imod Nord og Øst og Hveen længere bort mod Syd.

Paa en af disse herligt beliggende Grunde er det hosstaaende Hus bygget. Skærmet mod Vest af et stejlt Højdedrag, bevoxet med gamle Frugttræer, er Huset meget malerisk beliggende, og selve Bygningen staar fortræffeligt til disse omgivelser. Det er gulkalket med hvidt Træværk og rødt Tegltag.

Gennem den pæne Laage kan man køre op til Indgangsdøren, herfra kommer man ind i en Forstue, der er udstyret som en Hall i to Etager med Trappe til Kvistetagen og med Paneler paa Væggene gennem begge Etager. Fra Forstuen kommer man ind i Herreværelset eller til en stor Dagligstue, der tillige benyttes som Spisestue. Endvidere er der i Stuen Køkken, Spisekammer og Pigeværelse. Ovenpaa er 3 Værelser og Badeværelse, det ene Værelse har Altan over Karnappen. I Kælderen, der ligger under Køkkenet Trappen, er som sædvanlig indrettet Vaske-, Brænde- og Viktualiekælder osv. En lavere Tilbygning i Flugt med Sydfacaden indeholder Vognport og Stald til en Hest. Huset har et herskabeligt præg, men har dog været forholdsvis billigt at opføre, det har nemlig kun kostet 8300 Kr.

Det er de to Arkitekter N. Rosenkjær og T. H. Hjejle, som har været Mestre

Strandvej 46, Helsingør 2008.

for Tegningen; Murermester Petersen, Espergjærde og Tømrermester Nordkjær, København, har besørget henholdsvis Murer- og Tømrerarbejdet, og begge har de meget Ære af det smukke Arbejde, de her har præsteret.

Kommentar

Huset på Strandvej 46 i Helsingør er opført af N. Rosenkjær (1886-1928) og Th. Hjejle (1884-1927), der begge var fremtrædende arkitekter i "Bedre Byggeskik", som huset da også er et mønsterexempel på. Det er dog lidt større end de mere beskedne småhuse, som de samme arkitekter stod for i de københavnske forstæder, men huset i Helsingør var også beregnet på en anden samfundsklasse.

Herlighedsværdien langs Sundet var ikke for småfolk. Huset existerer endnu i omtrent uændret skikkelse. Dog er den smukke låge og de to portstolper senere blevet fjernet, og huset står nu gulkalket.

Arkitekterne Niels Rosenkjær og Therkel H. Hjejle arbejdede i et vidt omfang sammen og i Frederiksborg Amt står Munkeruphus i Dronningmølle (1916) som en fornem repræsentant for deres fælles tegnestue. Rosenkjær selv tegnede sommerhuset Peter Hvile sammesteds (ligeledes i 1916).

15.2.1914, s. 5: Den nye Skovridergaard i Teglstrup Hegn. JLR Fbr. 1914. 11,1 x 20,3. Staten er for Tiden i Færd med at lade opføre en ny Skovriderbolig i Teglstrup Hegn ved Helsingør. Distriktets gamle Skovriderbolig, „Landlyst", var med Aarene blevet for lidet tidssvarende som Embedsbolig og laa desuden i en Udkant af Distriktet.

Den nye Skovridergaard, hvoraf vi ovenfor bringer et Billede paa Grundlag af Arkitekt, Bygningsinspektør Magdahl-Nielsens Tegninger, kommer til at ligge midt i Distriktet, smukt og lunt, dækket af Skov mod Nord og med Udsigt mod Syd over Hellebæk-Søerne.

Som det fremgaar af Billedet, vil Bygningen med den tilhørende Stald og Materialbygning komme til at tage sig overordentligt hyggeligt og malerisk ud.

Murermester Madsen, Espergærde, har Opførelsen i Entreprise. Tømmermester Søgaard Petersen i Helsingør udfører Tømrerarbejdet.

Byggesummen er opgivet til ca. 17.000 Kr., alt iberegnet. Kan Komplexet opføres for denne Sum, maa det vist sige, at Staten faar den nye Embedsbolig overordentlig billigt.

Kommentar

Johannes Magdahl-Nielsens (1862-1941) skovridergård i Teglstrup Hegn hører til den nye generation af bygninger for funktionærer i Statsskovvæsenet, der rejste sig i de to første årtier af 1900-tallet, og som Magdahl-Nielsen kom til at præge med sine velproportionerede huse. Han er særlig kendt for bygningerne til Jægersborg Dyrehave, men for Frederiksborg Statsskovdistrikt udførte han Nejlingehus, Mårumhus, Brødehus, Fiskebækhus og Kirkeskovhus (1913-14) og så Julebækshøj i Kronborg Distrikt.

Med sine røde mure og tage og de hvidmalede vinduesrammer antydedes en distinkt dansk nationalromantik, hvis arkitektoniske detaljer iøvrigt er tøjlet, så det

Skovridergården, Teglstrup Hegn 2008.

ganske stilfærdige niveau foregriber den efterfølgende klassicisme.

Skovridergården i Teglstrup Hegn står stort set som ved opførelse, men i stedet for den pyntelige hæk i forgrunden er der blevet opført et udhus, så gården er nu omgivet af bygninger på de tre sider.

Foruden arbejderne for Statsskovvæsenet har Magdahl-Nielsen opført Villa Zoar i Fredensborg (1903) og strandkontrol-

lørboliger i Humlebæk (1918) og Gilleleje (1919), samt posthuse i Hillerød (1916), Skibby (1920) og Frederiksværk (1921).

25.5.1915, s. 7: Stort Byggeforetagende i Nordsjælland: Projekteret Hotel, Pensionat og Rekreationshjem i Espergærde. JLR. ...[ulæselig datering].1915. 8,4 x 16,8.
Der har i de senere Aar været Tegn til, at Danmark vil blive et søgt Turiststed, og der er Grund til at vente, at Strømmen af Besøgende vil tiltage, naar Verdenskrigen er forbi, men saa gælder det ogsaa om, at vi kan tage imod dem, vi maa med andre Ord have nogle gode Hoteller paa de Steder, hvor det kan ventes, at vore Gæster faar Lyst til at slaa sig ned.

Til Etablering af et saadant Hotel, lidt anderledes end de almindelige Sommerhoteller, er der i denne Tid ved at blive dannet et Aktieselskab. Hotellet er tænkt i Espergærde som en Kombination af almindeligt Hotel, Pensionat og Rekreationshjem, aabent hele Aaret. Arkitekt Alf. Jørgensen har udarbejdet Tegningerne, og efter disse bringer vi et Billede af Bygningen, saaledes som den vil præsentere sig naar den - efter Planen til April næste Aar - staar færdig.

Kommentar
Under 1. Verdenskrig blomstrede "den indenlandske turistindustri". Det var vanskeligt og usikkert at finde andre rejsemål og under indtryk af de gode krigskonjunkturer, fremkom blandt andre projekter rundt om i landet et forslag om at bygge et "Hotel, Pensionat og Rekreationshjem" i Espergærde, finansieret via aktieselskabsformen. Noget tyder imidlertid på, at det slet ikke kom så langt.

Men Alfred Jørgensen (1878-1923) udførte dog de tegninger, som Ridter kunne bruge som forlæg for sin præsentation af de sikkert imponerede læsere af Aftenposten, og mere kom der ikke ud af planerne.

Langs kysten lå i forvejen en række badehoteller fra Klampenborg til Snekkersten, og i Espergærde havde man det imponerende Hotel Gefion, der nok kunne dække behovet for hotelplads i området. Det var åbnet i 1896 i forventning om mange rejsende med kystbanen, der åbnede året efter. Hotel Gefion overlevede frem til midten af 1950'erne.

Alfred Jørgensen har i Frederiksborg Amt opført rekreationshjemmet "Montebello" i 1916, året efter en villa for kammersangerinde Anna Gnudtzmann i 1917 på Nordre Strandvej i Helsingør og endeligt Hulerød Badehotel i 1918, der kan opfattes som en erstatning for det strandede projekt i Espergærde.

Rudersdal Kommune

4.5.1908, s. 5: Straatag kommer atter til Ære. Villa med Straatag efter Tegning af Arktekt Leuning-Borch. JLR 1908. 10,5 x 16,8.
Som berørt i Beskrivelsen af de præmierede Husmandshjem har et Flertal af Deltagerne i Præmiekonkurrencen anbefalet Straatag fremfor anden Tagbeklædning til disse landlige Bygninger, dels fordi det var det smukkeste, og dels fordi det er lunt om Vinteren og køligt om Sommeren. Men hvad der passer til en Husmandsbolig, kan selvfølgelig lige saa godt passe paa

ethvert andet landligt Hjem, og det ser da ogsaa ud til, at der i Fremtiden vil komme nogle mere eller mindre herskabeligt indrettede Landsteder med de gode, gamle Straatage paa.

Vi bringer i Dag Billede af et saadant Landsted, som skal ligge ved Sjælsø, Nord for Birkerød Station. Tegningen dertil er givet af Arkitekt Leuning-Borch, og Bygherren, der har havt det borgerlige mod at bryde med den gamle, hævdvundne Villa-Facon, er Redaktør Sigv. Andersen. Efter at have erhvervet et prægtigt Grund-Stykke paa 4 Td. Land bakket Terræn paa Nordsiden af Sjælsø, henvendte han sig til Leuning-Borch om Tegninger til et landsted, og denne for sine Bestræbelser for at udbrede Sansen for god Smag i vore Hjems ydre og indre Udstyrelsen bekendte Arkitekt var strax klar over, at en Villa af den sædvanlige Slags med rødt Tegltag eller, endnu værre, med Skifter eller Zink vilde harmonere meget daarligt med det skønne Landskab, hvor alle Bygningerne i Nærheden er gammeldags. Den nobleste Bygning i disse Omgivelser vilde være en med lave Mure og højt Straatag.

Som Arkitekten selv erklærer, var det forholdsvis let at overbevise Bygherren, som er barnefødt paa Landet og elsker landlig Virksomhed, om Rigtigheden heraf, og for at gøre et hele saa fuldstændigt som muligt blev den bekendte Havearkitekt Erstad-Jørgensen anmodet om at planlægge Haven, endvidere er det Meningen at udstyre Landstedet indvendigt med kunstnerisk Assistance, og Møbeltegner Hans Henriksen har tegnet nogle af Møblerne.

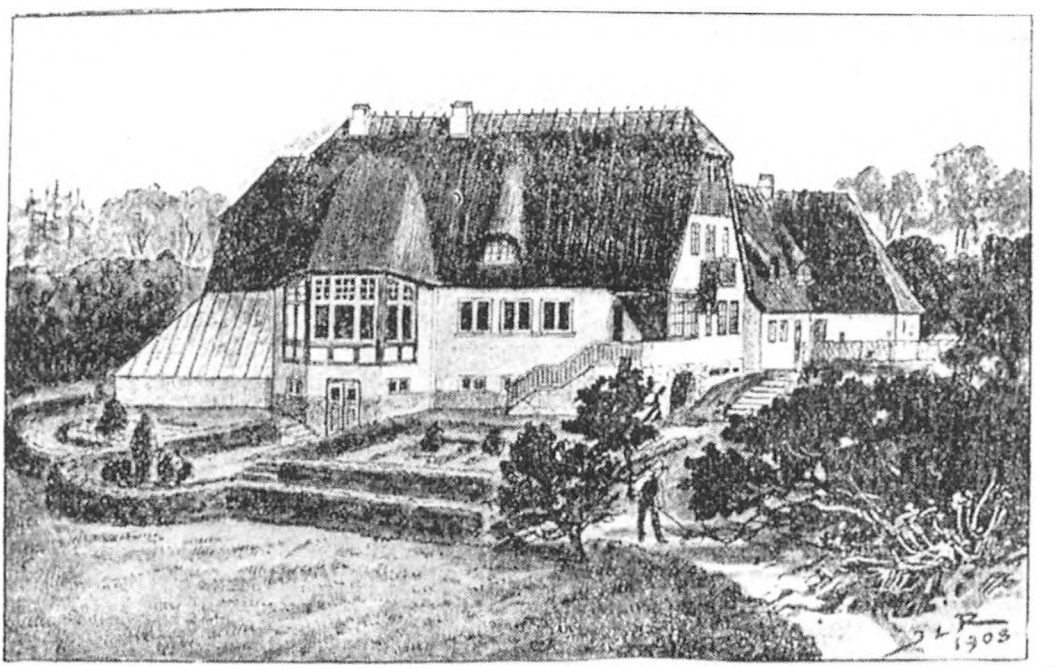

Straataget kommer atter til Ære: Villa med Straatag efter Tegning af Arkitekt Leuning Borch.

Haven vil blive anlagt i Løbet af Sommeren, men med Opførelsen af Bygningerne ventes der, til Haven er voxet mere til.

Arkitekten har valgt Formen af en Vinkelbygning, da Landstedet foruden Boligen skal have Plads til 2 Heste, Vognskur, Svinestald, Høns og Duer.

Dagligstuen, indenfor det store Karnapvindue, er lagt saaledes, at den har Sollys fra tidlig Formiddag til sen Eftermiddag. Fra Herreværelset, som har Vinduer i Gavlen, har man direkte Adgang til Drivhuset. Under Dagligstuen ligger en "Sommerstue" med Indgang lige fra Haven. Udenfor Spisestuen med de tre Fag Vinduer er en Veranda, hvorfra der bliver en pragtfuld Udsigt over Søen, som støder op til Haven.

Ovenpaa er Soveværelse, Gæsteværelse, og et Galleri, hvorfra man kan se ned i Dagligstuen. En Centralovn i Kælderen opvarmer Dagligstuen, Herreværelset og Drivhuset. Desuden er der en stor "Peis" i Dagligstuen og en Kamin i Spisestuen.

Det skal blive interessant at se, hvorledes denne Bolig ser ud, naar den om nogle Aar er helt færdig. At dømme efter Tegningen maa den blive ualmindelig hyggelig og sikkert friste adskillige til Efterligning.

Kommentar

Ridters tegning viser et romantisk landsted med rødder i den danske bondekultur, men visse engelske træk kan også spores i karnappen ud mod haven og den smukt anlagte have, hvor en gartner er i fuld gang med at rive en af gangene.

Beliggenheden på nordsiden af Sjælsø var smuk og velegnet for et landsted for en succesrig københavner. Sigvald Andersen var redaktør af Detailhandlerbladet, som han i 1919 havde arbejdet frem til at blive et dagblad. Han havde pengene til at købe grunden og bygge et smukt hus, og i valget af Caspar Leuning-Borch (1873-1910) fandt han en arkitekt, der kunne give ham et personligt præget hus, der enkelt og velformet var tilpasset stedet og traditionen.

Desværre døde Leuning-Borch, før huset var blevet påbegyndt, og i stedet opførtes et mere traditionelt landsted.

Sigvald Andersen måtte afhænde landstedet som følge af den økonomiske krise ved Landmandsbankens sammenbrud i 1922, hvorunder også Detailhandlerbladet måtte gå ind. I de sidste år, boede han på adressen Borrekrattet 12 i Lyngby ved østskråningerne ned mod Mølleåen, en afglans af hans store landsted i Sjælsmark.

14.1.1910, s. 4: Landlig Klinik for orthopædiske Sygdomme. JLR 1910. 11,0 x ca. 20.0.
Paa de høje Bakker nord for Rungsted Station har man i de sidste Maaneder set rejse sig et Bygningskomplex af ikke saa lidt større Omfang end et almindeligt Landsted. Flere har spurgt, hvad det var man her byggede, og vi kan i Dag besvare dette Spørgsmål ved at oplyse, at det er en Klinik for orthopædiske Sygdomme, som Dr. Einar Nyrop lader opføre efter Tegning af Arkitekt H. C. R. Ewers.

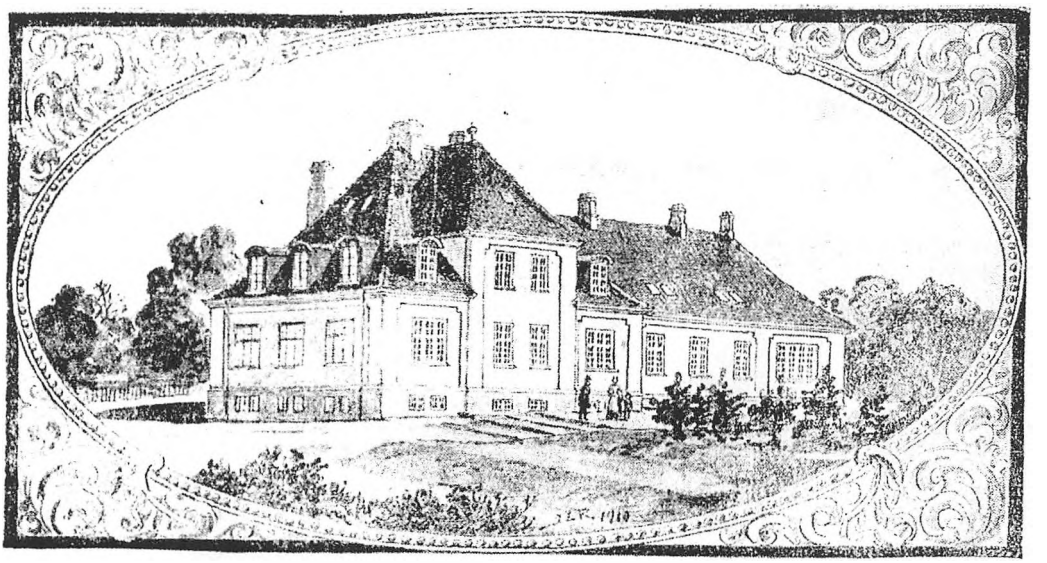

Landlig Klinik for orthopædiske Sygdomme.

Bygningerne, der er holdt i Palæstil, har rødt Tag, gulkalkede Mure og hvide Vinduer. De tager sig, som man kan se af Billedet, særdeles godt ud og gør de lokale Haandværkere, som har udført Arbejdet, meget Ære. Tømrer- og Murerarbejdet er udført henholdsvis af Tømrermester Lunding i Rungsted og Murermester Hans Pedersen i Hørsholm.

Kliniken, hvis Indretning grunder sig paa Erfaring fra Ind- og Udland, har til Formaal at optage Patienter, der lider af orthopædiske Sygdomme, særlig Betændelser i Bensystemet, og Behandlingen baseres på blandet Frilufts- og kirurgisk Behandling i sunde, landlige Omgivelser nær Kysten.

Bygningerne ligger paa en Bakke, 77 fod over Havet, med smuk Udsigt mod Sundet, til Folehave- og Kokkedal Skove. I Kælderen findes Økonomi- og Varmeanlæg, i Stueetagen Spiseværelser med Plads til 22 Patienter, Bad og en stor, lys Syge-Veranda. Paa første Sal findes foruden Bolig til Læge og Funktionærer, en orthopædisk Operations- og Forbindingsstue. En ny meget praktisk Foranstaltning vil blive indført med Hensyn til Skolebørn, som skal opholde sig her i længere Tid, idet der vil blive sørge for Skolegang for dem på selve Anstalten.

Til Kliniken er Dr. med. Permin knyttet som medicinsk Konsulent og Dr. Honoré vil udføre Røngtenfotograferingen, som er en væsentlig Faktor i Bestemmelsen af de forskellige orthopædiske Lidelsers Natur.

Kommentar

"Lys, luft og renlighed" var ord, der omkring år 1900 skulle være basis for enhver lægegerning, herunder også ortopædi. Det var baggrunden for at dr. med. Ejnar Nyrop i 1909 begyndte opførelsen af sin klinik i de naturskønne omgivelser nordøst for

Rungsted Station. Den åbnede i 1910 og fungerede frem til 1925, da Nyrop søgte andre veje: Han blev da læge ved Hald Sanatorium (til 1931) og fungerede derefter ved Middelfart Sindssygehospital i nogle år. Han døde i 1959.

Klinikken i Rungsted lå ganske frit i en stor have med gode muligheder for at patienterne kunne rekreere sig. Klinikken var en privatklinik for betalende patienter og rammerne udformet af den i øvrigt ret ukendte arkitekt Henry Chr. Rudolph Ewers (1878-1930). Netop omkring 1910 var han tilknyttet Ingeniørkorpsets bygningsadministration, senere var han arkitekt hos kongelig bygningsinspektør K. Varming.

Bygningen i Rungsted blev senere overtaget af Den danske Frimurerorden, der brugte den som plejehjem under navnet "Philadelphia". Omkring 1970 blev bygningerne nedrevet og den store grund udstykket.

21.5.1910, s. 5: Folkehøjskolen for unge Handelsmedhjælpere "Købmandshvile" i Hørsholm. JLR 1910.10,3 x 13,8.
Vi bringer i Dag endnu et af de Bygningsværker, som den nylig afdøde Arkitekt C. Leuning-Borch ved sin Død havde i Gang, nemlig Folkehøjskolen for unge Handelsmedhjælpere i Hørsholm. Grosserer Louis Petersen, Indehaveren af Papirhandlerfirmaet I. Chr. Petersen, havde allerede inden sin for 2 Aar siden indtrufne Død indrettet nogle Lokaler i sit landsted „Købmandshvile" i Hørsholm til en Skole for unge Handelsmedhjælpere, der herude kunde forøge deres Kundskaber i Fred og Ro borte fra Hovedstadens lokkende og distraherende Tummel.

Paa den smukkeste Maade har den afdødes Enke, Fru Ludi Petersen, nu realiseret sin Mands testamentariske Bestemmelse, hvorefter der skulde opføres et særligt Bygningskomplex til en Højskole som oven for nævnt. En Bygning, der harmonerer godt mod den smukke, nordsjællandske Natur, kunde næppe nogen tegne bedre end C. Leuning-Borch, og da den afdøde Arkitekt tilmed var Fru Petersens Svoger, var det rimeligt, at det blev ham, der blev Bygningsforetagenets Arkitekt. Arbejdet fuldendes nu af hans Medhjælpere. I det Ydre har Arkitekten mest taget Hensyn til, hvad der vilde passe smukt i et dansk Landskab, indvendig er Bygningen indrettet efter de mest moderne Priniciper, Rummene er lyse, luftige, hygiejniske og hyggelige.

Det bliver i Hovedbygningens Stueetage indrettet en Lejlighed til Højskoleforstanderen, 2 Kontorlokaler, Smørrebrødsværelse og Pigekamre, samt 2 store Klasseværelser. I Tagetagen er alle Soveværelserne, Eleverne skal jo bo paa Højskolen, og der er Plads til lidt over 40. I Kælderen findes endelig Økonomirum, Vadskehus og Kedelrum.

Fløjen til Højre indeholder Gymnastiksal med Omklædningsværelse og Baderum, i det lave Parti paa Gavlen er Forstue. Gymnastiksalen indrettes desuden som Foredragssal for et større Publikum uden for Skolen. Fru Ludi Petersen leder selv Skolen med Hr. Fogh-Petersen som Højskoleforstander. Til Efteraaret ventes den at staa færdig. Bygningen fremtræder i gule, flammede Sten med hvide Vinduer og rødt Tegltag.

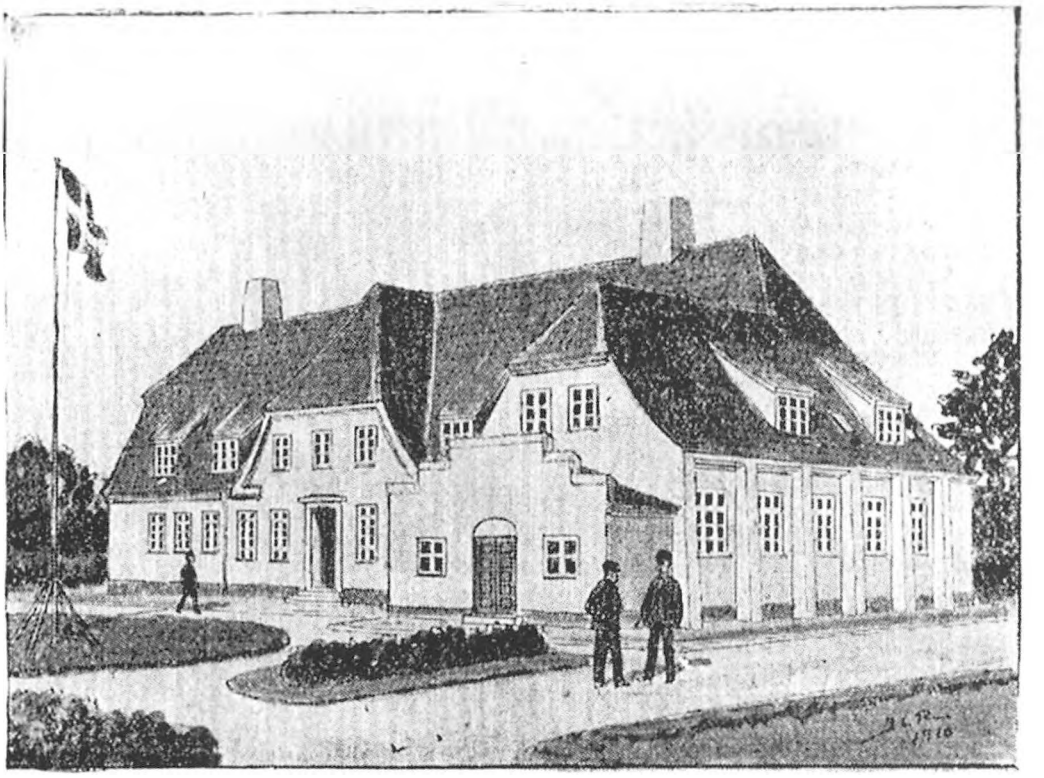

Folkehøjskolen for unge Handelsmedhjælpere, „Købmandshvile" i Hørsholm.

Kommentar

Købmandshvile hørte til den gruppe af undervisningsanstalter, som det moderne samfund efter år 1900 fik så hårdt brug for, men som først understøttedes af staten ved oprettelsen af Handelshøjskolen i København i 1924. Før den tid var unge handelsmænds uddannelse henvist til en mesterlære – eller til privat undervisning. Tanken om en særlige skole for detailhandlere var udkastet af papirhandler Louis Petersen fra det endnu existerende firma "J. Chr. Petersen" i Admiralgade i København. Han kombinerede behovet for uddannelsesinstitution med tankerne om en folkehøjskole i grundtvigsk ånd og skænkede sin formue til formålet. Foruden renter af den store formue fik højskolen indtægterne fra forretningen i København. Selve legatstiftelsen var dog ikke afsluttet ved hans død i 1904, men hans enke Ludi Petersen fik det godkendt i 1906.

Men allerede i 1905 havde hun dog fået "Folkehøjskolen for Unge Handelsmænd" indviet i midlertidige lokaler i parrets landsted "Gl. Købmandshvile" i Rungsted. Der var kun plads til 23 fastboende kursister, og man besluttede derfor at opføre en selvstændig bygning på en grund, som Louis Petersen selv havde udpeget som egnet for skolen. Den lå lige op til "Gl. Købmandshvile" og omfattede 3 tdr. land.

Som arkitekt valgte man Caspar Leuning Borch (1873-1910), der var en svoger

"Købmandshvile", 2008.

til Louis Petersen. Borch var også kendt som kunsthåndværker, og i den egenskab udførte han talrige dekorative arbejder, herunder bl. a. møbler. Han var en drivende kraft i Selskabet for Dekorativ Kunst og Foreningen for Skønvirke, og han tilstræbte på alle planer en personlig, men meget enkel stil, præget af, hvad han kaldte "den store simpelhed".

I Frederiksborg Amt har Leuning Borch opført sekondløjtnantskolen på Kronborg (i 1887) og (i 1898) Villa Kildehøj på Vallerød Banevej 15, tæt på Købmandshvile, der ligger på Højskolevej. Hans højskolebygning blev indviet den 8. juli 1911 og kunne rumme 28 elever. Siden blev skolen dog udvidet etapevis ved opførelsen af flere bygninger på grunden. På grund af svigtende tilgang til højskoleopholdet, måtte skolen nedlægges i 1976, og bygningerne blev solgt.

I dag huser bygningerne Hørsholm Lilleskole. Leuning-Borchs fine hus existerer altså endnu og bruges stadig til undervisning som ved opførelsen i 1910-11.

[1] For værdifulde oplysninger om motiver, som ikke umiddelbart lod sig lokalisere vil jeg gerne takke følgende: Bengt Sørensen, Frederiksværkegnens Historiske Forening; Birgitte Vedel Viltoft, Humlebæk; Birthe Skovholm, Lokalhistorisk Arkiv og Forening i Allerød; Søren Rasmussen, Liseleje; ligeledes takkes journalist Jesper Sabroe og Frederiksborg Amtsavis for at have bragt en efterlysning om to ulokaliserede bygninger i amtsavisen den 5. januar 2012.

Da familien Hansen flyttede til Hillerød i eget hus

Af Kirsten Baunegaard

Denne artikel er skrevet på baggrund af et interview med familien Hansen fra Hillerød i 1998 i forbindelse med udarbejdelsen af en rapport, som denne artikels forfatter skrev om Hillerøds udvikling fra 1945 til slutningen af 1990'erne.

I perioden 1960 til 1980 blev der bygget lige så meget i Danmark som i de forløbne 800 år. I reelle tal blev der bygget 450.000 boliger, hvilket svarer til at mere end 60 huse blev færdiggjort hver eneste dag i den 20-årige periode, altså knap 2.000 huse pr måned!

1.5 million mennesker startede nyt liv på bar mark i denne periode. Faktisk er der tale om en massiv folkevandring; i 1965 var Danmarks befolkning på 4.7 mio. – af dem flyttede 1,5. mio. i parcelhus i perioden 1960 til 1980.

"For jeg havde regnet ud, at når man havde regnet skat og husleje sammen, så ville vi komme til at sidde for det samme som vi sad for i Urban-planen.

Jeg tror, vi kom af med 250.000, det kom det til at stå os i... Vores grund var dengang på 996 m² og så købte vi resten af kommunen ... derved blev vores grund på godt 1100 m²."

Dækket støbes Pinsedag 1973.

Fra kolonihave til parcelhus

Forløberen for parcelhuset var kolonihaver eller haveforeninger, der for alvor blev etableret i starten af 1900-tallet i de store provinsbyer. Kolonihaverne eller haveforeningerne kom til at udgøre en meget bred folkelig bevægelse, hvor man dannede have- og byggeforeninger oprindelig efter tysk forbillede, de såkaldte 'Schrebergärten'. Allerede i 1884 blev den første havekoloni stiftet i Aalborg, de såkaldte 'Arbejderhaver' hvor hver, i øvrigt indhegnede have, var på ca. 600 m².

Fra omkring 1890 tog kolonihavebevægelsen fart, ofte købte man jorden i fællesskab og udstykkede den i grunde, haver eller parceller. Begrebet 'parcel' var oprindelig et stykke jord udstykket fra en gård. En 'parcellist' var en landbruger med et lille stykke jord.

Muligvis blev kolonihaven, dvs. parcelhaven/huset 'opfundet' i Jylland, men det blev især hovedstaden og kommunerne omkring København, der tog ideen til sig. 1. verdenskrigs dyrtid, hamstring og boligmangel betød et kolossalt boom i udstykningen af parcelhaver. I årene 1914-21 blev der dannet 170 parcelforeninger i Brønshøj, Husum, Vanløse, Vigerslev og Sundbyerne. I Hvidovre og Rødovre, der var styret af sogneråd, var det private udstykninger, der flere steder nærmede sig decideret jordspekulation.

Parcelhaverne eller kolonihaverne, eller som de sagde nord for København 'villahaverne' – for de var også med på ideen, betød at indehaverne af disse haveparceller i en ret høj grad kunne være selvforsynende med frugt og grønt. Nogle tal nævner over 50 % selvforsyning i perioden 1920-1950.

I 1925 var der 100.000 ubebyggede parceller i Danmark – godt nok ubebyggede; men absolut ikke uopdyrkede!

Synlighed på landkortet

Efterhånden skilte kolonihaverne og parcelhaverne sig ud fra hinanden: kolonihaverne ejedes af kommunen og haverne blev lejet ud, ofte på lange åremålskontrakter, men dog med betingelser om hurtigt ophør, hvis jorden skulle udstykkes til bebyggelse.

Parcelhaverne blev ejet af indehaverne, nogle steder erhvervet via en udstykning på privat basis, andre steder erhvervet i fællesskab og organisatorisk udformet i parcelhaveselskab eller byggeforening.

Omkring 1920 var parcelhusbevægelsen vokset til et sådant omfang at det kunne ses i det danske bylandskab. Politikere og byplanlæggere fra den kommunale side måtte nødvendigvis forholde sig til den voksende bevægelse og fra privat side sås en imponerende foretagsomhed: Jordspekulation i et hidtil uset omfang.

For at tage luften ud af jordsælgeres luftige løfter om snarlig anlæggelse af veje, vand og kloak, sumpede jordbundsforhold mv. og på den måde forhindre jordspekulation, blev der i 1922 vedtaget loven om 'sandhedspligt ved parcelsalg'. Loven pålagde sælgere af parcelgrunde at oplyse om alle forhold vedr. grunden, servitutter mv. og var gældende helt frem til 1992, hvor den blev afløst af en række nye planlove.

"Vores hus er også piloteret, det står på 15 m lange betonpiller. Det er jo mose. Vi havde forskellige eksperter til at vurdere, vi havde fået at vide i forvejen, at der skulle piloteres. Ham,

der havde haft grunden på hånden først, men da han fik at vide at der skulle piloteres ville han ikke have den alligevel. Så købte han en anden i stedet for ... men da de havde konstateret, at der skulle piloteres, så skal sælgeren fortælle køberen, at der skal piloteres."

Konsolidering og statslån

Danskerne ville have eget hus & have; velfærdssamfundet var i støbeskeen. I mellemkrigsårene konsoliderede parcelhusbevægelsen sig; i 1920 var f.eks. Centralforeningen for Parcelforeninger og Villaejere i København og Omegn blevet stiftet; 110 foreninger med i alt 10.000 medlemmer. Ud af denne forening voksede Fællesforeningen af Parcel- og Villaejere i Danmark, hvor der sad folke- og landstingsmedlemmer på topposter.

For at forhindre jordspekulation var kommunerne blevet ret kvikke til at opkøbe jord med henblik på udstykning og en planlagt byggemodning. Samtidig ved køb af grunden blev der stillet krav om opførelse af hus inden to år efter købet. Dette krav om byggeri af hus indenfor 2 år efter erhvervelsen af grunden blev efterhånden standardkrav ved alle kommunale udstykninger, hvilket i øvrigt også lukkede muligheden for den meget langsomme kravlen op ad velfærdsstigen fra lysthus, til bungalow, som især arbejderklassen havde benyttet. Dér havde vejen til eget hus ofte været lang og kreativ, og hvor alternative byggematerialer som pap og fiskekasser havde været i anvendelse.

I 1938 og i 1946 betød statslånene opkomst af både kollektivt byggeri og parcelhusbyggeri. Statslånene berettigede enfamiliehuse til støtte, først kun for mindrebemidlede, senere for alle. Frem til 1957 kunne mindrebemidlede få statslån på op til 90 %, mens øvrige kunne få til 85 %. Kollektive byggerier kunne få statslån på mellem 90 og 97 %. Statslånene blev startskuddet til et byggeboom i hele landet og blev en ikke uvæsentlig faktor i den '2. folkevandringstid', hvor danskerne flyttede i parcelhus i tusindvis.

Der skal blandes meget cement til et helt hus.

Byplanlægning i Hillerød

Som i mange andre provinsbyer kom der først gang i byplanlægningen i Hillerød efter 2. verdenskrig. I Hillerød kom det første forslag til den såkaldte dispositionsplan i 1948 for Hillerød Købstad og Frederiksborg Slotssogn af professor og byplanlægger Peter Bredsdorff. Han havde været byplankonsulent for de to kommuner siden

begyndelsen af 1940'erne, - han var født og opvokset i Hillerød, så han kendte byen ud og ind.

Næste dispositionsplan kom efter kommunalreformen i 1970 og omfattede hele den nye storkommune. Siden er der udarbejdet fem dispositions- og kommuneplaner, der rækker frem til 2017. Et andet væsentligt styringsinstrument er byplanvedtægterne, den mere detaljerede planlægning. I 1950 havde Hillerød 2 byplanvedtægter og 53 i 1975! Det var også året hvor byplanvedtægterne blev afløst af lokalplanerne, den nyeste lokalplan har nr. 388!

Inden den store landsdækkende kommunalreform trådte i kraft i 1970 havde Hillerød taget forskud på arbejdet. I 1962 havde Hillerød Kommune fået overdraget et stykke af Karlebo Overdrev for at kunne begynde udbygningen af Østbyen. I 1966 blev Hillerød Kommune oprettet ved at Hillerød Købstadskommune og Frederiksborg Slotssogn samt Nørre Herlev Kommune slog sig sammen, og i 1970 blev Hillerød Kommune forøget med Harløse og Alsønderup Kommuner samt halvdelen af den store Esbønderup-Nødebo Kommune. I 2006 ved strukturreformen voksede Hillerød Kommune endnu engang da Skævinge Kommune sluttede sig til sammen med Uvelse valgkreds.

Hillerøds byplanhistorie og byudvikling efter 2. verdenskrig hænger nøje sammen med hovedstadsområdets planlægning og udvikling og det samme gør sig gældende for de øvrige byer i købstadsringen rundt omkring København: Helsingør, Frederikssund, Roskilde og Køge. Det blev udbygningen af den kollektive trafik, motorvejsnettet, den regionale centerstruktur og købstædernes rolle og funktion i bysystemet, der kom til at være de store omdrejningspunkter i udviklingen.

Byvækst og grønne kiler

I dispositionsplanen fra 1948 skitserede Peter Bredsdorff de såkaldte 'grønne kiler' i Hillerød, som værende grønne områder, der gik næsten helt ind til bymidten; Slotsparken, Indelukket, Stenholtsvang, Præstevang, statsgårdene Favrholm og Trollesminde samt området omkring Skansebakken. Bevarelsen af de grønne kiler var vigtig, idet de betød nem adgang og udsigt til grønne områder fra hver bydel.

I dispositionsplanen fra 1948 lægges der op til at byvæksten skulle foregå i mellem de grønne kiler, ikke blot lade byen vokse langs de gamle veje. Det betød at byen kunne vokse i tre vækstretninger; nemlig øst, vest og syd; men der var dog forhindringer for byvæksten i form af statshusmandsbrug (Selskov-kvarteret) og statsgårdene Favrholm og Trollesminde. Disse 'forhindringer' blev dog efterhånden overvundet. Nye erhvervsvirksomheder skulle placeres i særskilte industrikvarterer; i 1960 blev den første grund i Hillerøds vestlige bydel (Ullerøds gamle boldbaner).

En udbygning af infrastrukturen var dog en første forudsætning for at byen kunne vokse og honorere det stigende antal pendleres behov for hurtig transport til og fra arbejde. Den kollektive trafik blev udbygget i 1968 med S-tog til Hillerød og hoved-og motorvejsnettet blev udbygget i samme periode med Isterødvejens forlængelse, Overdrevsvejen og Hillerød Motorvejen.

De nye boligkvarterer i Hillerød voksede frem helt efter dispositionsplanens anbefa-

linger: mod vest i form af Selskov-kvarteret og Ullerød. Mod øst langs Skansevej og Jespervej og etagebyggeriet i Kongens Vænge og syd for Hillerød voksede byen i Amtmandsvang og Salpetermosen. De mindre landsbyer udenfor bymidten voksede til en art villaforstæder: Ny Hammersholt, Tulstrup og Alsønderup, Gadevang og Nødebo.

Parcelhus, typehus, nøglefærdigt hus

Hvad var det så, der blev bygget i Hillerød og resten af Danmark? Det var parcelhuse eller oftere betegnet 'typehuse'. Typehusene kom for alvor frem efter 2. verdenskrig som resultat af bestræbelserne på bedre og mere rationelt byggeri. Typehusene passede fint til parcel- og byggeforeningsbyggeri, ligesom i begyndelsen af århundredet, hvor Bedre Byggeskik-bevægelsen, der via kurser, modeller og årsskrifter mv. søgte at udbrede kendskabet til det lille, gode hus.

I slutningen af 1950'erne dukkede variationer op over den samme model af typehuse. Der opstod firmaer som Tjæreborg-Huset, Høm-Huse, Myresjö-Huse, Rose-Huse mv. Der blev etableret store boligudstillinger, hvor folk, selv/medbyggere in spe, strømmede til for at se 'nøglefærdige' huse, fikse og færdige, indrettet med møbler og indbo efter sidste mode.

Typehusene var mere eller mindre præfabrikerede udgaver med mulighed for individuelle tiltag. Husene var delvist opført af fabriksfremstillede elementer, ikke bygget på selve grunden, som man gjorde tidligere. En stor del af husenes enkelte dele blev fremstillet på fabrik i faste moduler og monteret på stedet for at få pris og byggetid ned, faktisk kunne et hus rejses på få dage. Huskøbere fra 1960'erne og fremefter kunne for første gang slå op i et katalog og vælge et nøglefærdigt hus, som var prissat ned til hver enkelt vandhane!

"Nu det hus her, det leveres med og uden vinkel ikke. Vi blev enige om, at vi ikke ville sætte os for hårdt, så vi undlod vinklen. Det her hus, fandtes i tre versioner: 114, 134 og 154 kvm.

Rosehuset 125 kvm.

Hvis vi siger, i det ene skærer vi den ene ende af, dem findes der enkelte af herude, på 114 kvm, og så er der det her på 134 og så sætter man en vinkel på og det er 154, og så findes de også i andre modeller."

Typehusene blev både fremstillet af store landsdækkende virksomheder såvel som lokale håndværkere/entreprenører. Et typisk parcelhus fra 1960'erne var bygget i røde eller gule mursten som oftest i den såkaldte 'skalmur'(gasbeton inderst eller betonskelet/træ/stål plus isolering og udenpå en 'skal' af mursten), til forskel fra tidligere, hvor man anvendte mursten hele vejen igennem; den såkaldte 'fuldmur'. Taget var dækket med tegl, eternit, betontegl eller tagpap og de fleste parcelhuse var på én etage og havde lavere/fladere taghældning end 45 grader.

Gudskelov findes der maskiner til det grove arbejde.

Parcelhusets indretning

Indretningen af danskernes hjem og dermed også til en hvis grad deres måde at leve på ændrede sig hastigt i efterkrigsårene og foldede sig ud i forbindelse med parcelhusets sejrsgang: Spisestuen røg ud, spisekøkkenet blev opfundet og der kom et spisebord i opholdsstuen. Stadsstuen, som kun blev brugt ved særlige lejligheder blev endeligt sløjfet. Børnene fik deres eget værelse. Som standard blev husene forsynet med bad og toilet, hvilket betød at den hygiejniske standard fik et kolossalt løft. Rengøring, madlavning og tøjvask, blev klaret af strømmen af 'hårde hvidevarer', der holdt sit indtog i de danske hjem; elkomfur, vaskemaskine, fryser, opvaskemaskine, emhætte mv.

De typiske parcelhuse var indrettet med opholdsstue plus køkken i den ene ende, opholdsafdeling og soveværelser i den anden ende via en lang fordelingsgang. Lidt senere gik man over til en børnesoveafdeling og særskilt forældresoveværelser med eget bad.

Størrelsen ændrede sig fra omkring 100 m^2 til ca. 140 m^2 og lyset skulle ind i huset! Og der blev lys! Vinduer fra gulv til loft, store termovinduer, skydedøre af glas ud til terrassen, og det skabte sammenhæng med haven.

Selvbyggere

Selvbyggere udgjorde ca. 20 % af det samlede byggeri. Når man var selvbygger stod man ikke nødvendigvis for at bygge sit eget hus fra ende til anden, det kunne gradueres. Mange var nok nærmere medbyggere som familien Hansen i denne artikel. Uanset hvor stor byggeindsatsen var, var det en investering for livet. Jo billigere grunden var, jo flere selvbyggere tiltrak det. Grundene kostede fra knap 10.000 kr. og opefter.

"... vi havde sådan kikket på grunde hist og her og så kikkede vi på det her og da vi ingen penge havde, så måtte vi arbejde (selvbygger/medbygger red.) så derfor passede sådan et projekt os meget godt, hvor man faktisk arbejdede for udbetalingen."

"For det første købte vi grunden i januar måned. Man købte en grund med et byggeprojekt på. Og så skulle man selv lægge sit eget arbejde. Grunden kostede 25.000, det skulle faktisk være udbetalingen. Jeg tror vi gav 14.000. Grunden købte vi af Rosehuse, de havde hele udstykningen her. Og så købte man grunden med et Rosehus til."

Ofte var det unge familier, der købte – unge familier, der kom fra små lejligheder, måske med et barn i vente. For mange var selv de billige nøglefærdige typehuse for dyre og mange ønskede måske også at sætte deres eget præg på byggeriet, og have hånd i hanke med byggeriet. De kunne, mod at lægge deres arbejdskraft ind i husbyggeriet, reducere de faktiske omkostninger, måske arbejde for en del af udbetalingen som familien Hansen.

Da en stor del af de nybagte husejere ingen erfaring havde med tømrer - eller murerarbejde blev der i stor stil oprettet deciderede aftenkurser i København for de mange, der havde købt grund og stod for at skulle bygge eget hus.

"Og så gik vi jo ud til byggemøder og fik at vide, hvordan vi skulle gøre. Og så var der også en konsulent, han kom og kikkede en gang i mellem, for at se, om vi gjorde det rigtigt."

Tre meget unge husbyggere.

"De her byggemøder, de blev jo holdt inde i Kbh på Rosehuse på Ryvangs Allé, ja jeg havde på fornemmelsen at alle sammen var fra Kbh. Vi kørte frem og tilbage alle sammen, mere eller mindre. Vi var jo de sidste, der byggede på denne her vej. Vi var jo flyttet herop fra en lejlighed... Ja det her kvarter er befolket med lutter tilflyttere."

Selvbyggere hjalp hinanden, nogle var måske uddannede håndværkere, men de fleste havde aldrig haft en murerske eller hammer i hånden.

"Vi startede med at bygge i april måned (1973). Der var byggestop om foråret ikke... Og så støbte vi grunden dér, ja vi sluttede i Pinsen, Pinsedag tror jeg, jeg lavede dækket."

"Vi gravede og bandt jern, og alt det der. Og så skulle de (Rosehuse, red.) komme og sætte råhuset op, så vi kunne komme til at male."

"Vi rendte jo hinanden på dørene, i starten, for vi skulle jo se hvordan de andre gjorde og ud og give gode råd og se om andre havde en smartere måde at gøre det på... Og om vi nu gjorde det godt nok. Så der var jo sådan en trafik rundt – der var jo helt åbent, så vi kunne jo bare gå tværs over. Det er en udmærket måde at komme ind til folk på. Alle sammen har vi nogle problemer ikke. Økonomien snakker man også meget åben om, der var jo ingen af os, der havde nogen penge."

Vilkårene var ret ens for de mange husbyggere og de lærte hurtigt at hjælpe hinanden med gode råd, anvisninger og lån af værktøj mv. og gode naboskaber opstod ofte i kølvandet på byggefasen.

"Det var egentlig en god tid. Jamen det sjoveste, som vi alle sammen har talt om herude, vi lærte jo hinanden hurtigt at kende, for nogle havde værktøj til det ene og nogle til det andet, så vi lånte lidt af hinanden. Når man så var på besøg hos hinanden, så vi sådan en måde ... ja selvfølgelig var vi interesserede i at se hvordan folk boede, men man skulle lige se hvordan de havde lavet det! Man sad og kikkede på sømhuller! Og vi har talt om det indbyrdes bagefter og alle sammen sad vi, og gjorde sådan. Og hvis vi syntes, vi ikke kunne være det bekendt, ja så gik vi ud på toilettet for at se, om det var lavet ordentligt! Det var en særlig måde at besøge hinanden på.

"Nej vi har sådan set bare støbt grunden og så har vi lavet malerarbejdet. Med lofter og vægge, spartlet og pudset. Det var sgu næsten værre end at støbe grunden. Man regnede med, at der var 200 arbejdstimer, malerarbejde; men jeg vil vove at påstå, at der mindst var 400. Man blev jo træt i armene af at gå der og spartle op. Væggene er gasbetonvægge, de skal jo spartles op før de bliver glatte og så ligesom vi var ved at være færdige, så kom elektrikeren og skulle lægge nogle ekstra ledninger ind, så satte han lige sådan en fræser på ... så fræsede han op igennem, så kunne vi begynde forfra. Parketgulvene blev lagt af firmaet."

'Pharmacia-ghettoen'

Det område hvor familien Hansen købte grund og byggede hus var oprindelig tiltænkt en anden boligform end parcelhuse. Jorden var udstykket fra en større frugtplantage i Hillerøds vestlige del og i1961 udarbejdede arkitekterne Johannes Exner og Jan Gehl sammen med havearkitekt Ingvar Andersson samt sociologen Erik Høgh et bebyggelsesforslag, der indebar byggeri af kædehuse, placeret i grupper á 12 huse.

Dette projekt blev ikke ført ud i livet, om området blev udlagt til parcelhusbyggeri. I 1970'erne blev området kaldt 'Pharmacia-ghettoen' fordi Hillerød Kommune indgik en aftale med medicinal-firmaet Pharmacia om at stille nogle grunde til rådighed til salg, med henblik på byggeri til de ansatte.

"Så rendte vi jo ind i en gevaldig vinter, der i november måned ikke, og så måtte man ikke køre om søndagen, for der var oliekrise. Det var oliekrisetider og vi kunne ikke få dispensation til at køre om søndagen. Så måtte vi jo køre herop lørdag og køre hjem mandag

morgen, efter at spærretiden var ophævet. Efter kl. 24, ikke fuldstændig idiotisk, at man ikke ligeså godt kunne køre om aftenen. Men så vi lå der og kørte frem og tilbage, det var sgu ligesom at køre i grøn sæbe. Det var simpelthen så glat, så vi blev enige om, nu flytter vi sgu. Da havde vi jo gjort et af kamrene og soveværelset klar. Vi satte hele flyttelæsset, det blev sat her på gulvet. Den 8.december 1973. Vi var jo ikke færdige med det halve af det. Men vi havde da hele holdet med til julefrokosten."

Fru Hansen klarer lige de sidste støbedetaljer, mens resten af arbejdssjakket holder en velfortjent pause

Selvgjort er velgjort

Familien Hansen og tusindvis af andre selvbyggere og medbyggere har i forbindelse med byggeriet af deres eget hus erhvervet mange erfaringer. De har lært den nødvendige håndværksmæssige snilde og oparbejdet evnen til at vurdere hvor mange arbejdstimer en opgave egentlig kom til at tage. De fik også lært at gennemskue løsninger, hvor man måske var ude på at skjule noget byggesjusk.

"Vi lagde også mærke til, når vi f.eks. var ude med Leises søster og hendes mand og kikke på rækkehuse i Hillerød Øst. Vi kikkede på noget helt andet. Vi kikkede på, hvordan tapetet var sat op og hvordan der var spartlet. Mens de gik og sagde, orv, der ser dejligt ud. Så var vi nede i kælderen, så siger jeg til ham: Sig mig, hvad er der i vejen med det her hus? Jamen, der er ikke noget i vejen. Jamen, hvorfor er der så to lag tapet. Det var der da heller ikke sagde han, Jo, det kan du da se, sagde jeg til ham, du kan se folderne hele vejen, der må være et eller andet galt, siden man har tapetseret to gange i et helt nyt hus. Det kunne han ikke. Så sagde jeg til dem: Det hus, skal I ikke købe!"

Byggeri af et hus involverede ikke bare de nybagte husejere, men også deres familier i flere generationer. Håndværksmæssig snilde, ledige hænder af enhver art og måske en madkurv til det hårde arbejde i weekenden gav oplevelser, sammenhold og muntre minder fremover.

"Faktisk så synes jeg, - og det har vi da tit snakket om, - det var den bedste tid, altså det var en hård tid, men den var altså også rar, det var dejligt at vi gik her og byggede. Min familie og Carstens familie, de var utrolig søde til at komme og hjælpe i weekender og sådan. Det gjorde altså at, ja man har sværere ved at skille sig af med sit hus fordi man selv har bygget det."

"Vi lejede et lille skur til at sætte op, og så herover, der havde Carstens

far bygget et (skur, red.) af plastic og sådan, så vi i starten kunne gå ind i ... det hed Christianshøj! (Carstens far hed Christian, red.)"

Det at have bygget sit eget hus med sine egne hænder, at kende hver eneste krog og flade i sin bolig, at have lagt tusindvis af timers fysisk arbejde i opgaven, har også givet selvbyggerne en særlig stolthed. En stolthed, der måske er særlig kærkommen i et samfund, hvor vi sjældent efterlader os andre fysiske spor end tal eller ord på papir.

"Jeg tror også, der ligger meget i, at vi ikke efterlader os ret meget vel. Vi bruger ikke os selv ret meget i vores arbejde. Hvorimod så har, jamen jeg har bygget det her hus her og det er jeg sgu stolt af! Jamen vi har selv bygget det!"

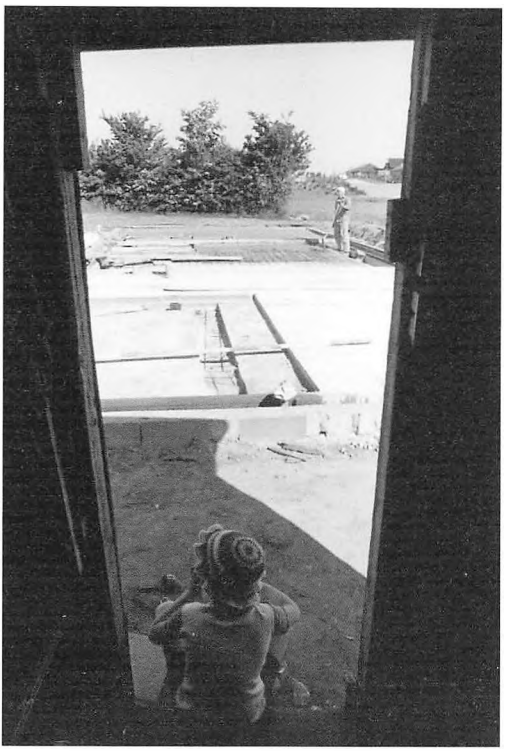

Udsigt over byggeriet fra 'Christianshøj'.

Litteraturliste:
Interview med Leise og Karsten Hansen i 'Fra landbrugsorienteret industri- og oplandsby til pendler, undervisnings- og centerby', Kirsten Baunegaard, Folkemuseet, 1998

'Hvem opfandt parcelhuskvarteret ? – forstaden har en historie' Peter Dragsbo, Museum Sønderjylland, 2008

'Parcelhusets pionerer – da Jensen flyttede på Lærkevej' Annegrete Kraul & Kristine Søndergaard Madsen, Bolius 2007

'Hillerød 1945 -2006', red. Kirsten Baunegaard, Hillerød Kommune 2006

Bo Bedre's helt nye Typehusbog. Valg, planer, kritik, priser. Fogtdals Bøger. Erik Huuse, 1972.

Livsstil og byggeteknikker i Den Økologiske Landsby i Torup

Af Leif Hierwagen

Baggrunden for landsbyen

Enhver ny organisation må have en grobund at vokse i. Mange initiativer er gennem tiderne blevet kvalt fordi vækstmediet har været for dårligt og kimen ikke stærk nok.

Ideen til den Økologiske Landsby havde et godt udgangspunkt: Siden slutningen af 60'erne havde kollektivbevægelsen udviklet sig parallelt med etableringen af bofællesskaber rundt omkring i landet. Mao's Lyst, KANA, Ny Hammersholt, Miljøerne, Svanholm, Christiania og mange, mange andre boligeksperimenter så dengang dagens lys og satte nye standarder for, hvordan man kunne bo sammen.

Samtidig bredte den økologiske tankegang sig i den vestlige verden. Det startede på universiteterne, hvor økologi blev en videnskabelig disciplin under biologistudiet. Her handlede det om at beskrive komplekse biologiske systemer i deres helhed. Pludselig faldt ordet ud af sin akademiske kontekst og det blev muligt at producere økologiske varer, som var synonyme med produkter, der ikke var blevet sprøjtet og kunstgødet. I dag er økologien delvis vendt tilbage til sin første betydning, og i denne artikel vil jeg anvende ordet økologi som en livsstil (blandt mennesker), der ikke reducerer naturens eksisterende mangfoldighed (diversitet) unødigt.

Foruden de kollektive boformer og økologien, så har udviklingen inden for de spirituelle områder haft stor betydning for projektet. Specielt var der her tale om udviklingen indenfor teosofien, som i Danmark mest kendes fra Rudolf Steiners initiativer inden for skole, landbrug og personlig (esoterisk) udvikling, – men faktisk har vi en dansk filosof Martinus (Martinus Thomsen, 1890 - 1981) som har arbejdet med andre dele af det spirituelle område.

Idé og planlægning

Det var netop fem Martinusinspirerede personer, som fik ideen til det spirituelle landsbysamfund. Den økologiske landsby ligger i udkanten af Torup mellem Hundested og Frederiksværk.

Landsbyen har været under opbygning og udvidelse siden 1990, og huser nu 150 voksne og 55 børn. Den blev skabt igennem en fem-årig planlægningsproces, hvor flere tusinde mennesker deltog for en kortere eller en længere stund. Igennem tusindvis af møder og enkelte kurser, lykkedes det – med de fem initiativtageres formidable organisering af processen - at realisere dette græsrodsbårne fremtidsprojekt.

Alt blev vendt og drejet og alt blev debatteret. Der blev stillet forslag, som blev vedtaget eller forkastet, som blev udført – eller som forsvandt i fortiden. Millioner af

Regnbuen er en af de syv boliggrupper i landsbyen. Det er rækkehuse, hvor hver enkelt parcelejer har opført sit eget hus. Alle huse har samme taghøjde og tagrejsning og de er så vidt muligt økologiske. Materialevalg og design derudover har været helt op til den enkelte. Det har givet et varieret og alligevel sammenhængende byggeri.

tanker og ideer løb igennem V90, som projektet hed den gang - Vegetarisk Landsby 1990. Selvforsyning, landbrug - med eller uden dyr, spildevandsrensning i biodome (en art drivhus, der integrerer vandets kredsløb), fællesspisning (i fælleshuset), værksteder, væresteder, hest eller traktor, distancearbejdspladser, serviceydelsestilbageføring, økologiske produktioner, uddannelse, børnehave, bestyrelse, vedtægter og idégrundlag, financiering, landsbystruktur, lokal integration og meget, meget mere.

Langsomt men sikkert formedes projektet. Nu blev det mere økologisk end vegetarisk og det blev mere individuelt byggeri med egne energiløsninger, end det blev store energiløsninger.

De fleste deltagere var nemlig forsvundet – som dug for solen. Nogen havde ikke råd - nogen kunne ikke få solgt deres bolig - nogen var uenige i beslutninger, som blev truffet undervejs - nogen turde ikke springe ud i så usikker en fremtid med så mange forskellige meninger og så mange forskellige mennesker - og nogen blev fanget ind af andre begivenheder i deres liv.

Start af Den Økologiske Landsby

I 1990 købte vi Dyssekildegård i Torup mellem Hundested og Frederiksværk. Gården var en almindelig 4-længet gård med en mindre aftægtsbolig og efterhånden kun 14 ha jord til. I lokalplanen var jorden delt op i 7 ha landzone og 7 ha byzone.

Tilbage stod omkring 100 kommanditister med hver et indskud på 25.000 kr. Af dem var det kun 20 personer, som ville købe en grund. Det betød, at der ikke var råd til at etablere alle de stort tænkte projekter; biodomen, den glasoverdækkede gårdsplads, fælles solfanger og varmelager, et stort forsamlingshus, fem mindre fælleshuse, erhvervsfaciliteter, værksteder, almennyttigt boligbyggeri o.m.a.

Nu gjaldt det bare om at overleve, og de der var tilbage, måtte virkelig stramme sig

an. Lokalplanen skulle realiseres med en bebyggelsesplan, de tilbageblevne huse skulle placeres, grunden skulle byggemodnes og de første 10 - 15 huse skulle placeres på grunden. Samtidig skulle gården både fungere som fælleshus for dem, der boede på stedet og var ved at gå i gang med at bygge hus på marken, og så for alle dem som endnu ventede på, at der fx skulle bygges lejerboliger. Så børnepasning, fællesspisning og store medlemsmøder foregik side om side i en hektisk periode, hvor der skulle plantes og bygges, samles genbrugsmaterialer og studeres økologisk byggeri og energiløsninger - og det helt uden brug af internettet, som endnu ikke var etableret i Danmark. Vi havde flere hold ude for at se på alverdens biologiske spilderensningsanlæg, vi fik besøg af arkitekter, som havde været helt i Amerika – eller som kom fra Island, danske arkitekter, som fantaserede over vandhuse, hvor spildevandet blev renset af planter, alger og fisk eller fantastiske genbrugsbyggerier med dæk eller fiskekasser (af flamingo).

Der var en ualmindelig livlig udveksling af tanker og ord - og følelser indimellem. Det var en fantastisk tid. Som noget ret enestående i historien skabte vi her i fællesskab en landsby fuldstændig fra grunden. De der planlagde den og designede den, var også dem, der byggede den. Lidt som i det vilde vesten, men langt mere kollektivt på den måde, at der i høj grad blev planlagt og bygget fælles faciliteter og at landsbyen i den grad blev integreret i det lokale område.

Jordhusene var blandt de første huse, der blev bygget i landsbyen. Det er tre selvbærende og sammenbyggede domer. Før byggeriet blev der fremstillet en indvendig og en udvendig træskabelon. Disse blev herefter anbragt oven på hinanden med et mellemrum på 8 cm. Heri blev der så hældt beton og skabelonerne kunne efterfølgende bruges til de næste huse. På hele nordsiden er husene dækket af isolering (kasserede fiskekasser af flamingo fra den lokale fiskefabrik) og jord med græs.

De fem allerførste idéskabere, initiativtagere og drivkræfter igennem hele projektet sprang dog i målet. I stedet var der en enkelt, der "overtog" styringen og med ham som mand for sagsbehandling, kommunegodkendelser og byggemodning overlevede den lille økologiske landsby. Et lille stædigt væsen, datter af Energistyrelsen, som havde sponsoreret en god del af projekteringen, mens moderen Martinus Kosmologi havde stået for den værdipolitiske del sammen med veninden Den Økologiske Bevægelse. Både far og mor forsvandt dog straks efter fødslen og overlod pasningen og opfostringen af den lille økologiske landsby til Økologien.

Lokalplanen

Men heldigvis efterlod de fantastiske fem en super lokalplan: En plan som senere fik Den europæiske Solpris for Europas bedste lokalplan:

Lokalplanen har til formål, at sikre lokalplanområdets harmoniske udvikling under udstrakt hensyn til den omgivende natur og i et aktivt socialt, kulturelt og erhvervsmæssigt samspil med det eksisterende Torup og det øvrige Halsnæs. Endvidere tager lokalplanen sigte på, at områdets fremtidige beboere har størst mulig indflydelse på bebyggelsens udformning. Lokalplanen administreres efter gældende lovgivning, herunder de vedtagne sektorplaner. Dette søges opnået bl.a. gennem følgende delmål:

- at sikre, at erhverv, servicefaciliteter og fællesanlæg, herunder fritidsfaciliteter og friarealer kan indgå som en integreret del af boligområdet
- at udbygningen kan bidrage til, at sikre et godt socialt miljø med en alsidig aldersmæssig sammensætning, bl.a. gennem fremme af kontakter indenfor lokalområdet og til det øvrige Torup og omegn.
- at den fysiske udformning, drift og vedligeholdelse af lokalplanområdet bedst muligt kan bidrage til at fremme beboernes sundhed.
- at der kan sikres varierede muligheder for erhvervsudøvelse indenfor vidt forskelligartede nu kendte og fremtidige erhverv og under udstrakt hensyntagen til miljøet.
- at lokalplanområdet og aktiviteterne inden for dette kan bidrage til, at Torup som helhed kan udvikle sig bedst og mest muligt hen imod et selvbærende delområde indenfor Hundested Kommune med mindst mulig bolig- og arbejdsstedstrafik.
- at udbygningen af lokalplanområdet, bl.a. gennem materialevalg og anvendelse, kan foregå ved - og fremme en skånsom udnyttelse af ikke-genskabelige naturressourcer.
- at udbygningen af lokalplanområdet kan ske med intern jordbalance.
- at området kan udbygges til, at dyrkning af jorden og håndtering og efterbehandling af fødevarer indenfor området kan ske ved økologisk skånende og fremmende metoder.
- at området kan udbygges med henblik på skånsomt forbrug af vand, herunder specielt grundvand, bl.a. gennem opsamling og anvendelse af regnvand.
- at området kan udbygges med egen slutrensning af spildevand, bl.a. gennem udvidet biologisk spildevandsrensning inden afløb til recipient.
- at der på området kan gennemføres en målrettet minimering af affaldsproduktionen og en hensigtsmæssig organisering og praktisering af efterbehandling og genbrug, herunder ved kompostering.

- at der kan etableres egen slutdeponering af restprodukter fra spildevandsrensning og fra affaldssortering, bortset fra batterier og tilsvarende farligt affald.
- at placering og udformning af bygninger, infrastruktur og beplantning m.v. kan ske med henblik på en god energihusholdning.
- at der inden for lokalplanområdet kan ske en hensigtsmæssig placering og udformning af aktuelle og fremtidige anlæg til en lokalenergiproduktion og -lagring, fortrinsvis ved anvendelse af vedvarende energikilder.
- at området udbygges til optimal trafiksikkerhed, først og fremmest gennem videst mulige adskillelse af bil- og lignende trafik fra al anden form for trafik.
- at alle væsentlige delområder - og steder med muligheder for daglige kontakter og oplevelser - vil være umiddelbart tilgængelige for ældre og fysisk handicappede.
- at der etableres miljøprioriteret gennemførsel af Hågendrupvej gennem lokalområdet.

Herefter gennemgår lokalplanen, hvor de forskellige aktiviteter kan realiseres i praksis. Da der ikke længere var så mange deltagere, som planlagt, udskød vi i første omgang de store projekter og fokuserede i stedet på:

- byggemodning i form af veje og spildevandsrensning .
- grundsalg i forbindelse med udstykning og kontraktudformning.
- økonomi i form af belåning til fællesprojektet.
- indhentning af diverse myndighedsgodkendelser til.
- regnvandsopsamling, spildevandsrensning, opsætning af skurvogne o.a.
- et reduceret startbudget, fra 16 mio. kr. til 2,65 mio. kr.

Den Økologiske Landsby vokser

Langsomt men sikkert begyndte den økologiske landsby at vokse. Fundamenter blev støbt, og mure af halm, ler, sten, træ, jord og fiskekasser skød op i kartoffelmarkslandskabet. 7 ha byzone og 7 ha landzone. Markerne blev befolket med får, høns og geder. Korn og grøntsager skød op af jorden. En vindmølle kom til, der blev opført et rensningsanlæg, som et fælles byggeprojekt stort set alle deltog i, børnehaven blev etableret i aftægtsboligen til den oprindelige gård. Gården begyndte at fungere som fælleshus med fællesspisning, møderum og kontor. Der blev opstillet skurvogne på marken af selvbyggerne. Gedemælken blev til fetaost, der blev bagt - og solgt rugbrød og grunden til Danmarks mest økologiske brødfabrik - Kornsang - blev lagt.

De private boliger var lige så forskellige, som de personer, der skulle bo i husene. Husene blev til spejle på bygherrers og bygdamers tanker og ideer omkring design, anvendelse af materialer, tilgang til energi, byggeproces og tempo. Til gengæld blev alle personer forenede i diskussioner og beslutninger omkring anvendelsen af jorden, realisering af de mulige visioner fra idégrundlaget og opbygningen af en praktisk demokratisk struktur.

Økonomi, komfort og viden

Der var især tre områder, som havde betydning for graden af det økologiske byggeri:

Det ene område er økonomien, hvor det har vist sig, at økologisk byggeri generelt er dyrere end industrielt byggeri. Det skyldes primært, at det tager længere tid at opføre

Den lokale café 'Under Solen', er et aktieselskab med omkring 150 aktionærer. Selskabet har opført bygningen i lokalt, opskåret frisk Douglas gran (mobilt savværk), ubrændte lersten, høruld- og papiruldsisolering, regnvandsopsamling og dræn med muslingeskaller. I bygningen ligger bageriet Kornsang, som leverer brød til helsekostbutikker, caféer, kantiner og institutioner i København og Nordsjælland. I bygningen ligger også Taraxacum, som måske er den mest velassorterede økologiske butik nord for København.

huset i de mere naturlige og uforarbejdede materialer, men også at der er flere installationer i form af solfangere, solceller, væksthus, varmelager m.m. Det koster i første omgang ekstra, men tjener sig måske ind på længere sigt. Sammenholdt med at økologer sjældent er særligt rige, så har det indimellem været nødvendigt at gå på kompromis med idealerne, simpelthen fordi der ikke har været råd til de bedste løsninger.

Det andet område er vores behov for komfort. Vi vil gerne bo smukt og godt og have rigelig plads i huset. I den økologiske landsby var det oprindelig planen, at privatboligen skulle gøres mindre, mens fællesfaciliteterne skulle gøres større og bedre. Undervejs i byggeprocessen viste det sig imidlertid at deltagernes behov for større private arealer voksede, mens opbakningen til fællesfaciliteterne blev mindre. Oprindelig var det planen at 10 % af boligudgifterne skulle gå til de overordnede fællesarealer, mens andre 10% skulle betales til boliggruppens fælles arealer, så der var 80 % tilbage til privatboligen. Det aktuelle tal i dag er omkring 2 - 5 % som betales til fælles arealer og fælles faciliteter. Dertil kommer, at mange af nybyggerne tegnede spændende og anderledes (dyre) huse, som i høj grad blev „skræddersyede" til de personer, som skulle bo der - eller rettere til de forventninger, som bygherrerne havde om fremtiden.

Pudset og bræddebeklædt halmhus med ler og mursten indvendigt og græs på taget. Huset blev opført på lige dele øjemål og tommestok.

Det tredje område er viden. Da vi startede med at bygge i 1992, var der kun ganske få arkitekter og håndværkere, som overhovedet interesserede sig for den slags byggeri og endnu færre havde erfaring med det. Heldigvis var de få, der fandtes i Danmark med som rådgivere på projektet. Internettet eksisterede ikke, og der blev ikke afholdt workshops i lerbyggeri og den slags. Det var således et stort problem overhovedet at få overblik over de relevante alternativer og efterfølgende at samle den viden, der skulle til, for at kunne projektere et fornuftigt økologisk hus.

Ikke desto mindre er det lykkedes at gøre landsbyen til et eksperimentarium for bæredygtigt byggeri. Intet andet sted i Danmark er der samlet så bred en vifte af forskellige byggeformer. I stedet for at gennemgå landsbyen hus for hus - eller byggeprocessen år for år, har jeg valgt at give en generel beskrivelse af økologisk - eller bæredygtigt boligbyggeri med udgangspunkt i den økologiske landsby.

Økologisk byggeri

Hvilke områder skal man tænke på - og planlægge efter, for at kunne bygge et fornuftigt økologisk hus?

Hvilke miljøpåvirkninger skal man tage højde for - og udnytte, når man gerne vil bygge holdbare boliger med lavt energiforbrug?

Hvilke materialer og hvilken konstruktionsform skal man vælge?

Det fuldstændig økologiske hus eksisterer ikke. Husene i landsbyen er mere eller mindre bæredygtige. De fleste huse er meget bæredygtige og enkelte lidt mindre, men alle sammen ligger de langt over gennem-

snittet af husbyggeri i Danmark, uanset om der sammenlignes med nye eller gamle huse.

Som noget helt enestående i dansk landsbydesign, så var alle grunde blevet solgt som sokkeludstykninger. Det betød – og betyder - at husejeren kun ejer grunden under sit hus. Al jorden tilhører Økosamfundet Dyssekilde, som i dag er en forening. Så man kan sige, at man går direkte fra sit hus og ud i fællesskabet. Det giver selvfølgelig nogle spændende muligheder og udfordringer.

Materialer: livscyklus, livstid, nedbrydning/genbrug

Der er tre områder, som har stor betydning, for valg af materialer.

Det første er materialets **livscyklus**:
Som det ligger i ordet livscyklus, så taler vi her om materialets fødsel, dets liv og dets genbrug. "Fra vugge til vugge". Med hensyn til fødslen, så er vi interesserede i at vide, hvor lang tid det tager for naturen at producere materialet. Nogle materialer tager det lang tid at „skabe", mens andre gror op i løbet af en enkelt sæson. Det går fx hurtigere for halm end for træ end for ler end for tjære end for sten at (re) produceres i naturen. Hvis ikke naturen har kunnet skabe materialet og menneskene har gjort det i stedet eller i kombination med naturen, så vil vi gerne vide, hvor megen energi der er gået til fremstillingsprocessen, og vi vil selvfølgelig også gerne vide, om der opstår svært nedbrydelige eller giftige affaldsstoffer i forbindelse med fremstillingen. Her er det materialer, som glas, rockwool, diverse membraner, malinger, imprægnering som har en problematisk fødsel. Et andet forhold, som man må medregne til materialets fødsel er dets transport. Sibirisk lærk er en god økologisk og holdbar træsort, men transporten fra Sibirien og til Danmark er lang, og det er en post, der bør medtages i det økologiske fødselsregnskab. I nogle tilfælde er det muligt at springe fødslen helt over ved at genbruge (adoptere) materialer fra andre byggerier. I så fald er det et godt udgangspunkt, for at optimere energiregnskabet.

Det andet område er materialets **livstid**, hvor det drejer sig om holdbarhed, om krav til pasning og vedligeholdelse samt om eventuelle gener i forbindelse med brugen af materialet. Asbest, rockwool, træimprægneringer, beton o.a. er alle blevet beskyldt for at udskille sundhedsskadelige fibre og dampe i brug. Især naturmaterialernes holdbarhed er meget afhængig af forebyggelse og vedligehold. Hvis halmen i en halmvæg bliver våd, kan den rådne op på et par år, mens den ved korrekt tør „opbevaring" kan holde i flere hundrede år. Det samme gælder for ler og for papirisolering. Når vi vurderer et materiales (og en installations) livstid er vi i mange tilfælde nødt til at medregne husejerens pasning af huset, og da alle huse (som holder i mere end 100 år) kommer til at skifte ejermænd, så gælder det om at være fremsynet på dette område. Generelt gælder det derfor om at gøre vedligeholdelsen let og synlig eller om at reducere kravet om vedligeholdelse.

Den sidste del af livscyklussen er materialets **nedbrydning** – alternativt **genbrug**. Rene naturmaterialer kan genbruges eller relativt uproblematisk nedbrydes til vand og kuldioxid, mens visse kunstprodukter, som flamingo, asbest, mørtel o.a. er besværlige, energikrævende og forurenende at slippe af med. Hvis de oveni købet er

blevet forbudte i løbet af deres livstid, vil de heller ikke kunne genbruges, sådan som vi så det med asbesttagene.

Bæredygtigt byggeri

For at vurdere et hus' bæredygtighed er det en god idé, at lave livscyklusanalyser på de vigtigste materialer. En tommelfingerregel er at rene naturmaterialer, som sten, ler, ubrændte lersten, træ, halm, strå, hør, uld, muslingeskaller er både økologiske og bæredygtige, mens de forarbejdede som mursten, leca, gasbeton, cement, stål, stenuld, glas, trykimprægneret træ m.m. skal undgås i det omfang, det er muligt ud fra en bæredygtighedsbetragtning. Der kan så være andre forhold, som gør, at vi alligevel må bruge nogle af dem i vores byggeri.

Når materialernes økologi skal vurderes bør alle husets materialer naturligvis medtages, og i den sammenhæng har husets størrelse en enorm (ofte fortrængt) betydning. Hvad nytter det fx at bygge et kæmpe hus med rigtig mange økologiske materialer, hvis der nu skal ryddes en hel skov, for at få træ nok til huset. Så er det ikke længere bæredygtigt. Vi bør jo ikke bygge flere træhuse end vi har træ til i Danmark (måske med lidt hjælp fra Sverige).

Alt for mange økologiske bygherrer bygger i deres iver for at få det perfekte hus alt for store huse, og det er ikke kun på materialesiden, at husets størrelse har betydning. Betydningen viser sig også i forbindelse med husets drift.

På den ene side, drejer det sig her om at producere den nødvendige energi for husmiljøets daglige opretholdelse, mens det på den anden side drejer sig om at minimere de tab som opstår i form af varmetab, vandforbrug og strømforbrug i huset.

Et af de første huse med stor klimaskærm mod syd, samt to typer solfangere til produktion af varmt vand.

Byggemæssige udfordringer: de tre hovedområder: vind, vand og energi

Tre hovedområder har speciel betydning for husets drift og levetid:

- Det ene er påvirkningen fra de klimatiske faktorer som vind og vand.
- Det andet er påvirkningen fra de biologiske faktorer, som i form af dyr og planter, tager bolig sammen med os i huset.
- Det tredje område er evnen til at udnytte vedvarende energikilder og andre økologiske energiprocesser til husets drift.

Lad os starte med **vinden**:
Torup ligger midt på Halsnæs, en halvø, der er 20 km lang og 7 km bred. Det blæser mere her end de fleste andre steder i landet, og da vi startede byggeriet var det på en åben mark. Det gælder derfor om at undgå vindtrykket ved at bygge runde huse, grave dem ned eller på anden måde gøre dem aerodynamiske, samtidig med at forholdet mellem rumfang og overflade minimeres. Desuden gælder det om at isolere vægge og tage grundigt - samt at skabe læ omkring husene. Det gælder selvfølgelig også om at undgå træk inde i husene, ligesom det er vigtigt at der er en effektiv og økonomisk ventilation af indeluften.

Vandet møder vi oppefra i form af regn, nedefra i form af kapilærstigning og vandindtrængning samt indefra i form af kondens. Disse former for fugt skal helst undgås inden for husets yderbeklædning, og når de alligevel opstår, så skal de tørre igen så hurtigt som muligt. Fugt er både usundt for beboerne og ødelæggende for huset. Det gælder derfor om at bygge tagene store og tætte, undgå kældre samt at sørge for, at huset kan ånde, så der ikke opstår kondens. Fugt er specielt farlig, når huset er bygget af organiske materialer som træ og halm. Der er nemlig, en masse små planter og dyr, som elsker fugt. De kan faktisk ikke leve uden, og ud over vandet, lever de af huset, som vi bor i. Det betyder selvfølgelig, at vi aldrig er alene, men på den anden side betyder det også, at vores hus ikke kan holde så længe, som vi gerne vil have det til.

Mosser og alger vokser sammen med bakterier, orme, biller og insekter overalt, hvor der er fugt, og så er det næsten lige meget hvad materialet er lavet af - om det er asbest eller rockwool - koldt eller varmt - de skal nok etablere sig, hvis der ellers er vand tilstede. Omvendt kan man så sige, at når der ikke er fugt til stede kan huset stå uforanderligt i århundreder. Bedre er det, hvis vi kan samle noget af fugten (regnen) til brug i toiletter, vaskemaskiner, bilvask og til vanding. Her har bl.a. butikken og bageriet sparet meget vand fra undergrunden ved at lede vandet fra taget direkte ned i en 20.000 l. nedgravet vandtank – og så kommer der aldrig kalk i toiletkummen.

For at producere bæredygtig **energi** har vi mange initiativer i landsbyen: Væksthuset bringer varme og lys ind i huset. Specielt i vinterhalvåret er effekten udtalt og umiddelbar. Hver eneste gang det er solskin fyldes væksthusene (som i landsbyen alle ligger mod syd) med varme, og i løbet af kort tid, er der nok varme til, at den kan lukkes videre ind i stuen. Passiv solenergi hedder det og det virker specielt godt sammen med tunge huse, som kan gemme lidt på varmen. Næsten alle husene har væksthuse mod syd. Solfangerne er supergode i sommerhalvåret, hvor de producerer rigeligt

Nogle af de første huse med vandrette solfangerrør for neden og solceller på taget.

med varme til vandet på badeværelse og i køkken. De bedste af solfangerne kan også producere varme i vinterhalvåret, når blot det er solskin. Solceller som kan producere elektricitet var ikke aktuelt i landsbyens begyndelse, men i dag er de blevet både effektive og (med tilskud) rentable, så nu er vi i gang med en periode, hvor der kommer solceller på mange af husene.

Brændeovne er hyggelig og giver billig varme – især hvis man har adgang til billigt træ. Masseovnen er en af dem. Det er en meget stor ovn, som på kort tid kan modtage varmen fra en enkelt optænding i brandrummet. I de næste 24 timer doseres varmen jævnt videre til luften i huset. Den vandbærende ovn er en anden. Her opvarmes vandet og fordeles i vandrør rundt i huset – typisk i gulvet. Da vi startede landsbyen var det god tone at fyre med træ. "Fyr bare løs" lød reklamen fra miljø- og ener-gikontorerne, som dengang lå spredt ud over hele landet. I dag er det dårlig stil, fordi forbrændingen næsten aldrig er god nok, og den lokale partikelbelastning kan være lige så skadelig, som indholdet af dieselpartikler m.m. i en storby.

På den anden side drejer det sig om at holde på energien ved at isolere godt og grundigt og ved at bygge huset i tunge materialer, som kan holde på varmen. Kombineret med udvendig isolering er det et af de bedste byggeøkologiske fif i landsbyen. Ved at få isoleringen udvendig slipper vi for besværet med at sætte det op indendørs og for at bygge ny væg ind mod huset. Vi slipper for kuldebroer og kondenseringspunkter - og samtidig fungerer de indvendige mure som en varmebuffer, der udjævner temperaturændringer og gemmer

på noget af overskudsvarmen til koldere tider. Det er nemt, billigt, holdbart og effektivt ved nyopførsler. I nogle tilfælde er det også smart ved istandsættelser af ældre huse. Ler og halm er to oplagte materialer at kombinere i denne sammenhæng.

Det sidste område er husets fysiske vedligehold. Hvad kræves der for at vedligeholde huset, og hvor hurtigt bliver det ødelagt, hvis ikke det bliver vedligeholdt - eller omvendt hvor længe kan det holde, hvis det bliver vedligeholdt? Det drejer sig især om udvendig træbehandling, kalkning, fjernelse af mos, udskiftning af stråtag, tegl, membraner under jordtage, halmvægge osv. - men selvfølgelig også om den indre vedligeholdelse.

Økologisk byggeri

Hvor økologisk er husets livsform? Vi kan kalde det andelsøkologi. Det fænomen at flere husstande er fælles om forskellige rum og tekniske installationer. Det kan være et stort køkken med spisestue, hvor der er plads til store madlavnings- og spisehold.

De umiddelbare andelsøkologiske områder indbefatter tilgangen til fællesrum og fællesfunktioner i form af vaskeri, fælleskøkken, værksteder, kontormiljøer, badefaciliteter, toiletter, kølerum, forsamlingsrum, traktorer, græsslåmaskiner, redskaber og værktøjer, o.a. energikrævende faciliteter.

Disse kan med stor økonomisk, økologisk og social fordel bruges af mange mennesker i stedet for kun af en enkelt familie. På denne måde bliver privatboligen mindre og billigere, mens mulighederne bliver flere og betydeligt bedre. I den økologiske landsby har vi i mange år haft fælleshus med fællesspisning. Nu er gården, som ligger på den anden side af vejen og i begyndelsen var fælleshus - solgt til en lilleskole og vi har bygget et nyt fælleshus, som ligger mere centralt for beboerne. Fælleshuset bliver brugt til et hav af møder for beboerne i landsbyen, bogruppemøder, bestyrelsesmøder, kontorpasning, private fester og alt hvad vi finder for godt. Blot det ikke er kommercielt. Her er et super køkken og et superlækkert vaskerum (med regnvand selvfølgelig), hvor brugerne betaler 6 kr. pr vask (2012) og ellers er alt andet gratis.

En lidt mere spirituel økologi er beboernes bevidsthedsdannelse omkring den bæredygtige livsform, som de nu er blevet en del af. Denne tankemæssige udvikling ser ud til at slå over i individuelle handlinger, som betyder at hver enkelt beboers adfærd bliver mere bæredygtig.

Man kan sige, at et rigtigt økologisk hus uddanner sine beboere i økologi.

Økologi er også sundhed - men med egne grøntsager, gode cykle-, gå- og løbemuligheder, sunde, levende huse, en økologisk butik og så selvfølgelig hele mentaløkologien, hvor det er indlysende, at et nærmere kendskab til mennesker i forskellige aldre og væsen giver et større overblik over livets forløb og udvikling, så skulle der være gode muligheder for at holde sig sund og rask.

På samme måde giver deltagelsen i de mange møder og arbejdsgrupper og interessegrupper et godt socialt udgangspunkt, - et afsæt hvorfra samtlige beboere kan udvikle deres sociale kompetencer - i form af en bedre udviklet emotionel intelligens. Mentaløkologien handler om den økologiske forståelse af samfundet. Det er en ny(beskrevet) intelligens, men den

Fælleshuset med kontorer, mødelokaler, køkken og sal, vaskeri og gæsteværelser. Huset blev valgt efter en lokal arkitektkonkurrence, – men først efter vi i et års tid havde diskuteret – og fundet frem til, præcist hvad det skulle indeholde, og hvordan hvert enkelt rum skulle fungere. Vaskeriet kører på regnvand og brugerne betaler kun for driften – ikke investering og vedligeholdelse. Det er gratis at reservere rum og værelser i fælleshuset.

er måske den vigtigste af alle, hvis vi skal overleve som art. Andre lidt mere jordnære områder er husklimaets betydning for helbredet.

Status januar 2013

Der bor i dag 140 voksne og 47 børn i landsbyen. Der er opført et fint fælleshus med plads til møder, spisning, fester o.a. aktiviteter, et pilerensningsanlæg som fordamper hele landsbyens spildevand, Et landbrug med mange mindre aktiviteter og en næsten færdigbygget landsby med huse, træer, spiseligt ukrudt, en sø og en urtehave, et bageri og en butik og mulighed for beboerne at bevæge sig rundt ad de små og større stier, som går mellem alle huse. Jorden mellem husene er fælles jord, selvom hver enkelt administrerer og passer jorden omkring sit eget hus.

Landsbyen er organiseret i en lang række grupper, som fx affaldsgruppe, landbrugsgruppe, ungdomsgruppe, vejgruppe, lygtegruppe, bestyrelse, økonomigruppe, kontorgruppe, grøntsagsdyrkning, dyrehold, saunagruppe, kunstnergrupper, rundvisergruppe, mødeledergruppe og referentgruppe, konfliktgruppe, hjemmesidegruppe, nyhedsgruppe, køkkengruppe, fælleshusgruppe, vaskehusgruppe, bilklubber, +70 -gruppe, rensningsanlægsgruppe, festivalgruppe, grundsalgsgruppe, boliggrupper.

Grupperne involverer stort set alle menneskene i landsbyen. Grupperne er meget selvstændige og hvis de skal bruge penge, søger de medlemsmødet i januar om den årlige bevilling.

Nogle grupper kommer og går, mens andre er mere permanente i forhold til grundstrukturen.

Vi har mange rundvisninger og vi får ofte besøg af journalister fra nær og fjern.

Fremtiden

Ja den kender vi ikke, men det ser ud som om, vi har skabt en kompleks og velfungerende organisation med et stort potentiale, og forhåbentlig vil denne struktur fortsætte med at producere spændende social-økologiske initiativer i mange år fremover. Det kan være her på stedet og det kan være ved at hjælpe andre med deres idéer.

hb ocv mag

46.4 Frederiksborg Amt
Fra Frederiksborg amt
2012

0 787 626 2

Odense Centralbibliotek
4911806253

ISBN 978-87-87415-00-2